

caiete critice

9 (335) / 2015

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

*Odobescu
în Corespondență
de Eugen Simion*

*La leçon de l'histoire
et l'histoire
à travers les leçons
de Ioan Aurel Pop*

*Omagiu Școlii
medicale românești
de Victor Voicu*

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
*Editura Expert,
sub egida
Academiei Române*

Nr. 9 (335) / 2015

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacție

Aida SARCHIZIAN

Andrei GRIGOR

Bogdan POPESCU

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Ana-Lucia RISTEA

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

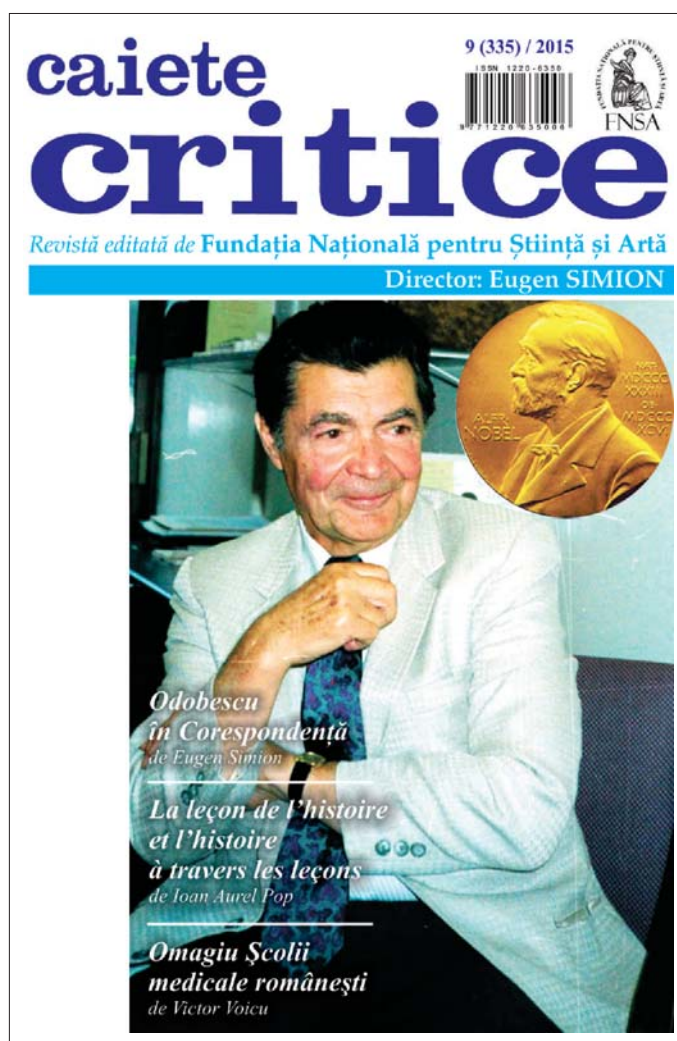
Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

9/2015

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Odobescu în Corespondență (I)
Odobescu in His Correspondence (I) 3

A GÂNDI EUROPA

- Ioan Aurel POP: La leçon de l'histoire et l'histoire à travers les leçons
Lecția istoriei și istoria prin lecții 17

OMAGIU LUI GEORGE EMIL PALADE

- Victor VOICU: Omagiu Școlii medicale românești
Homage to the Romanian Medical School 23

CRONICI LITERARE

- Vasile BARDAN: Un omagiu saphic
A Saphic Homage 27
- Ioana VASILOIU: Biblioteca Mavrocordaților
The Library of Mavrocordats 31

ISTORIE LITERARĂ

- I. MADOȘA: E. Lovinescu, vestitor al protocronismului?
E. Lovinescu, the Herald of Protochronism 35

COMENTARII

- Srba IGNJATOVIĆ: Un incitant și revelator studiu intelectual
A Provoking and Revealing Intellectual Study 48
- Tudor NEDELCEA: Eugen Simion și facsimilarea manuscriselor eminesciene
Eugen Simion and the Facsimile Making of the Eminescu's Manuscripts 64
- Cătălin STURZA: Romanul istoric românesc al ultimelor două decenii.
Trei studii de caz
The Romanian Historical Novel of the Last Two Decades. Three Case Studies 60

Simona GALAȚCHI: Psihanaliza și literatura (excurs expositiv)

Psychoanalysis and Literature (An Expositive Excursus) 67

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Adriana BOROSANU: Biocultural Landmarks Mediating the Acculturation Process
in Romanian Context

Repere bioculturale privind medierea procesului de aculturație

în contextul românesc 74

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale pictorului

Giacomo CERUTI

(1698-1767)

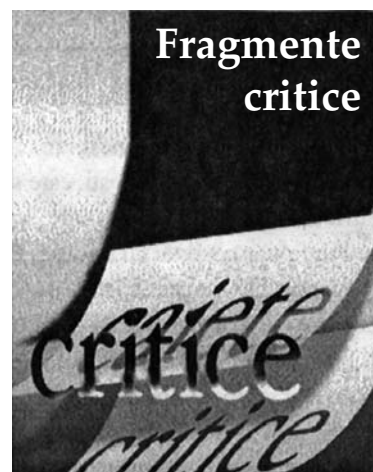
Acest număr a apărut cu sprijinul

Primăriei Sector 2 - București,

primar Neculai Onțanu

Eugen SIMION

Odobescu în Corespondență (I)

Abstract

În acest articol, Acad. Eugen Simion își asumă misiunea declarată de a atrage atenția istoricilor literari și filologilor asupra unui monument ce necesită reîntregire, reprezentat de epistolele lui Alexandru Odobescu. Conform considerentelor autorului acestui articol, corespondența ce a rămas netradusă până azi constituie partea cea mai originală și mai valoroasă a creației lui Odobescu și depășește literatura epistolară a secolului său prin valoarea sa estetică și culturală.

Cuvinte-cheie: Alexandru Odobescu, corespondență, valoare estetică și culturală.

In this article, Academician Eugen Simion undertakes the declared mission of triggering the attention of literary historians and philologists on the monument that needs to be put back into a whole, and that is Alexandru Odobescu's correspondence. As the author of the article deems, the letters that have remained untranslated until this day constitute the most original and valuable part of Odobescu's creation surpassing its century field literature due to its cultural and esthetical value.

Keywords: Alexandru Odobescu, correspondence, cultural and esthetical value.

De la Alexandru Odobescu a rămas un număr mare de scrisori (în jur de 3000) dintre care au fost adunate până acum 2693, în cele șase volume (VIII-XIII) din seria de *Opere* (1979-1996). Alte câteva sute de scrisori, suntem avertizați, așteaptă să fie tipărite. Cele mai multe dintre ele (cu precădere cele adresate Sașei – soția scriitorului – și mamei – Catinca Odobescu) sunt scrise în franțuzește. O limbă pe care Odobescu o cunoaște bine și în care scrie în chip fluent. Prietenilor din țară (V.A. Urechia, I. Bianu, Gr. Tocilescu, G. Bariț) le scrie, normal, în românește, fără preocupare de stil frumos, dar cu o frumusețe, se va vedea, a frazei care vine din demnitatea și complexitatea limbajului. Odobescu scrie

mult, ani întregi (1880-1887), scrie aproape zilnic Sașei (confidentul principal, confidentul ideal) și așteaptă, cu anxietate, zilnic, răspunsul... Odobescu are, nu mai încapă discuție, vocație epistolară. Din ceea ce s-a păstrat, ne dăm seama că energiile lui creatoare cele mai importante sunt îngropate în această corespondență agitată, disperată deseori, scrisă mai mereu într-un stil pe care ar trebui să-l numim *un stil al urgenței*. Epistolierul are mereu de comunicat ceva urgent, cere ceva (de regulă, bani) de care are numaidecât nevoie, dă relații, se vaită, solicită informații, propune soluții de salvare, în fine, scrisorile – redactate, de regulă, dimineața – arată un spirit anxios și un întreprinzător (în sfera lui de acțiune) care

Eugen SIMION, Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

caută tot timpul ceva ce nu găsește. Impresia pe care ți-o dă, când citești la rând aceste pagini, este că spiritul său doarme pe un pat de spini și că existența lui este un supliciu: așteaptă ceva (o sumă de bani, de regulă) ce nu vine, trebuie să se vadă cu cineva pe care îl detestă, scrie unei autorități academice sau ministeriale și autoritatea în chestiune întârzie să-i răspundă și, când îi răspunde, răspunsul este negativ, în fine, totdeauna are ceva de rezolvat și prozatorul – în eternă panică – nu ajunge să rezolve. Comunică toate acestea Sașei, terapeutul lui, revine a doua zi, în fine, Odobescu este, la Paris sau la București, într-o continuă alarmă.

Puse la un loc, aceste trei mii de epistole alcătuiesc un jurnal intim voluminos, pe alocuri (mai ales spre sfârșit) dramatic. O mare corespondență, dacă rămânem la datele imediate ale genului, cea mai importantă – probabil – din literatura noastră, cu toate că, în aceste mesaje zilnice, nu vine aproape deloc vorba de literatură. Ceea ce este curios la un spirit scormonitor ca

Odobescu. Citește în chip curent studii de istorie (arheologie) și, când află din reviste că s-a descoperit ceva în Crimeea sau în altă parte, cere numaidecât informații de la prieteni. *Istoria arheologiei* dovedește cât de vastă și cât de serioasă este informația sa în acest domeniu, corespondența ne sugerează faptul că literatura de ficțiune nu se află printre prioritățile sale. Citește într-un rând un roman de Zola (*Pot-Bouille*) și este oripilat: „quelle lourde pâtée de saloperies”. N-am găsit alte trimiteri în lunga lui literatură epistolară la alte cărți de literatură. Odobescu, care cunoaște stilurile mari ale culturilor și le definește bine în studiile de arheologie, nu este preocupat de teoriile privitoare la epică și nu are idei originale, cum are contemporanul său mai tânăr, Duiliu Zamfirescu, despre roman, un gen la modă. Curiozitatea lui merge spre istorie și preistorie, mai puțin după 1860 (când își publică în volum *scenele istorice*), spre literatura propriu-zisă.

Pe scurt: în acest amplu jurnal intim, care este corespondența lui Odobescu, nu trebuie să căutăm, așadar, opinii despre literatură, căci nu vom afla; vom afla, în schimb, un meticulos, vast roman de familie al cărui personaj principal se luptă zilnic, ca un personaj balzacian, cu creditorii și scrie, tot zilnic, mesaje pline de combinațiuni himerice. G. Călinescu, criticul care-i acordă mai multă atenție decât alții, îi reconstituie (în ediția a II-a din *Istorie*) biografia după datele din scrisori și face reflecții, în genere juste, la acest destin neobișnuit în cultura noastră. Corespondența lui este, într-adevăr, *un monument* – cum s-a spus – în cultura noastră și ea așteaptă istorici literari și filologi pricepuți și devotați, pentru ca monumentul să fie întregit și, acolo unde este cazul, tradus în limba română. Ea constituie, în fond, partea cea mai originală și mai valoroasă a creației sale, cu mult – ca valoare culturală și estetică – peste literatura epistolară românească a secolului său.

*

Cum trebuie să citim și, încă o dată, ce trebuie să căutăm în aceste 3000 de scrisori în care este vorba, repet, de bani, datorii, suferințe fizice, amărăciuni morale, facturi

neplătite, amenințări cu executori judecătorești, mai târziu – spre sfârșitul vieții – de drame sentimentale și de promisiuni de sinucidere etc.?... Ce să alegem din ele și cum să depistăm, în acest morman de documente confesive, partea lor de literatură nonficțională? Căutând să dibuim, mai întâi, psihologia omului care le scrie și care nu este un individ oarecare. Este un scriitor important, a inventat un gen literar în proza românească (eseul epic) și a făcut, cum am dovedit mai înainte, din rapoartele și lecțiile lui de istorie arheologice o proză științifică ce se poate citi pentru frumusețea ei epică. G. Călinescu le găsește „prea făcute”. Sunt, poate, *făcute*, din moment ce sunt scrise dinainte, dar, când le citim, observăm că sunt *făcute* bine, sugerează o mare mobilitate spirituală, o fantezie care nu-și pune mari opreliști, în fine, lecțiile, memoriile lui științifice pot fi citite pentru ele însele, ca *proză*, cum am zis, *științifică*.

Cât de inspirat este Odobescu în literatura epistolară pe care o scrie, e limpede, fără să se gândească la calitățile ei literare, ci cu dorința de a informa rapid pe cine trebuie și, totodată, pentru a-și elibera spiritul tensionat ca un motor care nu se oprește niciodată... Prima scrisoare este din 1847, când autorul are 13 ani. E adresată mamei, Catinca Odobescu, și semnată „fiul tău foarte devotat, Alexandru”. Este scrisă în românește și reproduce, cum aflăm chiar din text, „jurnalul meu de săptămâna trecută”... Adolescentul se găsește în Balta-Albă, satul Grădiștea din Vale, și dă vești, acum (miercuri, 8 iulie 1847), despre călătoria lui și impresiile pe care le are asupra locului. Este însoțit de tatăl său, severul Ion Odobescu, viitorul zbir din timpul revoluției, și face o descriere a turiștilor și a caselor țărănești, prezintă, apoi, meticulos locul întins și noroios, dă amănunte despre calitatea prânzului și despre performanțele cinegetice: vânează chiar el vrăbii, le frige și le mănâncă, precizează, cu poftă. Încă de acum se vede plăcerea de a face descripții. „Șes arid”, zice el. Nu uită să noteze starea vremii („vântușor slab” sau „ploaie tare”) și poziția stelelor („stelele erau puține”, luna are o

strălucire „slăbită”). Fiul devotat dă semne că va fi un diarist harnic, atent și meticulos. În octombrie 1851 se adresează unui Alfred Dumesnil în limba franceză și-i relatează ce-a zis Monsieur Narcisse Doamnei Rosetti pe care a întâlnit-o pe stradă cu o zi înainte, în legătură cu un oarecare Étienne care, pare, fiind suferind, „va mieux”... Amănunte copilărești notate, deja, într-un stil protocolar. Tânărul Odobescu, de 17 ani, l-a învățat deja. Nu-l va abandona niciodată când se va adresa unei persoane publice. Numai lui Ion Bianu, care-i este prieten, îi va zice mereu „Biene” și-i va cere, fără multă ceremonie, servicii personale. Când nu poate participa la o cină la care promise-se să fie, prezintă la timp scuze (aceluiasi Dumesnil) însoțite de „salut et fraternité”, pe lângă inevitabilul „votre tout dévoué”. Când ajunge la Londra, pe o ploaie groaznică, și vrea să meargă la Opera Italiană, unde se juca „Lucrezia Borgia”, este supărat pentru că nu poate să intre, neavând frac, pantaloni negri, cravată albă și „alte secături”... Se „apelpisisește” și vrea să se întoarcă acasă peste două zile. Timpul se schimbă și tânărul valah vizitează Westminster Abey, Galeria de tablouri și, pentru că i se ceruse, în mod sigur, să facă un comision, își întreabă impacientat mama „de ce preț să fie tartanul lui Madame Florescu?”... În mai 1853 se află la Paris și se simte „prigonit”, pentru că amicii rămași în țară nu-i scriu, îi este dor de ei și-i muștră, acum, cu citate din Platon și cu reflecții personale despre „morală Tainelor” și „repegiunea” Cuvântului. Stilul a devenit deja protocolar, voit intelectual, ușor distant, în ciuda afecțiunii pe care o reclamă. Tânărul Odobescu se încumetă să facă și o mică teorie despre comunicarea directă și comunicarea sofistică, silită, prin scrisoare:

„Platon se plânge în mai multe locuri de ce armoniosul rost al cânturilor omerice, de ce sântul sanctuar al Memoriei ce păstrase din vechime poveștele moralei Tainelor fuseseră date jertfă scrisorii și acelei mute lăcomii a ochilor, ce fug repede pe papirul condeiat. Știu că mulți ar tracta această curioasă superstiție a lui Platon ca o exagerație poetică sau chiar ca o absurditate, de n-ar

căta a pătrunde mai adânc în înțelesul acestei idei pline de venerații pentru lucrurile strămoșești și întemeiate chiar pe o înaltă încredere în puterea și-n mlădița cuvântului. Dar ceea ce n-ar putea nimenea tăgădui e că pentru prieteni scrisoarea nu poate lămuri niciuna din acele dulci și cumpătate mișcări ce le simte cineva în privința și în conversația lor. O scrisoare bine scrisă, de la un prieten, ți se pare sofistică și silită; o scrisoare fără de pretenții și ca lepădată pe hârtie te face a dori ceva mai mult. Astfel încât nimic nu te mulțumește în chipul acesta. Cuvântul singur și reperiunea lui și mișcarea reperiunii sale, iată ce e de dorit.”

Mamei, continuă să-i scrie despre lucruri mai lumești, cum ar fi „la pécune [qui] est défailante”. Dar când *la pécune* va fi, în viața lui Odobescu, un subiect liniștitor, rodnic, fericitor? Va fi tema eternă a îngrijorării sale, la 19, ca și la 60 de ani. Și, implicit, tema dominantă, repetitivă a corespondenței. Când o semnalează prima oară mamei sale (4 octombrie 1854), se găsește la Cologne și se plânge de dificultățile călătoriei. De ar fi să-l credem, detestă voiajurile, se plictisește, are amețeli când distanțele sunt mari... În vagon observă „les gros allemands” care fumează pipă și fac aerul irespirabil... Se vaită, în continuare: „Mais le voyage est assomant”. Peste câteva zile este pe vapor, pe Dunăre, unde o întâlnește pe Mme Barcanesco (un personaj care va reveni în scrisori) și face conversație amuzantă cu ea... Ajuns la București, este și mai dezolat. Orașul îi pare un sat mare sau chiar „une ville de ces chiens”, cum se găsește în America. Unde văzuse tânărul Odobescu aceste orașe prăpădite? Oricum, Bucureștiul nu-i place. Viața îi pare, aici, „bien triste” și se scuza că nu poate să-i comunice mamei (Catinca Odobescu) decât lucruri plicticoase. Îi transmite, totuși, și multe bârfe din orașul trist. Va face mereu aceste reportaje ale vieții mondene și el însuși va primi, cu mare satisfacție, vești din sfera micii istorii bucureștene. Mai mult, le așteaptă, le solicită (îndeosebi de la Sașa), le savurează, când se află la Paris, ca diplomat. Pe la jumătatea lunii octombrie 1854, îl aflăm deja integrat în viața mondenă a

orașului pe care îl detestă: este invitat peste tot, se plimbă la Șosea, se duce la teatru, în fine, duce o viață vagabondă și nu știe cum să-și omoare timpul în săptămânile ce urmează. Catinca este, probabil, o femeie austeră, așa o arată un portret din epocă: îmbrăcată în negru, cu o mare fundă albă la gât continuată cu o enormă eșarfă albă, privirea este hotărâtă, fața cu simetrii perfecte, buzele strânse, părul ascuns, s-ar părea (imaginea nu-i prea clară), de o maramă neagră... Portretul, în totalitate, dă impresia de siguranță și, repet, autoritate... Fiul „tout dévoué”, totuși, cu o comunicare liberă, relaxată, nu se simte deloc terorizat, s-ar putea spune, de sobra, energica doamnă din tabloul de mai sus, pentru că, după ce-i vorbește de înspăimântătorul sat cu o viață „bien triste”, peste o vreme își schimbă părerea și-i mărturisește mamei că este îndrăgostit („je suis épris, mais très épris”) de Mlle Barcanesco. Nu se gândește însă la căsătorie (are 20 de ani), dar vorbește de ea în scrisori. Aduce în discuție și alte nume, posibile partide. Face o listă și apoi elimină candidatele una după alta: cele două domnișoare Cantacuzino sunt *prea reci, tăiate, parcă, în marmură* „bien blanc et bien dur”, o Blaremborg este *drăguță, face conversație gentilă, este destul de spirituală, dar a moștenit ceva din „cet air câlin et faux”* de la mama ei... Așa că o taie de pe listă. Lilica are *un interminabil surâs*, e adevărat, dar *este foarte urâtă*, fiica lui J. Văcărescu are *un nas roșu*, nici Sofia Ghica – pe care i-o recomandă tatăl (Ion Odobescu) – nu-i convine, pentru că pare a fi prea grasă („une grosse dondon”). În fine, nici Mlle Catargy – fără a explica, în cazul din urmă, motivele. Tânărul aspirant se dovedește, văzând atâtea refuzuri, a fi cusurgiu. Rămâne, după ce face acest sever examen, la Mlle Barcanesco, dar sunt unele dificultăți; a auzit, de pildă, că mama domnișoarei Barcanesco ar fi zis că tânărul candidat la însurătoare este prea tânăr. Ion Odobescu, tatăl mirelui prezumtiv, este solicitat să facă o vizită și să lămuirească lucrurile. O face, dar nu-l găsește acasă pe tatăl Bărcănescu... Chestiuni delicate, încurcate, neîncheiate. Între timp, Odobescu-fiul descoperă un fapt îngrozitor:

Mlle Minette (Mlle Barcanesco?) citește romanele lui Paul de Kock. Fapt grav, impondabil. Junele candidat este mâhnit fără măsură. Se simte lovit în convingerile lui cele mai profunde și explică mamei de ce: „Je trouve cela impardonnable à une jeune personne; tu connais ma prudence sur la question des lectures, et me dire que ma femme aura lu Paul de Kock quand moi un homme, je n'ai pas même touché de si sales livres, c'est une torture pour moi”¹. Bizare argumente! Alexandru, fiul devotat, se simte vexat intelectual și afectiv că Minette, care, potrivit calculelor părintești, ar trebui să-i devină soție, a citit romanele unui autor de cărți „murdare”! Delir estetic! Orgolii simpatice, în fond, de tânăr estetic. Junele Odobescu, pregătit moralmente pentru alianța conjugală, este gata să renunțe la Mlle Minette, pentru că aceasta citește ce nu trebuie sau a citit deja! Un argument pe care îl găsim rar în disputele sentimentale din romanele epocii. Iată că Odobescu deschide calea unui posibil personaj de roman: tânărul intelectual care se orientează în viața sa sentimentală în funcție de lecturile făcute de logodnică... Lectura nu mai este, cum spune, un viciu nepedepsit, lectura devine un indiciu moral, o probă de puritate... *Le fils tout dévoué* are idei și le expune, cu o cuceritoare libertate de spirit mamei sale, celebra Catinca Odobescu, care luase partea căuzașilor, confidentul ideal de acum.

În noiembrie 1854, Odobescu se pregătește de plecare spre Paris și, după ce se mai plânge o dată de mizeriile călătoriei, face promisiuni de bună purtare și seriozitate în Occident. Se împăcase deja cu viața bucureșteană, începuse să-i placă și regretă că trebuie să părăsească „orașul câinilor”... Crede chiar că și-ar putea construi, aici, „un bonheur parfait”... Peste un an (în octombrie 1855) se află la Dresda în drum spre București. Îi comunică mamei impresiile de voiaj. Sunt în genere pozitive, un gând, totuși, îl frământă: a lăsat în birou (la Paris?)

un pistol încărcat și se gândește că fratele Constantin, care scormonește peste tot, să nu ajungă la el... Scrie, cam în același timp, și tatălui. Stilul este aici diferit: strict informativ, cum a călătorit, pe cine a întâlnit, se descurcă binișor cu germana și, când se va întoarce la București, va căuta „a dobândi mai multă înlesnire și la glasul, și la scrisul acestei limbi”. Se întâlnește cu Iancu Alecsandri și vor călători până la Genzendorf împreună... Soția lui Iancu este „une charmante petite dame”. Comunică de îndată Catincăi această opinie și o asigură, încă o dată, că pe vapor – ocupat de „o masă de negustori greci și valahi” – se poartă bine. Ajuns la București, reintră în atmosferă și relatează părinților, cu precădere mamei, micile evenimente mondene. Un soi de reportaj pe care Odobescu îl face totdeauna, am sentimentul, cu plăcere. Oricum, îl găsim în toate epistolele sale, mai ales în acelea adresate Săsei, destinatarul esențial în această veritabilă literatură epistolară, care atârnă greu (și pozitiv) în opera lui Odobescu. Valoarea acestor reportaje este cu precădere documentară. Ele pot da o sugestie despre viața elitei societății bucureștene. Alexandru Filipescu s-a căsătorit cu fiica prințesei Eufrosina și, nu se știe de ce, acest fapt a iscat un scandal în oraș, atât de mare încât cuplul tânăr a fost nevoit să fugă la țară. Mlle Euphrosine Vacaresco se căsătorește cu moldoveanul Greceano care, după cum se vede, are un venit de șase mii de ducați și multe datorii; Charles Cretzulesco s-a bătut în duel cu un oarecare Saillard și, la zece pași, au ratat, după care Charles a plecat imediat la moșie etc... Prințul Ghica (Alexandru D.) s-a purtat rău cu el (nu l-a băgat în seamă când i-a făcut o vizită) și, atins în orgoliul său, Odobescu îl părăște exigentei Catinca. Nu insistă. Vexațiunea trece și apar alte griji. N-a renunțat la planurile lui matrimoniale. Face altă listă de candidate și, după procedeul cunoscut, selectează, comentează, imaginează soluții, lansează ipoteze, reflectea-

1 Alexandru Odobescu, *Opere*, VIII, Corespondență 1847-1879, introducere de prof. univ. Al. Dima, text stabilit, note și indice de Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, Rodica Bichis, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 37.

ză, totdeauna cu un sentiment de siguranță în sine și în destin. Nu este mai niciodată, în această fază juvenilă, disperat, sceptic, cum sunt, de regulă, poeții și prozatorii generației sale. Își caută (în 1885) o poziție socială și, bizuindu-se pe relațiile familiei, vizează un loc de secretar în administrația superioară a Principatului și este, într-un rând, întristat că Prințul nu-l primește. La 21 aprilie 1856 se lamentează (dar cât de sincer? cu câtă convingere?) că a devenit „un veritable fainéant de Bucarest [...] de la pire espèce”, dar, din scrisorile ce urmează, nu reiese că face ceva pentru a ieși din starea lenevoasă. Continuă să trimită vești mamei, la Paris, despre întâmplările din București, trândăvia pe care o reclamă nu-l împiedică să comenteze (bârfească) și, din când în când, să se plângă de statutul său social. „Causer” este un verb ce se repetă în acest discurs epistolar care este de-abia la început. Nu-i mulțumit nici de guvernul aflat la putere în Valahia: „nu se arată prea liberal” (10 mai 1856). N-a permis apariția unui jurnal. Se duce la Călăreți, unde familia are o moșie, și ce vede acolo nu-i deloc vesel. Nu va fi nici mai târziu, când Alexandru Odobescu va intra în luptă cu arendașii care nu-i plătesc, la timp, arenda. Locuiește acum (iunie 1856) împreună cu tatăl, se scoală târziu, își petrece diminețile fumând și „causând” cu ofițerii din garda tatălui, ministrul sau șeful oștirii. Nu prea mai este revoltat de existența lui leneșă, sibirită. Dar nu pentru multă vreme. Are unele conflicte cu părintele aspru, spirit ordonat și energic, devenit spătar, și se gândește din nou să se însoare sau, cel puțin, *să trăiască după gustul său*, „afin d’être plus à mon aise”. Dacă nu-i vor ieși socotelile, amenință că va îmbrățișa cariera ecleziastică. Începe, dar, să fie neliniștit. Declară (evident, mamei, care se află, în continuare, la Paris) că duce o existență deplorabilă (7 august 1856), la puțin timp după ce ne asigurase că trăiește boierește, fără să facă nimic. Dintr-o scrisoare adresată Mariei, sora lui, reiese că disperarea nu-i, totuși,

mare și că viața la București este suportabilă. Nici această stare de bine nu durează. În septembrie, se plânge aceleiași Marii de *raționamentele reci* ale tatălui și de faptul că el face multe economii. Dacă înțelegem bine, Ion Odobescu este strâns la pungă și fiul, strâmtorat în veniturile sale, protestează, se simte nenorocit: „je suis dans mon pays plus mal que partout ailleurs”. Pentru a ieși din „tristul prozaism al existenței [sale] actuale” vrea să urmărească, împreună cu amicul său, poetul George Crețeanu, cursurile de literatură greacă. Până atunci este alarmat de faptul că nu are cizme, cămăși, șosete, cărți (23 septembrie 1856) și își caută, în continuare, o slujbă ușoară și reprezentativă pentru rangul său social, dar fără mare tragere de inimă. Mai mare este dorința de a face o căsătorie rentabilă. O spune direct, într-o frază adresată mamei (martie 1857): „il faut avouer aussi que c’est une chose bien agréable de se savoir à la tête de trois mille ducats par an; comme on est libre de faire ce qu’on veut faire”... Vine vorba, în corespondența din această perioadă de dibuiri, ezitări, incertitudini de ordin material, de numele unei Ancuțe de care „fainéant”-ul june pare a fi îndrăgostit. Scrie des Mariei despre ea. Să fie în legătură și cu cele trei mii de ducați la care visează? N-o cunoaște bine, îi place însă cum arată („une belle figure”). Se pare că a găsit, între timp, o slujbă comodă, căci în februarie 1857 comunică mamei că se duce la birou spre ora 12,30 și stă acolo până la trei. În rest: „rien du tout”. La 1 ianuarie 1857 fusese, într-adevăr, numit șeful biroului francez la Secretariatul de Stat din București. Aici îl are în subordine pe Grigore Alexandrescu². A făcut deja datorii bănești și, într-un rând, îi mulțumește mamei că i le-a achitat. Este doar începutul unei teme ce va reveni în corespondență. Crucea pe care Odobescu va purta-o până la sfârșit. O să discutăm mai încolo despre ea, în măsura în care, odată căsătorit, grijile lui Odobescu în sfera materială se vor înmulți. Deocamdată vânează tânăra grațioasă și cu ducați și n-o află. În

2 Vezi *Opere*, VIII, p. 465.

orizontul lui de așteptare apare însă, nu o jună belă și bogată, ci una cu venituri modeste, și în această situație își consultă mama. Tatăl nu vrea să audă de căsătorie. Când află că fata vizată este săracă, tatăl face o criză de furie. Odobescu-fiul vrea, totuși, să scape prin căsătorie de starea de „fainéantise”, dar și de exigențele tatălui și, în mod evident, de incertitudinile pecuniare. Criza sentimentală provocată de apariția tinerei grațioase și sărace trece și, în aprilie 1857, trimite Catincăi Odobescu – cea care decide, în fond, strategia familiei – foaia de zestre din contractul de căsătorie. Pe scenă apare Sașa și, de aici înainte, corespondența lui Odobescu capătă alt destinatar preferențial, fără a-și schimba prea mult tematica. Numele ei apare, deocamdată, în mesajele adresate Catincăi. Tinerii căsătoriți stau împreună, se simt bine, Odobescu îi face cadou Sașei, de ziua ei, un pupitru de lemn încrustat, comandă apoi un model de cască modernă cu spadă și decorațiuni, dă dispoziții ca din perdelele vechi de mătase verde să se croiască o altă pereche pentru camera lui, cinează la cucoana Elenca, face băi calde în fiecare zi, transpiră mult și, de aceea, este nevoit să schimbe lenjeria de trei ori pe zi etc. Începe să împrumute bani (o sursă sigură și îngăduitoare este chiar ea, *chère maman* Catinca Odobescu) și beneficiarul – îngrijorat – face lista cu cheltuieli și datorii. A atins deja suma de 1500. Are nevoie încă de bani și nu ezită să-i ceară. Lista datoriilor nu va fi niciodată goală. Odobescu va fi în toate fazele vieții lui un datornic insolvabil, hărțuit, executat de creditori... Face într-un rând reflecții privind calitatea morală a creditorilor români în raport cu cei parizieni. Sunt mai buni, mai civilizați cei francezi, este de părere. Va avea motive, mai târziu, să se căiască de această idee. „Creanțierii” parizieni îl vor urmări metodic și îl vor executa la sânge... Când face aceste comparații, nu cunoaște încă ferocitatea mecanismului. Are relații, are o familie cât de cât înstărită, îi place să trăiască pe picior mare, boierește – după cum se va vedea –, în fine, este o natură risipitoare și generoasă și, cum va face toată viața, va cheltui mai mult decât are. Biografia lui (G. Călinescu, între ei) spun

că Odobescu este și afemeiat. Deocamdată abia s-a căsătorit și, dacă dăm crezare scrisorilor, își adoră tânăra soție. Sașa este – se va dovedi ulterior – o femeie puternică, de un devotament inimaginabil. O acuarelă, semnată de M.A. Alophe, arată în 1867 (la zece ani, așadar, de la căsătorie) o tânără femeie de o frumusețe melancolizantă, îmbrăcată în straie negre, cu un păr bine ordonat și o gură de o senzualitate decentă. Ochii sunt mari și privirile sugerează complexitatea și tristețile feminității romantice, închise în lumea reveriilor sale. Portretul lui Alexandru Odobescu, făcut de același M.A. Alophe (1867), sugerează, dimpotrivă, un tânăr cu firea deschisă, voluntară. Fața este luminoasă, părul puțin rebel, fruntea proeminentă, mustața de rigoare, în stilul epocii, îmbrăcat sobru, cu distincție. Chipul lui, cu toate aceste semne de noblete jună, nu este foarte expresiv și nu indică o mare profunzime spirituală. Vor fi alte portrete ca să sugereze, la maturitatea deplină a omului care scrie, complexitatea caracterului și disponibilitățile spiritului său.

Dar să revenim la corespondența sa de tinerețe, atunci când își anunță mama că tocmai a primit de la un oarecare Grigore „3 bariques de truites et 4 fromages”. Îi trimite și ei un *barique* de brânză și-i dă vești despre vizitele pe care le-a făcut și despre pălăria gri (cu panglici verzi) pe care și-a cumpărat-o Sașa etc. Relatează conștiincios toate aceste banalități în stilul condicelor boierești de altădată. Începe între timp o discuție cu C.A. Rosetti (15 ianuarie 1858) cu privire la rolul tinerei boierimi române în viața culturală. C.A. Rosetti publicase în „Românul” (nr. 1, 1858) o cronică dramatică în care criticase direcția teatrului și calitatea pieselor jucate, lucru cu care Odobescu este de acord, dar se simte lezat și acționează foarte iritat, atunci când jurnalistul scrisese ceva dezagreabil despre delăsătatea tinereime. Patriotul Odobescu, atins în onoarea lui de boier, reacționează dur prin câteva scrisori publice (februarie 1858), în stil incendiar: „pentru Dumnezeu! – nu-mpinge orbirea patriotismului pân-ntr-a cere ca biata tânără boierime să se osândească a muri de urât pentru patrie”.

„Crede-ne, domnule, în loc de a cârti împotriva unei părți luminate a nației, mai bine ai face să-ți întrebuințezi cunoștințele dramatice spre a încuraja pe puținii oameni de talent ce stau pe scena română, spre a îndrepta și a povățui pe acea gloată de actori cu totul lipsiți de gust, de știință și de modestie. Poate atunci cei pe care-ți place a-i urzica astăzi cu atâta isteciune ți-ar da mână de ajutor la acea faptă negreșită mai înțeleaptă și mai patriotică decât critica domniiale.”

Cum C.A. Rosetti îi răspunde cu ironie, Odobescu – care nu-i, în esență, un polemist de talent – ia lucrurile în serios și răspunde la răspuns, vituperând „urzicările și învinovățirile”, „veninul și ghimbii”, potolind într-o oarecare măsură tonul. Nu de tot din moment ce, la sfârșitul celei de a treia scrisori, nu uită să zică ceva despre „gura cârtitoare”... Protestul, semnat alături de Odobescu, de amicul său C. Corneanu și de Ad. Cantacuzino, ia apărarea, se înțelege, clasei aristocratice (clasa boierilor de neam) care n-a fost și nu-i deloc „leneșă și deșuchiată” (termenii există în articolul lui C.A. Rosetti), ci activă, iubitoare de cultură națională și devotată ideii de unitate a românilor... „Noi apărăm calitățile unei clase întregi”, spun protestatarii. Și fac acest lucru în 15 paragrafe, adică pe scurt, în timp ce articolul defăimător din „Românul” are 120: „E migălos lucru, îți mărturisim, a se cicăli pentru cuvinte; mai cu seamă că-n veci va găsi foarte lesne om la om temei de pricină și de gâlceavă în vorbe; dar, fiindcă d-ta nu voiești a-nțelege gândurile spuse pe scurt, fiindcă nu-ți e teamă de zicătoarea românului: «vorba multă, sărăcia omului», atunci ne vom face cel puțin și noi datoria, aducându-ți în fața ochilor adevărul de câte ori vesela-ți și sporitoarea până se va abate pe căile bogatei închipuiri.”

În august 1858 pleacă, împreună cu Sașa, spre Paris și, de pe drum, o ține la curent pe Catinca Odobescu cu ceea ce vede și ce se întâmplă. Nu sunt evenimente senzaționale. Este curios să afle dacă Elencuța a născut și dacă Dna Mano este sau nu la București. Tânărul cuplu, ajuns la Paris, face cumpărături și trimite lista lor, se duce la

teatrul italian, Sașa își comandă o rochie de bal albă acoperită, toată, cu buchete de miozotis și o rochie roz cu volane de dantelă... Sașa, mulțumită, scrie și ea câteva rânduri, scuzându-se că se scoală greu dimineața („le matin je suis toujours paresseuse”) și-i confirmă Catinicăi (soacra) faptul că este fericită „avec mon Alexandre” (octombrie 1858).

Este debutul romanului (indirect) de familie de care am amintit mai înainte. Un roman, mai întâi, sentimental, cu o eroină (Sașa) tandră, afectuoasă, *lenevoasă* (în sens pozitiv: visătoare, bucuroasă de conjugalitatea în care a intrat) și un erou care are planuri mari, dornic să-și mobilizeze frumos spațiul de intimitate și să-și facă relații utile, în fine, un tânăr bărbat care nu este atras de politică („am o intimă convicție că omul care lucrează la umbră și în stăruință la ridicarea morală a vatrei, face mai mult pentru dânsa decât nefericiții ce se învârtesc în dulapul politicei actuale”, 1861), dar se gândește la destinul țării. Importante, în acest sens, sunt scrisorile trimise lui Gh. Bariț, directorul „Gazetei Transilvaniei” (ianuarie 1862-august 1862). Critică, aici, „aberațiile” lui Heliade-Rădulescu, fără a le numi în chip expres, numindu-l „persecutorul nației întregi”, corupătorul românilor „de orice lege”, „un om slăbit de minte, amețit de patimi uricioase și lacom de câștig pecuniar”. Portretul este, evident, nedrept. Nu-i singurul în epocă. În cazul de față, problema în discuție este, se pare, de ordin religios. Odobescu, spirit în genere tolerant, cere unitate, înfrățire, concordie între junii români care trebuie să aibă, ca țel, „singurul amor al patriei și al întemeierii națiunii române”. Cu simpatie pentru fratele din Transilvania, tânărul boier valah schimbă stilul epistolar, revine la stilul ferm, profetic din scrisoarea publică adresată lui C.A. Rosetti. Este, aici, chiar mai în largul său, cheamă la înțelegere și la încredere în „sămânța bună” a nației. Avem surpriza de a descoperi un Odobescu misionar al românismului și adversar al răului provocat de „ultradanubism” (un concept care circula în publicistica din epocă):

„Toată inteligența Principatelor și mai ales toată junimea lor, n-are alt vis nici altă dorință decât unirea în idei și în lucrări cu frații de peste munți, spre a da înaintare culturii morale, curățirii limbei și explorărilor istorice, în națiunea română. Primiți dar înfrățirea cu Junimea, căci al ei este viitorul. Populația română din Ardeal a păstrat virginitatea ei în idei și în simțiminte; e firesc lucru ca ea să se asocieze cu ceea ce este încă neîntinat în populația dunăreană. Cât despre temerea ce aveți de a compromite pe cei din românii Principatelor, care vor întreține relații cu ardelenii uniți, vă asigur că temerea e fără temei. Domnul Eliad nu îngrozește pe nimeni la noi și preoțimea e mult prea simplă ca să intre în cea mai mică luptă cu inteligența.”

„E de neapărată trebuință ca românii de dincoace și de dincolo de munți să fie în comunicațiune literară, căci altfel mult mă tem că în curând vor ajunge a nu mai înțelege limba cea cultivată. Trebuie să mărturisesc că eu unul am găsit divergență foarte notabilă în tendințe, și precât mi s-a părut limba poporană aceiași din Ardeal și la noi, cu atât mi s-a arătat cea cultivată a domniilor voastre, deosebită de cea ce o scriem și o vorbim noi în orașe. Aceasta e un învederat rău și socotesc că nu mai puțin d-voastră decât noi trebuie să luați în de aproape băgare de seamă această neasemuire în pornirile literare ale națiunii. Ar fi păcat și rușine ca fiii să strice ceea ce părinții și-au dat atâta osteneală și nevoi a întemeia pentru naționalitatea românilor, adică o singură limbă, o singură credință națională.”

Odobescu este, se va vedea, împotriva latinismului preconizat de filologii ardeleni și, ca membru al Academiei Române (din 1870), va critica dicționarul lui Laurian și Massim. Opinia lui este că românii din toate provinciile locuite de ei să aibă „o singură limbă, o singură credință națională”. Scrie, în acest sens, și lui Al. Papiu-Ilarian care își pregătea discursul de recepție la Academia Română și-i trimisese o schiță (discursul a fost ținut la 14 septembrie 1869 și a avut ca temă viața și opera lui „Georgiu Șincai din Șiria”). Odobescu este interesat de problema limbii și a istoriei și, citind schița, face

noului academician câteva recomandări. Începe cu fanarioții și încheie cu Văcăreștii (Ienăchiță și Iancu). Aceștia din urmă s-ar afla, după Odobescu, „în fruntea literaților profani ai Țării Românești”... Despre fanarioți scrie un pamflet. Spuneam mai înainte că prozatorul nu are talent polemic. M-am înșelat. Corectez: are talent polemic pe spații mici și nu abuzează de el. Nu-i, asta voiam să subliniez, un pamfletar gata oricând să deseneze portrete monstruoase, dar are un spirit cârtitor și, când este iritat de neadevăr, izbucnește în fraze – vorba lui – *uricioase*. Iată ce scrie despre epoca fanariotă și despre cum s-a apărât geniul românesc:

„Timpurile acelea – permite-mi o comparațiune puțin plăcută – sunt ca un morman de gunoaie, în care românului de astăzi e silă și greață a răscoli. Cu toate acestea printre rușinoasele lepădături ale străinilor, cel care va avea curajul a scormoni acel strat uricios de umiliri și de depravațiuni va avea satisfacerea de a descoperi mai multe nobile suflete, mai multe-nalte inteligenți românești care au dorit cu ardoare binele națiunii și au lucrat fără preget și cu eroism pentru dânsa să nu ne grăbim dar a declara geniul națiunii române ca osândit la o deplină amorțire, în tot timpul domniei fanarioților, el a trăit, el a vegheat în inima a mai multor apostoli ai naționalității care spre a putea lucra mai în voie în sensul dorințelor lor, au îmbrăcat cei mai mulți haina pe atunci mai venerată a călugăriei. Aceștia înțelegând prin instinct, de ce însemnată este limba pentru o națiune strivită politicește, au lucrat cu stăruință spre a traduce cărțile bisericești în limba românească, că nu doară să se strecoare greceasca și acolo de unde, în secolul precedent românii începuse a lepăda cărțile slavone. Trebuie să ținem socoteală de această însemnată mișcare ce se prelungește cu stăruință și chiar cu oarecare intermitență de înflorire în tot acel secol cât au fost ocupate tronurile Principatelor de precupeții greci.”

Ce trebuie reținut din acest scurt discurs este ideea despre însemnatătea pe care o are limba „pentru o națiune strivită politicește”. Nu numai, dar limba este, într-adevăr, esențială în configurarea unei națiuni.

„Pașoptiști” fac din ea arma lor de luptă. Mai toți scriitorii și istoricii importanți scriu despre acest element al identității și vor să scoată slavonismele din limbă și să treacă la grafia latină. O veritabilă bătălie pentru limbă care ține aproape 30 de ani. Heliade inventează, se știe, o *romitaliană* care, în afara unor admiratori tineri (poeți), nu are succes; filologii ardeleni (Cipariu, de pildă) o latinizează până a face româna intelectuală incomprehensibilă; Maiorescu ironizează sistemul lor și pune ordine în ortografia care, trecută prin atâtea minți reformatoare, devenise, adevărat, apocaliptică. Odobescu, patriot și el lucid, european, nu-l acceptă, s-a reținut, pe Heliade-Rădulescu și, în declarațiile ce urmează în abia fondată Academie (1866), va fi, ca secretar general al înaltului forum de cultură, un combatant important contra colegilor „latiniști”. Este preocupat, în genere, de problema „transilvanismului”, cum zice el, e un unionist incoruptibil, și în corespondența cu Bariț și cu Al. Papiu-Ilarian are idei juste și dă sfaturi drepte. Apare în discursul lui bazat pe ideea de concordie termenul de „rău [al] ultradanubismului”. Bănuim la ce se referă (exotismul lingvistic heliadesc?, poziție critică față de ideea unirii?), dar formula, în sine, este neclară și, în fapt, n-a rămas în disputa ideologică a timpului. Ce-i limpede în discursul lui Odobescu este împotrivirea sa față de „exagerațiunea ideilor de neîmpăcătă latinătate [care] ne abate de la patriotismul cel rațional” (31 decembrie 1877). Exagerațiunea cărturarilor blăjeni, bineînțeles.

Întorcându-ne la Odobescu, care acum, când participă – nu prea zgomotos – la acest război de 30 de ani al limbii/culturii române, are în jur de 30 de ani: este însurat cu o adorabilă Sașa, a căpătat un serviciu comod, călătorește mult deși detestă, s-a văzut, călătoria (fără a fi convingător), se inițiază într-o disciplină grea, aridă (arheologia) și, element important în biografia lui, are deja dificultăți pecuniare. În curând va primi o misiune oficială (să se ocupe de expoziția universală din 1867). Ia în serios însărcinarea, face scenarii („o mare expoziție de cereale”, o colecție de vinuri și țuică,

lichioruri, brânză și alte alimente indigene etc.), face socoteli, cere fonduri, se întâlnește cu autoritățile române, se supără pe inerția românească, se împacă etc. Un Odobescu activ, mai agitat decât este prin natura lui echilibrată, un tânăr arheolog care are deja un subiect predilect (*Tezaurul de la Pietroasa*). Vrea să-l arate lumii științifice europene, reușește să-l ducă în Occident, și provoacă mari bănueli. Recuperează *Cloșca cu pui* și, în fine, suspiciunile cad... Călătorește prin Franța și Italia și trimite Sașei, care intră deplin în rolul ei de destinatar prioritar al corespondenței, impresiile lui. Pe Valea Ronului simte parfumul de fân proaspăt cosit („c’était délicieusement vivant”) și își amintește de peisajele din Carpați; la 4 octombrie 1870 este la Milan și privește, dimineața, soarele ce se ridică deasupra Lacului Maggiore („un calme plein de charme”). Pe 6 octombrie este la Bologna și face o descriție a orașului ce ar putea figura în deschiderea unui roman exotic cu temă sentimentală și pentru un roman în genul Flaubert, în spațiu arheologic:

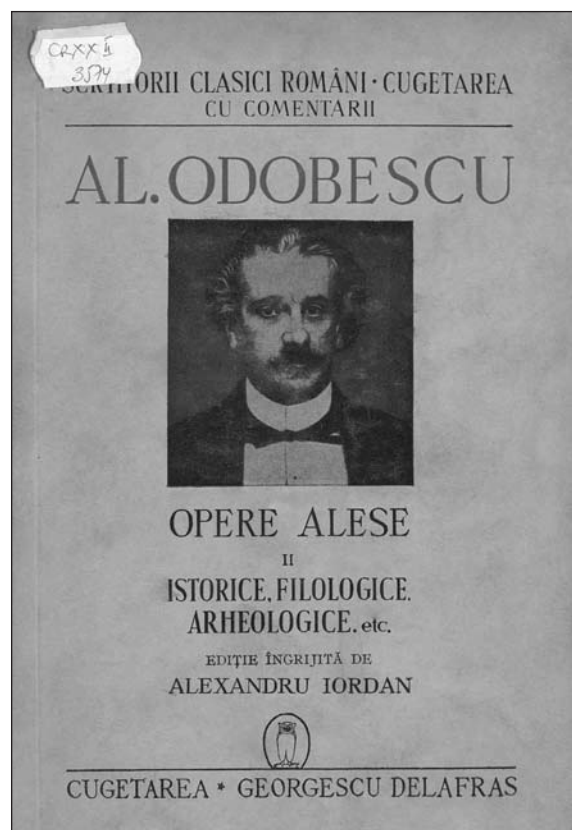
„Bologne a décidément un aspect très étrange: figure-toi tout une ville dont les rues étroites, et le plus souvent bordées d’immenses palais, lourds et antiques, ont leurs larges trottoirs recouverts d’arcades comme la rue de Rivoli. Ici cependant il n’y a pas la même uniformité dans les colonnades; tantôt ce sont d’élégantes et hautes colonnes; tantôt des piliers épais et écrasés. On ne peut pas dire que cela rend la ville gaie; mais cela lui donne un caractère de somptueuse austérité. Ajoute à cela beaucoup d’églises, conçues dans de grandes dimensions; mais pour la plupart pas achevées, et puis encore un grand nombre de tours carrées en briques dont l’une surtout est étourdissante de hauteur; elle a 100 mètres et l’on se tord le cou à regarder en l’air son sommet; c’est la tour des Azinelli; le temps l’a fait un peu pencher; mais à côté d’elle il y en a une autre de moitié aussi haute, mais que celle-là est toute de travers; elle est cependant solide telle qu’elle est, puisqu’au XIV-e siècle Dante parlait déjà, dans sa Divine Comédie, de l’inclinaison de cette tour, dite Torre Garisenda.”

Stilul acestor relatări este când dominant estetic, admirativ, chiar exaltat, când mai determinat prozaic, informativ în sfera arheologică... La Florența, arheologul valah este de-a dreptul bulversat de ceea ce vede. La Roma vizitează, timp de opt ore, 16 biserici și nu mai știe câte alte monumente de artă, este extenuat și fericit. Comunică totul, în detaliu, adorabilei Sașa, care primește aceste rapoarte arheologice și, după cum se poate constata, le păstrează, din fericire. Datorită grijii, fidelității ei de colecționar, avem, azi, această corespondență masivă, excepțională, ce constituie o parte (repet, poate cea mai durabilă) a operei lui Odobescu. Omul care scrie este, în ființa lui intimă, mai puțin prezent în acest jurnal de călătorie în scopuri științifice. Este emoționat, extaziat, trăiește în vecinătatea frumosului absolut, laudă geniul latin și, în genere, se simte bine pe unde umblă. Duce, paralel, o corespondență științifică. Solicită cărți de specialitate, le cumpără, are proiecte mari. *Tezaurul de la Pietroasa* este visul lui cel mare, dar și sabia de deasupra capului, catedrala pe care nu ajunge s-o termine. Acționează și în capul lui mitul nedesăvârșirii. *Cloșca cu pui* este, spiritualicește vorbind, Mănăstirea Argeșului a sa.

Constructorul artist are însă și suferințe mai modeste. Sașa are crampe nervoase la stomac și nici tânărul soț nu se simte ferm pe picioarele lui. „Nous faisons grandissima diète”, își înștiințează el mama, la 1 februarie 1871. Are deja un copil („notre petite Nini”) și are, deci, griji noi. Grijiile vin și dinspre Constantin, fratele său, și dinspre „micul șarpe diform” (soția fratelui?) care s-a strecurat între ei. Oricum, Alexandru este neliniștit și scrie în acest sens mamei sale, judele moral al familiei. Cu Constantin va avea conflicte și mai mari. Militar, ordonat, strâns, se pare, la pungă, oricum vigilent cu moștenirea pe care i-o lasă părintele său, colonelul Constantin Odobescu nu sare totdeauna în ajutorul risipitorului Alexandru Odobescu care are mereu, repet, „des soucis d’argents”. Este un capitol bogat în biografia prozatorului și o temă recurentă în proza lui epistolară.

Nu-i, evident, unica. Odobescu scrie, repet, aproape zilnic (nu chiar ca Voltaire, care, se zice, scria peste zece scrisori pe zi), după 1880, când stă fără Sașa la Paris și se scoală în fiecare dimineață cu grija de a raporta soției evenimentele zilei precedente și de a-i cere vești noi din țară. Este o mare impaciență în firea lui și o mare dorință de a fi la curent cu toate. Așteaptă cu nerăbdare răspunsul zilnic și, când nu-l primește, intră în panică și expediază rapid alte misive. Atunci când călătorește nu întrerupe ritmul, comunică de peste tot, primește, iarăși, mesaje în orașele prin care trece. Și, ce curios!, mesajele pleacă și vin la timp. Citite la rând, ele dau o idee despre existența acestui spirit „scriincios”, cum îi spune el, într-un rând, amicului V.A. Urechia, care încearcă să pună mereu ordine în dezordinea în care trăiește. O cultivă, chiar, prin proiectele, scenariile pe care le pune la cale. Impresia pe care o ai este că Odobescu, la Paris sau la București, se află în căutare de ceva ce nu găsește: caută mereu o locuință nouă, se mută și, mai ales, este în preajma unei mutări iminente, a găsit ceva acceptabil și face desene pe care le trimite, neîntârziat, Sașei. Apoi nu se mută (este vorba cu precădere de Paris, când ocupă funcția de secretar la Ambasada Română) și caută din nou. Alte adrese, alte desene, proiecte noi de amenajare. Când Sașa este în Rusia (mai 1881), Odobescu vizitează colecții de modă și se plânge de dureri la genunchi. Face obișnuitul „le récit” diurn, se duce la Capela română, este de față Kogălniceanu – pe care nu-l simpatizează și, în consecință, îl vorbește de rău –, cere ministrului de Externe decorații pentru amicii francezi și, potrivit inerției noastre, decorațiile nu vin la timp. Se plictisește și deplânge, în corespondența cu Sașa, „cette triste solitude”. Corespondența este, dincolo de toate, și o formă de terapie pe care n-o ascunde. Terapeutul este, desigur, Sașa, soția înțelegătoare și inteligentă, care acceptă, se va constata, chiar imprudențele, infidelitățile lui Odobescu: „mais on a besoin quelques fois de dire ce que l’on a sur le coeur et dans ce cas, à qui puis-je mieux m’adresser qu’à toi”? – scrie el într-un

moment de decepție. Decepțiile vin din mai multe direcții: Ministerul de Externe care nu-l promovează, ambasadorul român la Paris care-i un tip antipatic și egoist, nu vine la slujbă și nu face, în fond, nimic, din nou ambasadorul care și-a găsit o amantă tânără (americancă) și se face de râs, în fine, facturile ce sosesc în fiecare dimineață și creditorii care nu-i dau pace... Despre toate relatează, pe larg și zilnic, epistolierul, oftând din când în când: „Comme tout est difficile dans ce bas monde!” sau „Mon Dieu, mon Dieu, comme tout cella est ennuyeux!”. Semne de alarmă apar și în familie: fiica Ioana (Jeanne) a crescut și ar vrea să se mărite. Tatăl intră în stare de alertă. Nu-i de acord, se simte profund afectat, descumpănit în autoritatea lui paternă, cere Sașei explicații, nu sunt satisfăcătoare, revine, cere iertare: „Pardonne-moi, ma bien chère et douce amie; je n'étais plus assez maître de moi pour t'épargner ce chagrin”... Este mâhnit mai ales de atitudinea Ioanei, fiica adorată și răutăcioasă („et notre méchante fillette qui nous cause ces chagrin [...] la méchante enfant! Embrasse-la tout de même, de ma part, sans le lui dire [...] notre petit tyran!”), dar se împacă, după o vreme, cu gândul și cercetează statutul social al candidaților posibili. Scrie și altora (prietenii din țară și colegi din Academia Română), în alt stil și în legătură cu alte probleme. Lui V.A. Urechia, care ajunge ministrul Instrucțiunii, îi cere servicii, pe Tocilescu îl desemnează înlocuitorul său la Catedra de Arheologie, pe Hasdeu îl numește „cette vipère d'Hasdeu” (în scrisorile către Sașa, bineînțeles), pe D. Sturdza, care are mereu funcții ministeriale și academice, îl urăște sincer și, în corespondența cu Sașa, îl încondeiază rău. Când este nevoit însă să i se adreseze direct, este ceremonios, politicos, solicită ceva, dar este cam mereu refuzat; dublul limbaj continuă. Ca secretar general al Academiei (la începutul anilor '80), Odobescu este un spirit activ, se îngrijește de colecții, solicită și primește *Analele Academiei de Științe Morale și Politice*, ia legătura cu intelectualii de vază din Franța, în fine, o vizitează pe văduva lui Edgar Quinet – mare filoromân – și, după multe

discuții, obține documente. Surprinzător este că, deși atât de dezordonat, risipitor – cum s-a spus – în viața lui intimă, Odobescu se dovedește un bun administrator academic, are proiecte mari, gândește bine, nu se arată un spirit adamic, ci un constructor care vrea să ducă lucrurile la capăt. Când demisionează, îl recomandă în locul lui pe V.A. Urechia, vrea, apoi, să-l aducă în Academie pe Tocilescu, nu reușește prima oară, insistă... Are o viziune justă asupra Academiei, ca nucleu spiritual al culturii naționale, dar și ca un simbol al unității românilor, și, în acest sens, are o preocupare constantă pentru *chestiunea transilvanismului*.

Bune, amicale sunt relațiile cu Maiorescu, căruia i se adresează (5/17 mai 1881) în acest stil jovial-cărturăresc, solicitându-i, ce altceva?, ajutor pentru tipărirea *Tezaurului de la Pietroasa*, piatra de moară a studiilor sale de arheologie:

„O afectuoasă strânsoare de mână, comunicată prin curentul condeelor, iată ceea ce-ți dau și ceea ce-ți cer sufletește în

scrisoarea de față. Dar fiindcă, vai! omul (trebuia să ți-o conced d-tale filozof realist, chiar și eu adept al teoriilor spiritualiste ale lui Platon), fiindcă omul este și materie, hai să dăm deocamdată acestei neînălăturabile materii numele de Veuve A. Morel și să-ți aduc aminte că acea aprigă și cerșătoare materie își reclamă crâncen hrana, adică banul. Acest trist și umilitor tabel pozitivist, pe care schiloada mea până ți-1 așterne d-tale sub ochi, d-ta, amice, cu rost măestrit de înduplecare, înalță-1 până la Urechia; căci dacă cu adevăr, din suspomenitul frățesc agape, agurida s-a făcut și a rămas miere, apoi lesne îți va fi acum să faci a se stropi cu rămurica binefăcătoare de isop, culeasă în acea plăcută seară, – atât cromolitografiele deja executate și pentru care Morel cere 12000 fr., cât și urmarea întreprinderii, adică tipărirea operei mele asupra *Tezaurului de la Petroasa*, care reclamă și ea alți 12000 fr., iar toată această sumă de 24 000 fr. s-ar putea repărți în 2, 3 și 4 ani, spre a ușura pe minister, și a satisface tot deodată pe editor, pe autor și chiar – o *vanitas vanitatum!* – pe publicul cititor! Dar bag de seamă că rândurile ce promisesem au devenit pagine și pentru ca nu cumva paginile să devină foi, iată rup în două pe cea acum începută și-mi păstrez numai destul loc spre a te ruga să prezenți omagiile mele doamnei și domnișoarei Maiorescu și să oprești pe seamă-ți, mult stimat coleg și amic, încredințarea celei mai afectuoase stime a devotatului d-tale.”

Altădată (25 februarie 1882), o îndeamnă pe Sașa să nu-i neglijeze pe „Maiorești” („Ce știi ce aduce viitorul! Sois habile à faufilet quelques mots en vue de l’avenir!”). Face aceleași recomandări și în privința lui Brătianu și a altor demnitari ai momentului. Secretarul Ambasadei Române vrea să promoveze și are nevoie de relații. Se plânge altădată (28 martie 1883) de întârzierea publicațiilor sale academice și de calitatea lor tipografică și, probabil, de formele aberante ale ortografiei („cât de mult stânjenit mă aflu prin formele stângace și scâlâmbate ce am fost silit să dau acestor publicațiuni”). Cere îngăduință și anonim. În 1885 vrea să organizeze la București al X-lea Congres de

Antropologie și Arheologie Preistorică și cere din timp (mai 1884) sprijinul lui Maiorescu, susținând ideea că „negreșit dorim și putem să devenim deopotrivă cu celelalte națiuni luminate”. Maiorescu îl susține, moral și intelectual, dar guvernul (eternă poveste românească!) nu-i dă bani. Așa că inițiativa arheologului Odobescu cade... Se adresează și lui Ion Ghica și altora, în această problemă și în altele, și nu are mai deloc succes. Inerție mare, administrație stufoasă și ineficace. Odobescu nu face politică activă și, dacă nu face, nu are mare trecere printre cei care decid... Pare a fi un luptător solitar care, în epistolele către Sașa, își toarce melancoliile, eșecurile, indignările. „Parcă a dat strechea în Legațiune” – spune cu referință la harababura din Ambasadă. În alte scrisori (în franțuzește) introduce câte un cuvânt românesc mai pitoresc și mai piperat, cum ar fi „secătură”, „viperă” pentru a desemna, de regulă, pe cineva, moralmente. „Infectul Sturdza”, „ignobilul microb”, scrie el despre inflexibilul său adversar din Academie și, în genere, din viața publică. Nu-l agreează nici pe Kogălniceanu, deși ia în câteva rânduri masa cu el. În corespondența intimă cu Sașa nu-i acordă decât caracterizări dure. Pe ambasadorul de la Paris îl detestă sincer, pe editorul *Tezaurului* („cette canaille de Rothschild”) nu-l scoate din „ce coquin”, în fine, pe Alecsandri, care ajunsese la un moment dat ministru, îl numește, irreverențios, „bătrânul ministru ramolit”. Nici cu fratele său, colonelul Constantin Odobescu, care ducea mai departe cariera militară a tatălui, nu se are bine tot timpul. Intră în conflict pe chestiuni de moștenire și ipotecare a moșiiilor și-l dă în judecată. În scrisori, îl ironizează („superbul colonel”, „teribilul colonel”). O fotografie îl arată, într-adevăr, falnic, cu o caschetă impunătoare, o privire aspră și o barbă care-i invadează bărbia, gâtul și jumătate din obraji. Colonelul sare, totuși, în câteva rânduri în sprijinul risipitorului secretar al Ambasadei de la Paris, girându-i împrumuturile și ipotecile. Așa se explică de ce Sașa, caracter împăciuitorist, bine educat, îi mulțumește pentru ajutorul frățesc.

Ioan Aurel POP

La leçon de l'histoire et l'histoire à travers les leçons

Abstract

Critica modului în care sunt concepute manualele de istorie din învățământul gimnazial și liceal românesc nu poate duce decât la găsirea unor soluții constructive. Defectele majore ale metodei de predare a istoriei este lipsa de logică și cronologie. În plus, prezentarea trecutului cu instrumentele sociologiei, antropologiei, politologiei face ca istoria să nu mai fie... istorie, ci cu totul altceva. Rezultatul dezastruos al unei astfel de abordări este că elevii pierd cu totul simțul spațiului și timpului, al succesiunii curentelor culturale și evenimentelor istorice. Istoria tuturor popoarelor Europei și a fiecărei țări în parte trebuie învățată de toți elevii, indiferent că sunt francezi sau polonezi, români sau bulgari, fiindcă nu există țări mici și marginale. Fiecare țară are dreptul la a cunoaște și a fi cunoscută în evenimentele ei istorice. Istoria europeană trece prin multitudinea de istorii naționale din cuprinsul ei.

Cuvinte-cheie: manualele de istorie, istoria națională și istoria europeană, studierea trecutului în școli, aplicarea studierii juste a istoriei.

The Criticism of the way in which history books are designed for the secondary Romanian school can only lead to find constructive solutions. Major flaws in the method of teaching history is the lack of logic and chronology. Moreover, the presentation of the past with the tools of sociology, anthropology, political science makes history not to be ... history, but something else. Disastrous outcome of such an approach is that students lose all sense of time and space, the succession of cultural trends and historical events. The history of all peoples of Europe and of each country must be learned by all students, whether they are French or Polish, Romanian or Bulgarian, because there are not small and marginal peoples. Every country has the right to know and to be known in its historical events. European history passes through the multitude of national histories from its content.

Keywords: history handbooks, national and European history, studying the past in the schools, application of fair study of history.

En Roumanie, la discipline « histoire » est enseignée au lycée, c'est-à-dire aux adolescents âgés de 14 à 18 ans, selon les provisions comprises dans les deux documents suivants : *La recommandation N. 15/2001 du Conseil de l'Europe concernant l'étude de l'histoire du XXI siècle* et le *Mémoire sur l'éducation et la formation tout au long de la vie*,

œuvre de l'Union Européenne. En conséquence, pendant toutes les quatre classes de lycée, la structure des programmes et des manuels scolaires est complètement uniformisée (standardisée) et le numéro d'heures d'histoire par semaine, pour environ 90% d'étudiants, est réduit à une heure. Dans ce sens, chaque programme, pour chaque clas-

se, comprend les mêmes cinq chapitres (groupes de problèmes) : Les peuples et les espaces historiques ; Les gens, la société et le monde des idées ; L'État et la politique ; La religion et la vie religieuse ; et Les relations internationales. En effet, ces cinq chapitres (thèmes principales) sont inclus dans tous les manuels et programmes roumains pour les classes III / IV jusqu'à la XIe classe, c'est-à-dire non seulement pour le lycée. Les manuels sont invariablement intitulés manuels d'« Histoire », sans aucune autre mention, comme si le passé pouvait être étudié globalement dans l'espace et intégralement dans le temps, pendant une année d'études, ce qui représente environ 30 heures. Pourtant, certaines mentions faites nous font entendre qu'au cycle inférieur du lycée « les contenus de l'enseignement présentent l'évolution de la civilisation (sans aucune mention à son type -universelle, européenne, européenne, roumaine?) jusqu'à la contemporanéité. Autrement dit, pendant les deux premières années de lycée, le professeur épuise chronologiquement le passé. Quant à l'espace, il n'y a pas beaucoup de mentions, mais, dans une note discrète, on fait mention que la discipline doit nécessairement comprendre 40% d'histoire roumaine et 60% d'histoire universelle.

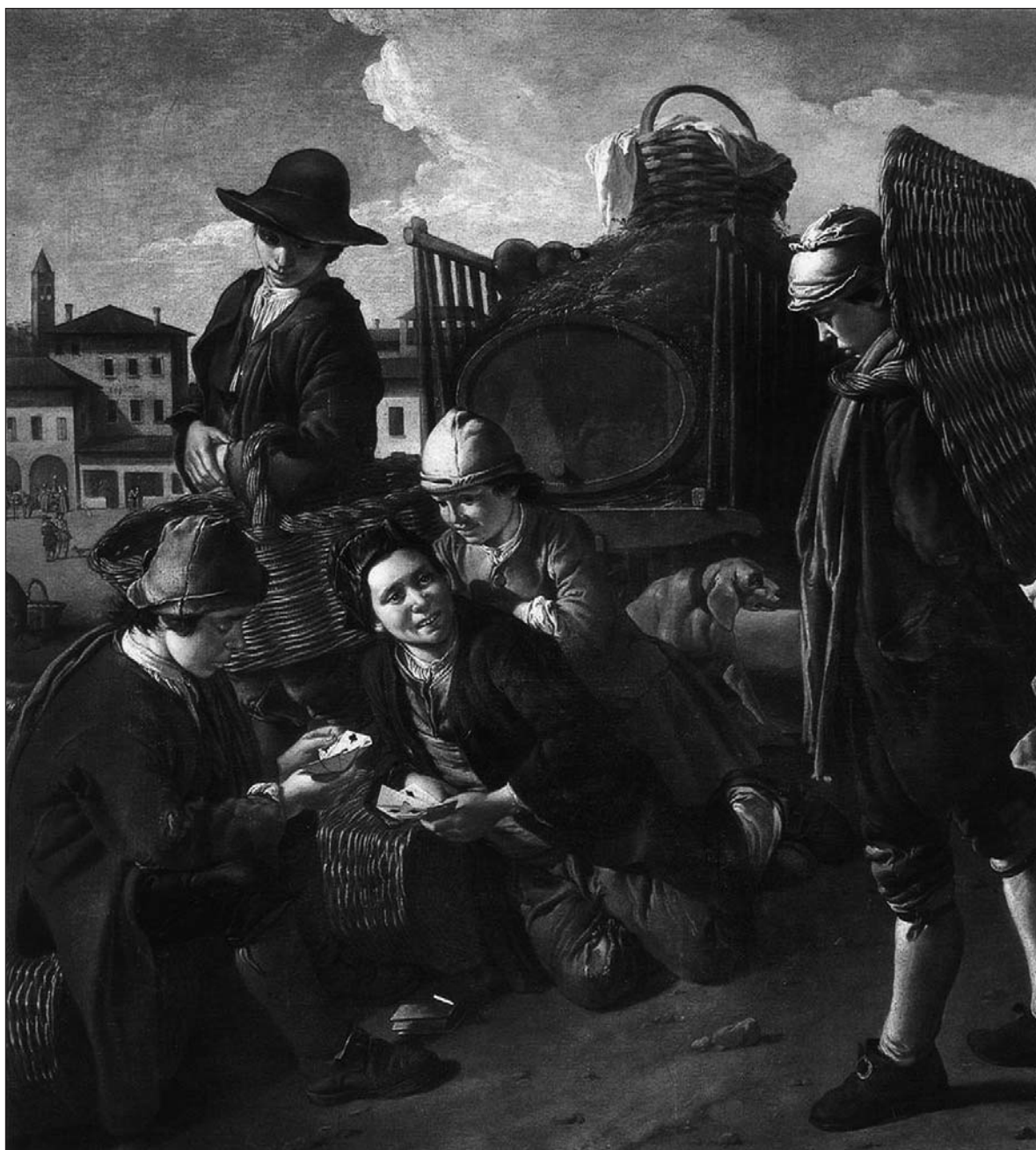
Pour la IXème classe, les sumériens, les juifs et les égyptiens ont été les peuples orientaux choisis pour la discipline « histoire » et parmi des peuples européens, on a choisi les grecs, les romains et les tracs. Mais personne ne nous dit ce qui s'est passé avec les phéniciens, le peuple persan ou les indiens. L'antiquité est un sujet qui doit être épuisé en 8-10 heures, sans aucune mention à l'Extrême Orient, à la vie économique de tous les peuples mentionnés ou à la colonisation phénicienne ou grecque. Les grandes religions sont toutes placées dans l'antiquité, même si l'Islam est né pendant le Moyen Âge ; à la présentation de la genèse et de l'essence du bouddhisme, l'élève n'a aucune base, parce qu'il ne connaît pas les peuples de l'Extrême Orient.

Toutes les quatre religions universelles doivent être présentées en environ 50 minutes. C'est seulement après 10 semaines

d'école que l'étudiant vient en contact avec le premier thème d'histoire économique, placé dans la civilisation médiévale. Ainsi, les thèmes vont aléatoirement jusqu'à la moitié du XVIIe siècle - un moment important mais qui ne représente rien lié à une absolument nécessaire périodisation de l'histoire. Le matériel pour la Xe classe, c'est-à-dire pendant la suivante année d'études, prévoit un chapitre introductif consacré aux « Peuples et espaces historiques », sur le thème « Le monde à la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle ». Autrement dit, les élèves passent directement au XIXe siècle ! Après une telle introduction décrivant le monde entier autour de l'année 1900, le thème suivant devrait être l'époque des lumières, c'est-à-dire la période du XVIIIe siècle. Qu'est-ce qu'un étudiant peut entendre de cette inversion de plans chronologiques, de toutes les ellipses faites délibérément, de l'étude du passé conformément aux thèmes et pas aux époques et aux régions ?

La discipline « histoire » pour la XIème classe commence avec « L'Europe et le monde au XXe siècle », mais, comme thèmes abordés dans ce chapitre, les élèves étudient « L'Europe contemporaine » et « La Roumanie et l'Europe au XXe siècle », marquant des contenus comme par exemple « Grigore Gafencu et l'unité européenne » et « L'image de la Roumanie dans la presse internationale après l'année 1989 ». Ensuite, ils étudient le thème de « La Roumanie dans le Traité de Varsovie ». Pendant l'année scolaire suivante, le premier semestre commence avec « La romanité des roumains dans la vision des historiens » et avec « Les découvertes de nouveaux espaces et cultures du XVe au XIXe siècles ». Puis, toute la problématique se déroule, jusqu'à la période contemporaine, avec des thèmes variés de type sociologique et politologique : « Les politiques culturelles et les roumains en dehors des frontières », « Idéologies et pratiques politiques », « Institutions et droits du citoyen », « La construction ecclésiastique et l'implication laïque » etc.

En conséquence, on peut constater le manque d'une logique interne d'étude du

passé conformément à la spécificité de la discipline « histoire ». L'histoire reconstitue le passé (et non pas d'idéologies), à travers des méthodes spécifiques, afin de découvrir la vérité (comment il se passe dans toutes les sciences). De cette simple définition résulte la nécessité d'étudier le passé par diachronie (le déroulement chronologique des faits, des événements, des processus etc.) et par encadrement dans l'espace. Autrement dit, tout événement du passé a

lieu dans un certain moment ou segment temporel et ne peut pas être retiré, ainsi comme il a lieu et dans une certaine place, dont l'événement ne peut pas être détaché sans le détériorer, altérer ou pervertir. Au sens large, tout événement du passé est lié à un lieu et à un moment temporel, c'est-à-dire à une infinité d'autres événements de ce moment-là, d'une atmosphère, d'un courant, de certains gens, des mentalités définies. Tous ces éléments doivent être étudiés

et compris dans leur complexité, en utilisant des méthodes spécifiques. Mais comment les programmes actuels procèdent-ils ? Dès le début, ils introduisent tous les faits du passé, à travers cinq thèmes (énumérés au début) - Les peuples et les espaces historiques ; Les gens, la société et le monde des idées ; L'Etat et la politique ; Les relations internationales ; La religion et la vie religieuse - conformément à leur spécificité, en créant des sets out des séries d'événements équivalents, qui ne se sont pas déroulés au même temps et dans le même lieu. Par exemple, dans la IXème classe, pour le chapitre « La religion et la vie religieuse », le principal thème d'étude inclut toutes les grandes religions, précisément le judaïsme, le bouddhisme, le christianisme et l'islam, pendant que le thème secondaire inclut le protestantisme, la contre-réforme, les guerres religieuses de France et la réforme religieuse dans la Transylvanie. D'abord, sans étudier la société judaïque antique, plus précisément les réalités des provinces autour de la Mer Morte et de la Demi-lune Fertile etc., le judaïsme ne peut pas être entendu, ainsi comme sans connaître les spécificités de l'Extrême Orient le bouddhisme reste obscure etc. Dans la même manière, pour pouvoir comprendre les guerres religieuses de la France, on doit avoir des connaissances solides concernant l'évolution des événements historiques de l'Hexagone pendant les XIVe et XVIe siècles. Le but de ces programmes et manuels d'histoire est de transformer le passé conformément aux exigences de la sociologie, de l'anthropologie, de la politologie et même de la politique. Le problème est que, de cette manière, l'histoire cesse d'être histoire ! Les faits ne sont pas nés du néant, pour pouvoir être mis dans une série conformément à la logique des disciplines non-historiques. Plus précisément, on ne peut pas empêcher les élèves de comparer, d'équivaloir, de grouper etc. les événements historiques, mais, avant de le faire, ils doivent les connaître en détail, dans leur déroulement chronologique et spatial.

Le résultat d'une telle approche est que les élèves perdent complètement le sens

d'espace et de temps, la succession des courants culturels, la spécificité des peuples etc. Pour beaucoup d'entre eux, Martin Luther peut être anglais, contemporain avec Cromwell et représentant du courant illuministe, ainsi comme la Bucovine peut être seulement une marque d'eau minérale !

Un autre résultat est la perte de tout sentiment d'appartenance aux lieux d'origine, au pays, pour la mémoire des ancêtres. Mais celui-ci n'est pas le résultat des démarches historiques, mais celui des démarches politiques, de la part d'une Commission Européenne qui veut que ses futurs citoyens européens soient solidement construits. Pourtant, dans ce cas, le paradoxe est évident : d'une part, l'Europe envisagée par les pères fondateurs du Marché Commun et de l'Union Européenne ne peut pas être réalisée pour le moment à faute de

l'opposition des forces internes, provenant de plusieurs Etats occidentaux ; de l'autre part, surtout dans les pays-récemment entrés dans PUE et tacitement considérés de second rang, une intense propagande européeniste et globalisatrice est cultivée. Autrement dit, puisque les jeunes de l'Europe de l'Est perdent tout sentiment national et patriotique, et adoptent des visions pan-européennes, l'Europe (surtout l'Europe Occidentale) devient de plus en plus sceptique concernant le futur commun et, parfois, elle rejette directement ceux qui ont été admis dans le « Club », mais qui sont devenus moins préparés, barbares, inadaptés aux standards de certains pays. On assiste avec inquiétude à l'affirmation des forces de droite, de gauche ou d'extrême droite/gauche, qui refusent aux groupes entiers de gens (même des peuples entiers) le droit à la libre circulation des personnes et de la main d'œuvre, le droit à la libre résidence, à la libre expression des idées, selon des critères qui semblent appartenir aux coutumes, aux traditions, au niveau de culture, à la couleur de la peau, à la religion et à la confession, au sexe ou à l'orientation sexuelle etc. Parfois, ces déclarations discriminatoires adressées à certains membres de PUE viennent de la part des gouvernements des pays anciens et avancés/développés de PUE, ce qui crée de la tristesse, du marasme, de la désorientation, de la méfiance et même de la haine.

Quelles seraient les solutions ? Il n'en y a pas beaucoup dans ce moment ! Mais je me demande si n'était pas mieux de continuer à cultiver, selon les traditions, l'amour pour la terre natale ou pour le domicile/ foyer, au moins jusqu'au moment où l'Europe revient à des meilleurs sentiments ? Cette situation est similaire à la situation où on apprendrait les enfants à aimer premièrement l'arbre de la cour - petit et modeste - en espérant qu'il sera capable d'aimer toutes les forêts. Certainement, en France et en Allemagne, la concentration de l'étude de l'histoire sur des choses universelles est presque la même chose avec l'étude de l'histoire nationale. L'histoire de la France et de ses relations internationales, jusqu'aux XIXème et

XXème siècles est, dans sa majorité, l'histoire de l'Europe et même du monde. C'est très simple, en France, dans la Grande Bretagne, ou même en Italie et en Espagne, de passer de l'histoire nationale à l'histoire européenne (universelle), parce que rien ne change en effet, mais seulement on modifie les accents de forme. Mais ce n'est pas la même chose avec les petits pays de l'Est ! Passer à l'histoire européenne signifie, pour ces cultures et ces systèmes d'enseignement, de renoncer à toute idée et à tout idéal identitaire, d'oublier le propre passé (modeste, certainement !), les ancêtres (qui ne sont ni les gaulois, ni les anglo-saxons, ni les étrusques etc.) et même leur propre langue. Personne de l'Occident ne prend en considération et ne classifie (plus précisément n'inclut pas dans les *rankings*) des études écrites en roumain, en bulgare ou en letton. La solution : écrire seulement en anglais !

Nous, les habitants de l'Est, nous avons appris avec ferveur de la part des grandes nations occidentales, surtout des français ce que signifie la patrie, le nationalisme, l'Europe et l'Union Européenne, la liberté, l'égalité et la fraternité, la démocratie réelle, les révolutions etc. « La patrie est toujours la vie du monde ! Si elle meurt, tout sera mort ! » a écrit, pas si longtemps, Jules Michelet. Aujourd'hui c'est la même chose, pour la grande majorité des français, y inclus les politiciens : même aujourd'hui la patrie est fondamentale, mais la patrie française, bien sûr ! Nous, les autres, les petits européens, pauvres et agaçants, nous servirons la patrie européenne et non pas les propres patries, déçues et malheureuses ! L'exclusion des roms et la condamnation à l'isolement des pays qui les reçoivent et qui les ont reçus pendant les derniers siècles est toujours une forme de nationalisme rapace, d'égoïsme confortable, surtout parce que tous les habitants des pays de l'UE sont tous égaux, quel que soit leur pays. Personnellement - comme je vous disais pendant une autre édition de ce colloque - j'ai été demandé une fois, dans un grand pays occidental, si j'étais roumain et pourquoi ma peau était tellement blanche ?!

Pourquoi ne cultivons-nous mieux notre histoire beaucoup plus et d'une manière plus équilibrée ? Que pensez-vous si on cultivait mieux notre histoire plus et d'une manière plus équilibrée ? Vu le fait que nos enfants apprennent l'histoire de l'Angleterre, de la France, de l'Allemagne en taux de 60%, comment serait si les enfants occidentaux apprenaient, au moins en taux de 20%, l'histoire des pays de l'Est ? La Pologne, la Roumanie, la République Tchèque, la Hongrie, la Slovaquie, la Grèce, la Bulgarie, le Chypre, la Lituanie, l'Estonie etc. sont de petits pays - pour certains, ils sont minuscules - mais ils sont assez et forment presque un tiers de l'Union Européenne. Quelle est la raison pour laquelle nous devons les considérer des pays de second rang ? Si nous pensons de cette manière, les pays arriveront à croire eux-mêmes qu'ils sont de second rang, ils auront une mentalité de subordonné, de servant modeste. Vous pensez que l'Europe a besoin de ce type de mentalité ? Pourquoi

nous n'adoptons pas de manière sincère, propre et honnête les mêmes hautes valeurs, sans discriminations, sans slogans et trucs sans valeur ?

Le passé inconnu se venge sur les ignorants, mais le passé malappris naît des monstres ! Je vous propose de faire d'ici, de Bucarest, un appel aux valeurs européennes authentiques et d'enseigner les jeunes, «sans haine et sans partialité», comment être justes, comment respecter toutes les nations et tous les groupes ethniques, sociaux, politiques, religieux etc., comment apprécier les cultures (sans les déclarer supérieures ou inférieures, centrales ou marginales), comment respecter les gens et leur humanité. Ainsi, ensemble, nous pourrions arriver non seulement à chanter « L'Ode à la joie » pendant les cérémonies, mais aussi à être touchés par son message, à le mettre en œuvre dans la vie quotidienne. On peut dire que dans ce moment-là l'Europe existera réellement !

Bibliografie

- Martin Hunt (ed.), *A Practical Guide to Teaching History in the Secondary School*, Routledge, 2007.
- Bolovan Sorina Paula, *Educația interculturală în predarea istoriei*, dans le volume Mușata Bocoș, Vasile Chiș, Ion Albușescu, Cristian Stan (coordonneurs) « Tradiții, valori și perspective în științele educației », Cluj-Napoca, 2007, pp. 228-232.
- Booth A., Booth Jeanne, *Învățarea activă în domeniul istoriei și științelor sociale*, volume edité par Riisz Eniko, Alexandru Florin Platon, Toader Nicoară, Cluj-Napoca, 2000.
- Căpiță Laura, Căpiță Carol, *Tendințe în didactica istoriei*, Pitești, 2005.
- Dasen Pierre, Christiane Perregaux, Micheline Rey, *Educația interculturală. Experiențe, politici, strategii*, Iași, 1999.
- Delors Jacques, *Comoara lăuntrică. Raportul către UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI*, coordonne par Jacques Delors, Iași, 2000.
- *How Students Learn: History in the Classroom*, M. Suzanne Donovan and John D. Bransford, éditeurs, Committee on How People Learn: A Targeted Report for Teachers, National Research Council, The National Academies Press, Washington, D.C., 2005.
- Manea Mihai, Eugen Palade, Nicoleta Sasu, *Predarea istoriei și educația pentru cetățenie democratică în România: demersuri didactice inovative*, București, 2006.
- Păun Nicolae, Gabriel Troc (éditeurs), *Cultură, Multiculturalitate, Interculturalitate la Universitatea „Babeș-Bolyai”*, Cluj-Napoca, 2006.
- Pop Ioan-Aurel, *Programa și manualele de Istoria Românilor. Câteva considerații*, dans le journal « Studii și articole de istorie », LXV, 2000, pp. 167-176.

Victor VOICU

Omagiu Școlii medicale românești

scrie
critice
critice

Abstract

Articolul este un omagiu adus lui George Emil Palade, notând împlinirea a peste 40 de ani de la câștigarea Premiului Nobel pentru Medicină de către reputatul om de știință. Articolul punctează momente din activitatea profesională a lui George Emil Palade și amintește, de asemenea, că, în anul 2013, George Emil Palade a fost menționat de către un alt laureat al Premiului Nobel ca fiind pionierul biologiei celulare.

Cuvinte-cheie: George Emil Palade, biologie celulară, omagiu, Premiul Nobel.

This article pays an homage to George Emil Palade pointing to over 40 years that have passed since he had won the Nobel Prize in Medical Sciences. Therefore, it outlines his professional activity and it also reminds that he was mentioned as the pioneer of the cellular biology, by another Nobel Prize winner, in 2013.

Keywords: George Emil Palade, cellular biology, homage, Nobel Prize.

Premiul Nobel pentru Medicină a fost acordat lui George Emil Palade, alături de Albert Claude și Christian de Duve, în ziua de 10 decembrie 1974. S-au împlinit deja 40 de ani de la acest eveniment de mare semnificație pentru știința românească.

Ne place să credem, având solide argumente, că George Emil Palade este reprezentativ pentru marile valori ale românilor, un rezultat complex al genomului definitoriu al neamului nostru. George Emil Palade este un reprezentant strălucit al Școlii medicale românești. Omagiul nostru, adus lui George Emil Palade, se constituie implicit într-un omagiu adresat școlii noastre medicale.

Vorbele lui George Emil Palade dintr-o discuție cu un confrate de-al nostru mi-au sugerat aceste gânduri. În esență, compatriotul nostru credea că românii au în geno-

mul lor capacitatea de a renaște din cenușă, ca pasărea Phoenix. George Emil Palade evocă în discuția respectivă momente dramatice din istoria românilor și subliniază locul central al țaranului român ca păstrător al entității neamului.

George Emil Palade menționează în context două mari discursuri de recepție la Academia Română: Lucian Blaga (1937) „Elogiul satului românesc” și Liviu Rebreanu (1940) „Laudă țaranului român”.

Dacă ne oprim puțin asupra paginilor autobiografice, vom realiza de unde și cum **se revendică** George Emil Palade.

Părinții săi, profesori, i-au arătat, de mic, ce înseamnă dragostea și respectul față de cărți. Și, deși i-au sugerat să studieze filozofia, Palade devine în 1930 student al Facultății de Medicină din București.

Aici întâlnește câteva mari personalități

ale Școlii medicale românești: pe Francisc Rainer, directorul Institutului de Anatomie, pe André Boivin (Biochimie), invitat de Cantacuzino la București și, ceva mai târziu, pe Grigore T. Popa (care a descoperit sistemul port-hipofizar), cu un rol important în destinul lui George Emil Palade.

George Emil Palade a avut o formație profesională medicală completă și complexă. A lucrat și în clinica Prof. Gheorghe Lupu (Colentina), dar era atras de cerceta-

rea fundamentală.

Devine colaborator și asistent al Prof. Francisc Rainer și-și elaborează teza de doctorat vizând studiul nefronului la delfin. Se conturează deja destinul viitorului mare savant.

Grigore T. Popa, care fusese bursier Rockefeller, îl sfătuiește să-și continue studiile în U.S.A., ceea ce Palade și face. După mai puțin de 1 an (în 1947), George Emil Palade îl întreabă dacă să revină în țară, iar

Grigore T. Popa îi răspunde categoric NU!

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, George Emil Palade a fost medic militar în armata română. Acest lucru îl definește ca om, vorbește despre caracterul și patriotismul lui. Desigur, putea evita această misiune!

Tatăl său, Emil Palade, a fost comandant de companie în Primul Război Mondial și a căzut prizonier în război, fiind eliberat după terminarea acestuia. Copilul George Emil Palade a perceput intens dramatismul acestor evenimente din familia sa.

La 34 de ani, în 1946, George Emil Palade, așa cum am menționat, la sfatul lui Gr.T. Popa, pleacă în S.U.A. Evocarea acestei perioade de muncă intensă, dedicată, cu rezultate strălucitoare va reveni colegilor noștri.

Menționez doar că, la plecarea din țară, George Emil Palade era deja o personalitate științifică definită și un CHARACTER puternic motivat, un om hotărât să muncească pentru atingerea performanței.

Un om capabil să ia decizii și să-și asume destinul.

Vom menționa câteva repere privind percepția lui George Emil Palade de către contemporanii săi, de către lumea științifică și de către colegii de generație.

Astfel, Günter Blobel (laureat al Premiului Nobel), colaborator și elev al lui Palade, crede că „Palade a fost pentru biologia celulară ceea ce Einstein a fost pentru fizică”;

George Emil Palade apare în marile enciclopedii drept „Romanian born American biologist”;

George Emil Palade este perceput în lumea științifică drept cel mai influent om de știință în biologia celulară.

Recent (în 2013), laureatul Premiului Nobel, Randy Wayne Schekman, îl menționează în discursul său ca „Pionier al biologiei celulare”.

Cum îl percepea pe George Emil Palade belgianul Christian de Duve:

„Multidisciplinar, perfecționist, șarmant” . Pentru el, știința era de asemenea artă. Și nu în ultimul rând, Palade era șarmant. Era un gentleman de modă veche, cu o etichetă și cu o caris-

mă de excepție. Radia autoritate, dar fără nici o urmă de aroganță.

În presa românească, acordarea Premiului Nobel pentru Medicină în 1974 lui George Emil Palade, alături de Albert Claude și Christian de Duve, este sumar prezentată. Iată o frază, a Prof. Ion Bruckner, dintr-un articol apărut în „Tribuna”:

„Îndrăznesc să cred că acest premiu Nobel își are rădăcinile și în iubirea sa pentru Munții Carpați, pentru literatură, muzică, istorie deopotrivă”.

Deși primește cetățenia americană în 1951, el nu a renunțat niciodată la cetățenia română.

Prof. Ion Juvara, marele chirurg, i-a fost prieten. Acesta îl descrie cu afecțiune și admirație: „ Am cunoscut un tânăr svelt, frumos, demn, măsurat în ceea ce făcea, cu un păr negru, bogat, cu ochi pătrunzători. Era foarte deschis, cu mult umor, îi plăceau șotiile camara-derești”.

Prin influența și prestigiul său, George Emil Palade a determinat conducătorii comuniști ai României să deschidă poarta unui nou destin: dezvoltarea biologiei celulare în România. În 1970, Prof. Dr. Nicolae Simionescu și Dr. Maya Simionescu obțin aprobarea să plece în Statele Unite să lucreze în Laboratorul lui George Emil Palade. În 1979, cei doi oameni de știință revin în țară și înființează Institutul de Biologie și Patologie Celulară care poartă actualmente numele regretatului Acad. Nicolae Simionescu și este condus de Acad. Maya Simionescu.

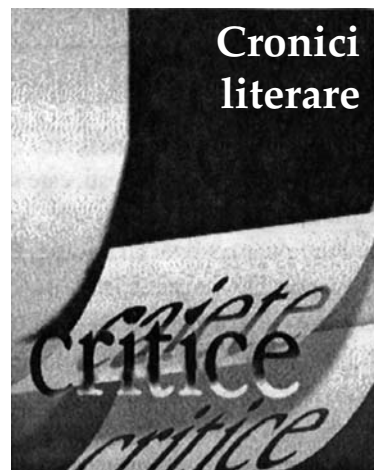
George Emil Palade a fost constant alături de interesele științei românești, înscriindu-se ca unul din marii săi întemeietori.

Aș vrea să închei cu un episod impresionant care vorbește despre dorința (testamentul) lui George Emil Palade, ca și despre percepția familiei în privința apartenenței marelui savant la pământul românesc. După trecerea sa în neființă (pe 8 octombrie 2008), George Emil Palade este incinerat, iar cenușa sa este împrăștiată de către copiii săi, Filip Palade și Georgia Palade van Dusen, în Masivul Bucegi, de pe Vârful cu Dor.

Vasile BARDAN

Un omagiu saphic

Résumé

Acest articol analizează cartea SAPPHO de Floarea Țuțuianu. Această poezie face obiectul unei investigații critice foarte aplicate.

Cuvinte-cheie: geneza unui poem, erotism, Sappho, Floarea Țuțuianu, identitatea literară, poezia erotică.

Cet article analysé le livre SAPPHO par Floarea Țuțuianu. Cette poezie fait l'objet d'une investigation critique très appliquée.

Mots-clés: génèse d'un poème, érotisme, Sappho, Floarea Țuțuianu, l'identité littéraire, la poezie érotique.

„Dacă vrei să ajungi la esențe, adresează-te lui Sappho”, spunea Erza Pound. Pornind de la această afirmație voi susține că, dacă cineva dorește să facă lectura unei poezii erotice de calitate, se poate adresa poetei Floarea Țuțuianu, citindu-i antologia SAPPHO, apărută la Editura Cartea Românească în 2012. Cele 45 de poeme antologate au fost extrase din volumele *Femeia pește*, *Libresse oblige*, *Leul Marcu* și *Mărinimia Ta*, publicate între anii 1996-2002 și sunt însoțite de 10 ilustrații ale autoarei, care sporesc valoarea cărții prin valențe estetice și pregnanță ideatică, acompaniindu-le într-un mod armonios. Ilustrațiile prezintă același nud feminin în picioare, privit din spate, diferența dintre cele 10 imagini fiind dată de voalul de cuvinte care-l înconjoară până la coapse. Sunt mantii și turnuri de cuvinte, vârtejuri, franjuri, aripi, o ceată verbală erotizată, gravitând ca o aureolă în jurul eternului corp feminin. Imaginile ilustrează exemplar un vers emblematic din carte:

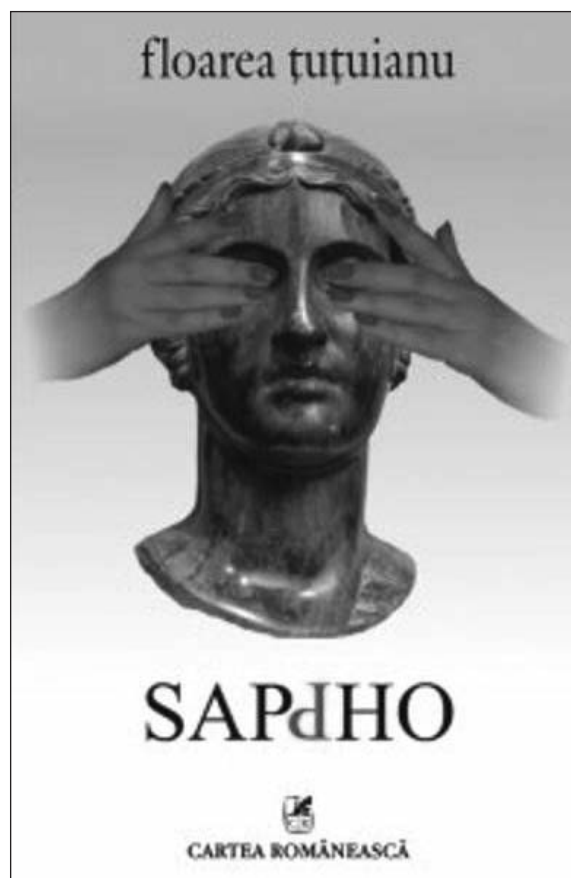
„Sunt un trup care se dă la cuvinte”, poeta fiind membră a Uniunii Artiștilor Plastici și a Uniunii Scriitorilor din România. Poezia scrisă de Floarea Țuțuianu e de fapt un autoportret cu Sappho, precizările poetei de pe manșeta cărții fiind foarte clare: „Sappho și Emily Dickinson sunt poetele mele preferate. Mi-ar fi plăcut să trăiesc cu Sappho și să scriu ca Emily. Sau să trăiesc ca Emily și să scriu sapphic. Mai degrabă. Am ales ca titlul acestei culegeri să fie dat de numele celei care, în numele pasiunii, a fost deopotrivă poetă, muză și legendă.” Există mai multe poeme de excepție, foarte bine lucrate, pline de conotații și finețuri spirituale, șlefuite până la perfecția esențializării sugestive, cum ar fi *Re-creația lui Dumnezeu* care deschide antologia. „Îmi acopăr sexul cu mâna și îl mângâi/ și-ncep să-i vorbesc:/ tu ești la originea lumii – mărul discordiei/ Prin tine se intră și se iese din viață umil și măreț/ Și totul se-nvârtă în jurul voinței tale ca axă// Până și ruptura mea cu Dumnezeu

n-a fost de lungă durată. Învinșă/ din toate părțile m-am întors resemnată la El/ Deși cel prin care se intră și se iese din viață/ Sexul umil și măreț este re-creația lui Dumnezeu". Floarea Țuțuianu scrie o poezie cerebrală, plină de fantezie, inteligență scilicet, expresivitate și umor. Avem un sistem liric deschis și provocator, poeta atacând prin poezia sa acel ethos al relației dintre EL și EA, mizând pe legea secretă a țărâniei, singura care seduce, cucerește și fascinează, singura forță care mișcă și animă universul: „Suntem făcuți din țărână, unul pentru celălalt/ și cu sudoarea minții ne vom iubi până când/ care pe care va dobândi (...) Eu mizez pe țărâna, Eu rămân egala ta întru singurătate". (*Lili-th* – p. 64). Avem un incitant discurs îndrăgostit în care pasiunea spirituală se îmbină armonios cu cea erotică, energiile și tensiunea degajate ducând la realizarea unui lirism superior, în care predomină inteligența, luciditatea și pregnanța formulărilor memorabile. Poeta se lasă îmbibată și

îmbiată de limbaj, dar și de chemările și provocările narcisiste ale trupului; *Narcisa e numele meu de floare* e titlul unui poem carnivora, „atât de floare și totuși carnivora". Un poem definitoriu și emblematic este și cel intitulat *Buricul lumii*, în care, cum spune Barthes: „Scriitura (...) e Kamasutra limbajului", iar „textul pe care-l scrieți trebuie să-mi dea dovada că mă dorește". Voi cita și acest poem definitoriu pentru viziunea existențială a poetei, una a emancipării și eliberării de sub tutela unei masculinități discriminatorii. „Despoaie-l de cuvinte/ Lasă să-ți picure din palmă tot mirul/ Amestecă-l cu trupul. Unge-l cu salivă/ Să-i cadă de pe ochi toți solzii până la ultimul/ Să vadă înlăuntru/ Să fie întuneric. Să-i intri pe sub piele/ Să-ți săvârșești lucrarea cu ajutorul limbii/ în cele patru puncte care să-i fie semne/ Să-ți spună că-i e sete/ Dacă tu ești eu atunci intră, și bea din mine/ Ca să fim totuna. Tot + una/ nu este bine să fie omul singur/ Să-i iei apoi cu teamă mâna/ și să o pui pe pântec acesta e Cuvântul / El e buricul lumii". Jocul liric al poetei e captivant nu doar la nivel semantic, ci mai ales la nivel ideatic, superior, provocator și fără concesii, bazându-se pe plăcerea dialogului de la egal la egal cu partenerul erotic și lector al dorințelor sale. Poezia e ofensivă și aluzivă, fără ostentație și vulgaritate ca la Angela Marinescu, Vlădăreanu *et comp.*, fără a ofensa, mizând nu doar pe corpul erotic și instinctele aferente, dar mai ales pe un spirit feminin rafinat, foarte fin. Fiecare dintre cele 45 de poeme ale cărții conține nu numai felurite arome florale, cum ar fi cel intitulat sugestiv *Stilul și pistilul* (pe care-l voi cita fără rezerve), dar și diferiți acizi erotici, cu care poeta își lucrează și prelucrează partenerii textuali. „Eu sub pielea lui intru toată/ și îl fac din tălpi până-n creștet/ Numai din limbă volute – volute/ (este băgat până peste cap între visele mele) Mă ia la cuvinte/ (numai vocale rotunde și consoane-ntărite)/ Dintr-o suflare mă are și doare/ Ne boierăm după Ravel până-ntr-al nouălea cer/ Deodată îmi deschid toți porii/ iar el mă umple de fluturi/ pauză/ Apoi îl mai iau o dată la mână/ și ne scriem direct în picioare/

dar fără cuvinte.” Avem aici reflexul imagini feminine în contact cu cel al masculinității sexuale complementare și relațiile lor armonioase. Dar acizii erotici sunt la îndemână. „Mici coșmaruri mă pișcă/ Stau pe o mie și unul de ace. Nisipul se mișcă/ Solzi argintii strălucesc în țărână/ Văd femeia din șarpe// (...) Văd femeia din pește.” sunt versuri revelatoare în acest sens. Sau cele din poemul *Arta seducției*. „Torn puțină otravă. Atât cât să. O scald în cuvinte. Îi stau pe creier pe limbă. Scot flăcări și perle./ Singurătatea se ia de la mine pe cale orală.” Avem și reversul acelui hedonism corporal: „Eu femeia cu o mie și una de fețe/ ard gazul ard vise. Ard moartea întreagă/ când uneori – mai dezghioc un bărbat/ și dimineața patul miroase a cenușă/ Locul în care umilesc și mă las umilită/ Patul – gloria mea dezgolită” (p. 22). Universul erotic uman e privit și acceptat cu rezervele de rigoare, poeta rezervându-și dreptul la feminitate absolută, adică la insubordonare și neîmpăcare, cu imaginea iconică a supunerii, a personajului predestinat unui rol secundar prestabilit. Uzând de un vers al poetei, voi spune că poezia erotică scrisă de Floarea Țuțuianu e „un joc cu două tășuri”, la fel ca și personajele antrenate în jocul erotic real, în care predomină supunerea sau dominarea. Un joc centrat pe eliberare de orice constrângeri, în care miza e respectarea unei reale democrații a erosului. „Catapeteasma va mai despărți bărbatul altar de femeia transpet?”, este un vers emblematic (p. 70), la fel ca și cele din poemul *Hot line* (p. 28): „Sunt o femeie ușoară și străvezie/ dacă stau în lumină se poate citi prin mine? E locul din care: fără să văd, fără să miros, fără să ating: ori înfrâng ori, ori înving”. Poeta se debarasează de balastul uzatului cod de conduită ancestrală, denunțând abuzul de forță al masculilor care se cred atotputernici, bazați pe eșafodajul ideologiilor religioase, constituite pe miturile creaționiste. „După mine vine un bărbat care a fost înainte de mine/ și deasupra mea stând mă va umbri/ Dreapta sa este sub cap la mine:/ pentru că ai păzit cuvântul răbdării mele/ între valvele vulvelor valvulele tale/ trupul tot va fi luminat și

cu mintea în inimă/ Fă cu mine semn de bine ia-o și mănânc-o/ căci este fără de sfârșit și oboseală pentru trup/ iar în gura ta va fi dulce ca mierea/ sămânța ei va amărî pântecul tale/ dar întristarea feței este bună pentru inimă/ Atunci am luat cartea din mână îngerului și am mâncat-o.” Poemul citat este intitulat *Cuvântul răbdării mele* și l-am redat integral tocmai pentru a ilustra faptul că Floarea Țuțuianu este o maestră a lirismului de factură erotică saphică, la fel ca poeta greacă din Antichitate, SAPPHO, care a dat și titlul antologiei de față. Poate că a scrie saphic în viziunea poetei înseamnă realizarea unui sistem liric deschis, provocator, exprimându-și punctul de vedere, având ca argumente esențiale darurile naturale ale biologicului, ale corporalității, dar și pe cele spirituale. Poeta sfidează orice dogmă restrictivă, precizând pe manșeta cărții că e vorba de „un erotism al anilor ‘90, un melanj senzorial de cinism, provocare și livresc, asumat ca exercițiu liric al dezinh-

bării". Bineînțeles că avem aici o dezinhibare „fără excese”, cum sună titlul unui poem care ne pune în gardă: „Tinerețea e o capodoperă la și după/ treizeci de ani folosiți/ mișcarea masajul machiajul/ lirismul livresc bovarismul”. Un poem se numește *Amanta anului 2000*, semn că poeta se încumetă să scrie poezie erotică de factură sapphică, în era expansiunii tehnologiei video, a internetului, a smartphonului, a SMS-ului, chaturilor, forumurilor feministe și a tot ceea ce se mai află prin grădina fanteziilor erotice. Erotismul și spiritualitatea sunt cei doi poli care asigură echilibrul și reușita acestei rafinate și memorabile poezii a iubirii din literatura actuală. În sistemul său liric, personajul feminin nu are un rol periferic, nu e jucăria exotică și erotică, anexă a plăcerii masculine. Multe titluri ale poemelor vorbesc de la sine: *Bărbatul și Floarea*, *Bărbați returnați*, *Bărbatul altar și femeia transept* sau *Dau un regat pentru un bărbat*, *Am rășfoit atâția bărbați*. Avem prin Floarea Țuțuianu o poetă cu verb strălucitor și imaginație luxuriantă, care trăiește poezia ca pe o simbioză între corporal și cerebral, poezie înțeleasă ca un imn dedicat emancipării femeilor. În acest lirism de factură sapphică prevalează nu atât fiziologia, organicul, amoralul, ci mai ales muzica efervescentă a spiritului feminist, floarea trupului înnobilită de esențele florale ale unei minți nobile și extrem de mobile, poeta având conștiința spiritualității sale deosebite. Există în antologia sa poeme ale delicateții și atenției senzuale, poeme chimio-terapeutice cu suavități, pline de emoție și sensibilitate, necontaminate de limbajul vulgar specific domeniului. Dorința are cuvântul, care, odată obținut, are și puterea deciziei. „Fără iubire nu pot să mișc un cuvânt” e unul dintre misterioasele îndemnuri și citate, sau „Voi smulge cuvântului înțelesul pe gură” (p. 51). Pe gura poemelor desigur, poeme în care apar și diverse personaje de proveniență livrescă sau reale, cum ar fi: Pelaghia, Nonnus, Sfântul Francisc și Clara, Leda cu lebăda, Marta, Maja desnuda sau Floarea (darurilor) cel identic cu numele poetei. Întâlnim parafraze după unele ziceri memorabile, de

origine cultă sau populară: „Dau un regat pentru pielea întinsă a poemului”; „Dau un regat pentru un bărbat”; „Numai gura e de mine. Dar. Gura miroase a fapte”; „Iubirea e tare ca moartea pre viață călcând/ încă nu s-a născut/ bărbatul care să-mi fie jumătatea mea de femeie”: AVE EVA VAE EVAE VEE SOLI; sau „iubitul meu va fi sau nu va fi deloc. Religios”. Fără a-și etala beția de sine a pasiunii oarbe, poeta reușește să realizeze o simetrie lirică cu un conținut referențial personal de calitate. Esențială în poezia sa erotică e compoziția de adâncime, densitatea sugestivă a poemelor, multe dintre ele fiind adevărate nuclee de expresivitate toate reușind să personalizeze un stil. Voi cita câteva dintre ele: „numai cuvinte rasate cu glezna subțire”, sau cele din poemul *Libresse oblige*: „Au venit critici: m-au înțepat cu penițe de aur și-au exclamat:/ curge culoare – e perioada ei roz/ au venit alții și au pariat pe sexul slab/ pe sexul frumos și au negat: și totuși/ curge cerneală-e-n perioada albastră/ unii mai îndrăzneți au pus degetul pe stamine, pistil: e toată numai polen/ alții s-au apropiat și s-au strâmbat: deși este floare, miroase a pește/ Da. Eram o sirenă./care trăia lipind aripioare/ și visa să zboare târându-se pe uscat”. Ultimul vers e o referință celebră la poezie aparținând unui poet înnobilit cu Premiul Nobel. Iată și alte dovezi ale sinesteziei lirice practică de Floarea Țuțuianu, poetei reușindu-i de minune transpunerea metaforică a datelor unui simț sau stări, în limbajul altui simț, stări sau fenomen: „melopauza”; „seximoronul” pentru *oximoron*; Narcisa, floarea binecunoscută, contrapusă lui Narcis – frumosul tânăr legendar îndrăgostit de el însuși, metamorfozat la poetă într-o floare carnivoră; „se descheia la cuvinte/ O pătrundea în globul fierbinte/ dintre două cuvinte – SFIN(C)TE!”. Avem în această foarte serioasă antologie de poezie de Floarea Țuțuianu poemul de profunzime și complexitate, elevație și rigoare a comunicării, claritate și precizie în exprimarea ideilor și sentimentelor feminine referitoare la EROS.

Biblioteca Mavrocordaților

Résumé

Biblioteca familiei Mavrocordat a fost una dintre cele mai importante biblioteci din Europa, în secolul al XVIII-lea. Moștenită de la tatăl său Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Nicolae o va îmbogăți cu un număr mare de cărți cumpărate din Occident și din Imperiul Otoman. După moartea lui Nicolae, fiul său Constantin a moștenit întreaga bibliotecă și a îmbogățit-o, la rândul său.

Cuvinte-cheie: *Bibliotecă, Nicolae Mavrocordat, Constantin Mavrocordat, faimoasă, carte, spirit, Biblioteca Academiei Române.*

La bibliothèque de la famille Mavrocordat a été une des plus importantes bibliothèques de l'Europe de Sud-Est dans le XVIII-ième siècle. Héritée de son père Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Nicolae va l'enrichir avec un grand nombre de livres acheté de l'Occident et de l'Empire Otoman. Après la mort de Nicolae Mavrocordat, son fils Constantin a hérité l'entière bibliothèque et l'a enrichi à son tour.

Mots-clés: *Bibliothèque, Nicolae Mavrocordat, Constantin Mavrocordat, fameuse, livre, esprit Bibliothèque de l'Académie Roumaine.*

Rămăși în istorie ca unii dintre cei mai reformatori principii fanarioți, Mavrocordații, iubitori de carte și de frumos, au deținut o faimoasă bibliotecă, o bibliotecă-muzeu, despre care izvoarele menționează că ar fi conținut un număr important de volume de la câteva sute la câteva mii și că valoarea considerabila sumă de 600.000 de taleri¹.

Rămășițe ale faimoasei biblioteci a Mavrocordaților pot fi găsite astăzi la Biblioteca Academiei din București care deține, de altfel, și o parte dintre manuscrisele operelor principelui-scriitor, Nicolae Mavrocordat.

Prin cea mai importantă bibliotecă din epoca fanariotă, Mavrocordații – dornici de

legitimare – continuă tradiția inaugurată în acest domeniu de Ștefan Cantacuzino (celebra bibliotecă a Cantacuzinilor) și Constantin Brâncoveanu (*biblioteca Hurezilor* – o primă încercare de întemeiere a unei biblioteci naționale), Nicolae Mavrocordat aducând cărți din aceste biblioteci pentru a spori numărul lor.

Cine sunt „întemeietorii” acestui renumit lăcaș cultural? „Călătoria” în istoria faimoasei biblioteci debutează cu câțiva ani înainte de căderea Constantinopolului, când familia Mavrocordat se mută în insula Chios, unde mulți dintre membrii ei au fost deputați, sub domnia genovezilor.

Primul membru din vechea familie a

Ioana VASILOIU, cercet. șt. dr., Muzeul Național al Literaturii Române, e-mail: con_ioana@yahoo.com.
1 Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat – Reformatorul*, ediția a 2-a, Editura Enciclopedică, an 2015, p. 133.

Mavrocordaților pe care-l regăsim consemnat în „Généalogie des Mavrodordato de Constantinopole” scrisă de Émile Legrand² este un anume Nicolae Mavrocordat, născut în insula Chios, în anul 1599.

Din căsătoria acestui prim Nicolae al celebrei familii constantinopolitane cu Roxana Scarlat au reieșit mai multe odrasle printre care și Alexandru Mavrocordat Exaporitul – Marele Dragoman al Porții Otomane și tatăl lui Nicolae Mavrocordat, primul principe fanariot din Țările Române. Unul dintre cei mai culti oameni ai epocii, cu studii universitare în Italia³, Alexandru Mavrocordat Exporitul a lăsat moștenire lui Nicolae Mavrocordat, biblioteca sa bogată în volume și manuscrise rare, inclusiv a sa istorie în trei părți conținând: *Istoria Iudeilor*, *Istoria*

Romanilor și Istoria Mysiei, adică a Valahiei și a Bulgariei (din aceste trei scrieri, numai *Istoria Iudeilor* se va tipări la București sub domnia lui Nicolae Mavrocordat, în 1716).

Iubitori de cultură, cu renumele de cei mai învățați oameni din tot Orientul și cu o largă publicitate în Occident, principii fanarioți – cum le-a rămas numele în istoria națională (deși familia nu era originară din Fanar) – Nicolae și fiul său Constantin, pasionați bibliofili, și-au legat numele pe vecie de splendida mănăstire de la Văcărești.

„Mănăstire frumoasă și împodobită cu toate cele ce să cad” (Radu Popescu), complexul de la Văcărești era alcătuit din Școala Domnească, Bibliotecă și Tipografie, profund implicată în răspândirea de carte a timpului.

În celebra *Bibliotecă*, Mavrocordații au adunat cu pricepere cărți și manuscrise rare, atât din țară, din vechile biblioteci ale Cantacuzinilor și Brâncovenilor, cât și din străinătate: „Nicolae Mavrocordat a întreținut corespondență cu Le Clerc în primul rând pentru a-și procura cărți. De fapt, Le Clerc era omul indicat: arbitru al Republicii Literelor prin a sa *Bibliotecă antică și modernă* și locuind la Amsterdam, oraș renumit pentru editarea și difuzarea de carte. Domnul este atât de dornic de cărți încât comenzile sale sunt însoțite de ducați de aur.”⁴

Grație lui Jacques Bouchard, cunoscutul elenist care s-a aplecat îndelung asupra „operei culturale” a lui Nicolae Mavrocordat, informațiile referitoare la biblioteca Mavrocordaților s-au îmbogățit enorm. În urma cercetărilor sale întreprinse la Biblioteca Universitară din Amsterdam, unde se găsesc 28 de scrisori în limba franceză ale secretarului lui Nicolae Mavrocordat, Antoine Epis către Le Clerc, aflăm ce cărți se găseau în biblioteca Mavrocordaților: „Scrisorile enumeră autori aparținând literaturii clasice, grecești și latine, biblice și patristice, ca și comentatori ai Bibliei. Este vorba de *Les*

² Émile Legrand, *Généalogie des Mavrocordato de Constantinopole*, Paris, 1900, p. 7.

³ Constantin Giurescu, *Istoria românilor*, volumul III, partea a doua, Fundația Regală pentru literatură și artă, București, 1942, p. 242.

⁴ Jacques Bouchard, *Nicolae Mavrocordat – domn și cărturar al Iluminismului timpuriu* (1680-1730), Editura Omonia, București, 2006.

hiéroglyphiques ale lui Horappolon care ne rețin atenția, căci acest titlu ne introduce într-o secțiune încă și mai originală: *orientalia*. Nicolae avea *Mischna* în ediția lui Surenhuys, în 6 volume, Amsterdam, 1698-1703, cu comentariile lui Maimonidé. Din acesta din urmă, avea o veche ediție din *More nevochim* (Ghidul răătăciților). Ediții bilingve *Itinerarium* al rabinului Benjamin de Tudèle se găsea de asemenea aici.⁵

Despre biblioteca Mavrocordaților vorbesc și ambasadorii francezi la Constantinopol din vremea aceea: marchizul de Villeneuve și contele Desalleurs. De pe vremea acestora a rămas o întreagă corespondență referitoare la renumita bibliotecă.⁶

La moartea lui Nicolae Mavrocordat toată lumea credea că biblioteca lui se va vinde, fiii săi neavând ce face cu dânsa. Printre amatorii dornici să achiziționeze cărțile s-au aflat papa Clement al XII-lea, împăratul Carol al VI-lea, regele Angliei, George al II-lea, și regele Franței, Ludovic al XV-lea.⁷

Rămânând însă în proprietatea fiului mai mare Constantin, acesta nu numai că nu a vândut-o, dar a continuat să o îmbogățească cu manuscrise adunate din Orient și cu tipărituri mai cu seamă din Franța.

După plecarea ambasadurului francez Villeneuve din Constantinopol, domnul Constantin Mavrocordat începe să întrețină cu cardinalul de Fleury, primul ministru, o amplă corespondență literară, din care aflăm că acesta îi trimite catalogul bibliotecii regale. Principele reformator îmbogățește biblioteca tatălui său cu tipărituri așa cum fac astăziarele biblioteci moderne, recurgând la așa zisă politică a schimbului. Din cunoscutul studiu al lui Vasile Mihordea știm că, în schimbul copiilor de pe manuscrisele din propria lui colecție ce le trimitea bibliotecii regale, primea, pentru cheltuielile făcute, ediții de cărți rare, ce se găseau în dublu exemplar la Paris.

Exilul de șapte ani al lui Constantin Mavrocordat (1749-1756) nu a reprezentat, desigur, o perioadă fericită. Împovărat de datorii, presat de creditori, reformatorul principe este nevoit să vândă o parte din faimoasa bibliotecă. Unele cărți au fost cumpărate de nobili greci, altele de reprezentanții diplomați ai statelor străine. Dintre cărțile rămase în țară, o parte au fost distruse în timpul războiului din 1768-1774.

Astăzi, cărți din impunătoarea bibliotecă a principilor Mavrocordat găsim la Atena și la București (Biblioteca Academiei Române și Biblioteca Seminarului Central și, probabil, la diverși particulari): „Rămășițe ale faimoasei biblioteci a lui Mavrocordat constituie azi o venerabilă parte a Bibliotecii

⁵ *Idem*, p. 19.

⁶ Vasile Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul XXII, Mem. 16, Monitorul oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1940, p. 5

⁷ Florin Constantiniu, *idem*, p. 134.

Academiei Române din București.”⁸

Un volum care a aparținut lui Nicolae Mavrocordat găsim de asemenea, la Biblioteca „V.A. Urechia”, din Galați. Titlul original al cărții este „Philostrati – Lemnii Opera quae exstant” și a fost publicată în ediție bilingvă greacă-latină, la Paris, în anul 1608.

Apartenența volumului la biblioteca lui Nicolae Mavrocordat este atestată de o

însemnare olografă, făcută cu cerneală neagră pe foaia de titlu a cărții: „Ex libris Jo. Nicolaj Maur / ocordati / Principis Moldavi / a / e ”. Paginile cărții păstrează, de asemenea, numeroase sublinieri și însemnări atribuite tot lui Nicolae Mavrocordat.

Achiziționată de V.A. Urechia în 1895, valoroasa carte creează o punte peste veacuri între două biblioteci importante pentru spiritul românesc.

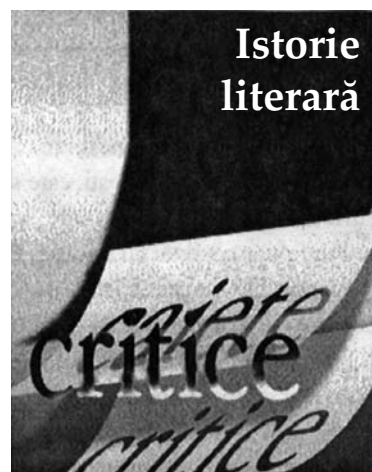
Bibliografie

- Constantiniu Florin, *Constantin Mavrocordat-Reformatorul*, ediția a 2-a, Editura Enciclopedică, 2015.
- Bouchard, Jacques *Nicolae Mavrocordat – domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*, Editura Omonia, București, 2006.
- Mihordea, Vasile „Biblioteca domnească a Mavrocordaților”, Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tomul XXII, Mem. 16, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1940.
- Dima, Drăgan Constantin „Biblioteci umaniste românești”, Editura Litera, 1974.
- Giurescu, C. Constantin, *Istoria românilor*, vol. III, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1942.

⁸ Jacques Bouchard, *idem*, p. 132.

I. MADOȘA

E. Lovinescu, vestitor al protocronismului?

Abstract

Plasat în suita unor semnalări anterioare, studiul de față încearcă să convingă definitiv – într-un mod mai puțin obișnuit, adică polemic – despre necesitatea absolută a omologării unei mici/mari revoluții din critica sincronismului. Și anume: nu Tacit, cu al său celebru saeculum din Germania, este inspiratorul conceptului de spirit al veacului sau spirit al timpului din Istoria civilizației române moderne a lui E. Lovinescu, ci un autor modern, de origine elvețiană, Johann Kaspar Bluntschli, nume celebru în secolul al XIX-lea ca profesor de Drept la universitățile din München și Heidelberg. Modificarea astfel operată se poate dovedi esențială și vitală pentru destinul critic al sincronismului, al unei teorii sociologice cu atâtea aspecte și implicații controversate..

Cuvinte-cheie: E. Lovinescu, sincronism, Bluntschli, Tarde, paradoxuri semantice.

Classified in the series of previous reports, this study tries to persuade for good – in an uncanny way, polemic, that is – of the absolute necessity of the ratification of a smaller/bigger revolution of the critique of Synchronism. Namely: not Tacitus, with his famous Saeculum in Germany, is inspirational to the concept of Zeitgeist, or the Spirit of Time from the History of the Modern Romanian Civilization of E. Lovinescu, but rather a modern author, with Swiss roots, Johann Kaspar Bluntschli, a renowned name of the 19th century as a Law professor at the Universities of Munich and Heidelberg. The thus operated change could prove to be essential and vital for the critical destiny of Synchronism, of a sociological theory with so many controversial aspects and consequences.

Keywords: E. Lovinescu, Synchronism, Bluntschli, Tarde, semantic paradox.

I

De la interbelici la Z. Ornea și de la "supraviețuitorul" Edgar Papu la Nicolae Balotă, Alexandru George sau M. Ungheanu, mai toți comentatorii ideilor sale sociologice din *Istoria civilizației române moderne* (3 vol., 1924-25), permeabili sau nu față de ele, l-au considerat pe E. Lovinescu drept "părinte" incontestabil al formulei "sincronism".

Într-un articol refuzat de "România literară" prin 1984-85¹, dezvoltat și apărut ca atare abia în 1992, în două numere (5 și 8) ale revistei păunesciene "Totuși iubirea", am arătat, fără a stârni prea mult interes, de ce această paternitate este falsă și de ce viziunea noastră comună asupra gândirii marelui critic comportă serioase revizui. În realitate, spuneam acolo, termenul care s-a impus atât de mult în cultura română, intri-

I. MADOȘA, e-mail: rodica-madosa@yahoo.com

1 „D-le Madoșa, ne dăm cu capul de toți pereții!” – m-a avertizat, la telefon, G. Ivașcu.

gându-i pe adversari, provine din *Legile imitației*, de G. Tarde, o lucrare apărută în anul 1890, familiară personajelor lui Tolstoi din *Învierea* și unde, în principiu, are semnificația contextuală destul de clară de “imitație integrală” sau “revoluție imitativă”, adică de schimbare radicală și simultană în “toate sau aproape toate” domeniile de activitate ale unui grup social. “Dar – notează Tarde – asemenea sincronisme sunt rare” (*op. cit.*, ed. VI, Paris, 1906, p. 226).

Asemenea sincronisme... Nu știam, pe atunci, și nu știa, probabil, nici M. Ungheanu, cel care mi-a replicat aluziv într-o altă revistă păunesciană a vremii, că prezumtivul “părinte” al formulei “sincronism” are la activ o performanță și mai neașteptată: aceea de... părinte teoretic al protocronismului! Da, ați citit bine: părinte teoretic al protocronismului, inclusiv al celui românesc, botezat ca atare de Edgar Papu și în numele căruia a fost copios combătut! Iar dacă tot mai ezitați și nu vă vine să credeți, vă puteți convinge și singuri, răsfoind sau urmărind cu creionul în mână (așa cum am făcut-o eu, deși cu oarecare întârziere) o carte cu titlu aparent proustian, parțial sociologic și parțial kantian, dar, în fine, abstract și inefficient: *La umbra timpului în floare. Protocronismul: prolegomene la monografia unei idei* (Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2013), scrisă, dacă înțeleg bine, de un tânăr universitar și metacritic local, Lionel Decebal Roșca, întru preamărirea distincției epistemologice a protocronismului, dar și pentru amendarea destinului “teribil de nedrept și de nemeritat” pe care lumea noastră culturală ar fi înțeles să-l rezerve promotorului său. “Dar dacă – se spune aici – în cazul majorității contribuțiilor «pre-protocroniste» putem vorbi cel mult despre o sensibilitate protocronică, în mod paradoxal, *primul care dă protocronismului o veritabilă întemeiere teoretică* (s.n.), înscriindu-l, ca posibilitate, într-un vast și riguros sistem argumentativ, *este nimeni altul decât... Eugen Lovinescu însuși* (s.n.), cel atât de «hulit» și, după cum se vede, *atât de prost citit* (s.n.), atât de către de (sic!) protocroniști, cât și de către adversarii acestora” (p. 187).

Limpede, așadar, ca lumina zilei, cum este și tentativa tânărului metacritic de a “decomuniza”, pornind de aici, protocronismul destul de ofensiv al anilor '70-'80 ai secolului trecut, legându-l, pe de o parte, de unele antecedente notorii ale tradiției noastre culturale postpașoptiste sau interbelice, iar, pe de alta, stabilind o deosebire “de esență” (p. 206) între diferitele sale manifestări. Una ar fi, după el, teoria lui Edgar Papu, redevabilă paradigmei sincroniste, lovinesciene, cu fundamentala ei deschidere proeuropeană, sau autoproclamatul “neosincronism” al lui Ilie Bădescu, definit drept “*summa* teoretică a orientării” (p. 207), și alta, protocronismul celor care s-au “raliat” fondatorului (conștient sau nu, autorul accesează aici un termen devenit celebru prin *Spiritul critic* al lui Ibrăileanu!), din motive de prestigiu sau altfel, precum Dan Zamfirescu sau Paul Anghel, urmărind, însă, de-a lungul întregii lor cariere, un program propriu, *autohtonist*. Și mai mare ar fi deosebirea dintre exponenții autentici ai doctrinei și “extremiștii” sau amatorii unor identificări utopice, fantasmatică, gen “noi, tracii”, înmulțiți ca ciupercile după ploaie în noile noastre condiții istorice și pentru care vocabula ar fi fost extinsă în mod evident abuziv.

Alte teze, antiteze, analize, sinteze și concluzii nu fac decât să dezvolte și să sprijine această temerară schimbare de perspectivă, propusă unui mediu intelectual acaparat, mai curând, de obositoarele maniheisme stânga/dreapta sau de supralicitarea unor dări de seamă standardizate, numite “critică de export”. Justificată, totuși, sau nu această pretențioasă revizuire critică și morală, parte integrantă, suntem preveniți, a unui studiu mult mai ambițios asupra protocronismului? Valabilă, deopotrivă, pentru protocroniștii încă în viață și pentru unii critici de orientări diferite – precum Nicolae Manolescu, în primul rând, cel mai cunoscut și mai temut adversar, dar și Eugen Simion și alții – care au dus, la propriu, greul unei lupte antiprotocroniste de durată, cu mize estetice, culturale, morale și chiar politice uriașe? E dificil de presupus că exponenții de marcă ai curentului, chiar

exonerați fiind de unele incriminări neavenite, vor subscrie la analizele și departajările tânărului metacritic sau, mai grav, la ideea lipsei lor totale de unitate, cu atât mai mult cu cât aceasta pare fantezistă și este contrazisă de fapte. Nu-i menționa Edgar Papu însuși pe Dan Zamfirescu și Paul Anghel, în prefața la *Din clasicii noștri*, ca pe doi corifei incontestabili ai mișcării, ca pe promotorii ei cei mai activi în – de ce, oare, tocmai atunci? – “foarte recenta perioadă de după 1970”? Nu-i recunoștea celui dintâi până și meritul, deloc neglijabil, de a fi dat “o cheie” a fenomenului, adică “explicația sa filosofic-culturală”, prin teza din *Istorie și cultură* (1975) privind existența a două *Europe distincte*, una de tradiție latină, cealaltă bizantino-slavă, și rolul de “sinteză originală” ce ar reveni culturii române? E și mai greu de presupus, însă, că N. Manolescu și ceilalți “ilegaliști” recunoscuți ai bătăliei antiprotocroniste – pentru că, evident, despre atâția veleitari de după 1989 și despre imoralul “raport Tismăneanu” nici nu merită să vorbim! – vor accepta vreodată “decomunizarea” propusă aici, respectiv scoaterea protocronismului, fie și parțială, de sub incidența ideologiei politice oficiale a vremii, cu amestecul ei inextricabil de accente teoretice și de practici sociale contradictorii. Dar acestea, toate, țin de contextul concret al revizuirii propuse, de șansele imediate ale resuscitării unei idei pe care tânărul metacritic o vede mult mai bine situată, integrată, definită și înțeleasă prin raportare la “durata lungă” a culturii române, la viața ei neaparentă, cu dramele, crizele, bovarismele, complexe și obsesiile ce i-ar fi caracteristice.

Din păcate, chiar și așa, respectând procedeul și opțiunile metodologice ale autorului, punctele de vedere aduse în sprijin, demonstrația sa este departe de a fi fără cusur. Un narcisism metacritic infatigabil, pornirea de a vedea pretutindeni “proaste” lecturi anterioare, neînțelegeri sau nevinovate răătăcirii “esențialiste” (până și sublima stilistică abisală a lui Lucian Blaga este executată, scurt, într-o... notă de subsol!), dublat de un stil critic impersonal și emfatic, de un simț ezitant al valorilor și de fra-

pante lacune de informație, și-au pus amprenta asupra unor noduri “ideatice” esențiale din *La umbra timpului în floare*. E. Lovinescu, “părinte” teoretic al protocronismului? Pe ce se bazează, până la urmă, o afirmație atât de categorică și de provocatoare? Pe un argument, unul singur, nici acela original: admiterea de către E. Lovinescu a unor “idei anticipate, seminte ale viitorului” în considerațiile sale despre *spiritul veacului sau spiritul timpului din Istoria civilizației*. Puse în balanță cu *protocroniile* lui Edgar Papu și ale celorlalți, cu anticipările detectate de ei în opera unor Neagoe Basarab, Stolnicul Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, I. Heliade-Rădulescu, Alecsandri, Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Camil Petrescu și a altora, acestea i se par suficient de consistente pentru a acredita o descoperire epocală: E. Lovinescu, arhanghel și vestitor al nașterii protocronismului românesc, “adevăratul” său “părinte” (p. 200), propovăduitor unic și dezinteresat al unei gândiri prin care, vede oricine, s-ar anula pe sine însuși. Mai mult, i se par suficient de evidente și de convingătoare pentru a opune un refuz hotărât întregii critici de până acum a sincronismului, inclusiv adversarii protocroniilor, pentru a înscena o lamentație universală despre absența “unui examen amănunțit și calificat” (p. 93), pe care, evident, cartea sa ni-l promite.

Surprinde, tocmai de aceea, pasul imediat următor făcut de inclementul metacritic: respectiv, plasarea aproape imperceptibilă a “descoperirii” sale la aceeași rubrică modestă a “ideilor anticipate”, experimentate de alții, adică recunoașterea deschisă a preluării ei dintr-un articol mult mai vechi al regretatului Nicolae Balotă: *Sincronism – protocronism, idei forță*, din “Luceafărul”, nr. 46, 12 noiembrie 1977. Și, într-adevăr, aici se poate citi: “Este, oare, o dilemă imitație/anticipație? Ar fi destul de ușor și de facil să se pună în lumină o anume coincidență. *Sincronismul lovinescian nu excludea un protocronism* (s.n.). Criticul folosea chiar ideea anticipării. Iată un text: «Sunt, totuși, și idei ce anticipează asupra timpului; cu cât anticipează însă mai mult, cu atât sunt mai puțin eficace».” Ce aduce nou tânărul meta-

critic? Nimic, absolut nimic, dacă exceptăm involuntara caricaturizare, prin supralicitare, a unei observații mult mai nuanțate la autorul lui *Euphorion*. Există, cu toate acestea, o deosebire esențială, o falie de netrecut între opiniile sale și cele ale marelui cărturar. Unul scria mai demult și neprevenit, pe când celălalt se pronunță *acum*, la ani buni *după* o mică/mare revoluție (îmi permit să o numesc astfel!) din critica sincronismului, de care, iată, nici nu pare să fi auzit. În urmă cu aproape patru decenii, pe când participa activ la dezbaterele stimulate de revista "Luceafărul", devenită tribună a protocronismului, Nicolae Balotă putea vorbi, ca și alții, pe tonul cel mai firesc din lume, despre "acel *saeculum* pe care Lovinescu îl împrumuta de la Tacit", fără a ști și fără a bănuși ce eroare teribilă – cea mai simplă, probabil, mai neverosimilă și mai plină de consecințe din toată critica românească, datorată exclusiv unui "sofism", unui paradox logico-semantic sau epistemologic! – se ascunde aici. Cu modestie, desigur, mă recomand drept cel care, între timp, a reușit să observe și să semnaleze, încercând să convingă, cât de absurdă și de înșelătoare este filiația latină presupusă aici, laolaltă cu alte prejudecăți din critica teoriei lovinesciene (vezi, de pildă, *Sincronismul, logica și spiritul veacului*, din "Literatorul", nr. 10, 4 martie 1994, sau *Sincronismul și logica paradoxurilor*, în "Caiete critice", nr. 10-12/2005).

Oricât de sfidător la adresa reflexelor noastre spirituale, oricât de ciudat și de paradoxal, nu Tacit, cu al său celebru *saeculum* din *Germania*, este inspiratorul conceptului de *spirit al timpului* din *Istoria civilizației*, ci un autor modern, de origine elvețiană, *Johann Kaspar Bluntschli* (1808-1881), fost profesor de drept la universitățile din München și Heidelberg, nume celebru în epocă și neocolit de recunoașteri oficiale (îl menționa până și Eminescu în manuscrisele sale!). Studiat atent, acesta i-ar fi fost foarte util și tânărului universitar clujean. Mai întâi, ar fi așezat întreaga discuție despre sincronism și despre relația cu protocronismul pe temelii solide, pe adevărata ei bază de pornire. În al doilea rând, l-ar fi introdus într-un univers de idei ceva mai auster, dife-

rit de cel anglo-saxon spre care înclină (reproșându-i lui E. Papu inaderența la el!), însă nu mai puțin captivant și amăgitor. *Last but not least* i-ar fi facilitat o concluzie la care alții au ajuns mai devreme: *nu* E. Lovinescu este "părintele" ideii de... "idei anticipate" din *Istoria civilizației* și, deci, nu lui i se cuvine favoarea cosmică a prevestirii protocronismului – o doctrină, de altfel, atât de străină vederilor sale.

Într-un capitol intitulat "Spiritul timpului", din ultima sa lucrare mai importantă, *Politik als Wiessenschaft*, 1876, savantul elvețian menționa: "Ideile sunt descoperite și formulate totdeauna de individ: dar, pentru a deveni *ideile timpului* (s.n.), e nevoie ca ele să pătrundă în mase. Un profet, un poet, un filosof, un înțelept anunță uneori ideile viitorului. Omul de stat nu poate încerca să realizeze decât ideile compatibile cu mediul în care acționează. Doar pentru ele găsește înțelegere și sprijin. Trebuie să evite, așadar, să lupte pentru *vechile idei*, în maniera romanticilor: nu va obține decât succese temporare [...] Dar, este și mai periculos pentru el, deși, poate, mai glorios, să devină promotorul ideilor *viitorului*, înainte ca vremurile să fie coapte. Adevărata sa datorie este de a înfăptui ideile sănătoase ale timpului său" (J.K. Bluntschli, *La politique*, ed. a II-a, Paris, 1883, p. 87).

II

Acesta este protocronismul teoretic anticipat al lui... E. Lovinescu, descoperit, după cum se vede, mult mai devreme, de către un jurist elvețian din secolul al XIX-lea, la distanță de aproape 2.000 de ani de o presupusă sursă alternativă a sincronismului: de *Germania* lui Tacit! Nu e mult? Și nu e – cum să spun? – surprinzător, ca și cum o Atlantidă misterioasă și-ar face apariția brusc de sub valuri? Mai ales că, în pofida tuturor aparențelor contrare, izvorâte din regretabilul episod sincronisto-protocronist, Bluntschli nu era, la vremea sa, un nume chiar atât de exotic pentru mediul politic și cultural românesc. Dimpotrivă. Îl recomandă unei redescoperiri temeinice, multilaterale și unei ferme situări în orizon-

tul istoriei noastre literare și politice, nu doar statutul incontestabil de sursă esențială a teoriei lui E. Lovinescu, la concurență cu Tarde, ci și o total necunoscută (nu înțeleg de ce!) implicare directă în discutarea/soluționarea dificilelor probleme care agitau viața politică internă a României după Congresul de pace de la Berlin, din iunie-iulie 1878, la care au fost stabilite condițiile marilor puteri europene ale timpului pentru recunoașterea independenței noastre de stat. Iar aceasta, în dubla calitate pe care o avea: de “consilier intim” (imperial) al celui de Al Doilea Reich german și de profesor prestigios la Heidelberg. Similară, practic, unui nou “arbitraj” internațional, după cel patronat de Bismarck, individual și specializat de data aceasta, intervenția sa, denumită și “consultațiune juridică”, s-a concretizat în *mai 1879* prin publicarea unei broșuri consacrate – vorba unui comentator anonim de la noi: “așa-numitei chestiuni israelite”, adică problemei stringente a statutului juridic și politic al evreilor din țara noastră. Se știe ce pondere avusese acest subiect, extins la totalitatea statelor din sud-estul Europei care aspirau la recunoașterea independenței, la conclavul de pace din capitala germană. României, Bulgariei, Serbiei și Muntenegrului li se cerea, ca atare, să-și modifice practicile și legislația internă, în sensul recunoașterii ferme a principiului libertății religioase și al egalității depline de drepturi pentru toate religiile. Evoluțiile ulterioare au arătat, însă, o discrepanță accentuată între deciziile adoptate și forma în care acestea urmau să se concretizeze. Întregul proces va da naștere la discuții prelungite, la solicitări, rezerve, reveniri sau presiuni din partea diferiților actori implicați, iar intervenția lui Bluntschli se înscria, firesc, într-un asemenea context. Totuși, la o privire mai atentă, un amănunt important, de ordin istoric, rămâne în obscuritate: cine și când a solicitat arbitrajul său de specialitate, recte “consultațiunea juridică”? în numele cui și în ce condiții?

Tradus de îndată și publicat în numerele 9, 10, 11 și 12 ale ziarului “Ștafeta de Jassy”, din 1879, sub titlul *Statul român în raport juridic cu israeliții din România. Consultațiune*

juridică, studiul lui Bluntschli apărea și în broșură, tot atât de prompt, la tipografia “Frați (sic!) Benvenisti” din Craiova, iar apoi, într-o versiune proprie, foarte atentă la evidențierea unor nuanțe, sub titlul *Statul român și situațiunea juridică a Evreilor în România*, la tipografii-editori Thiel & Weiss din București. Imposibil și inutil de discutat aici; principiile și recomandările sale concrete vor trebui analizate, cândva, în legătură directă cu ceea ce s-a convenit și înfăptuit ulterior, dar și cu starea de spirit a momentului, cu frustrările opiniei publice interne după întreaga suită de evenimente consecutive eroicului război de independență și, nu în ultimul rând, cu vâlvătaiele ce vor izbucni, în lunile imediat următoare, din subsolul unora dintre cele mai vehemente, mai istoricizate și mai controversate articole politice eminesciene...

În ceea ce privește ideile juridice și politice generale ale lui Bluntschli, acestea ar aparține – potrivit autorului anonim al succintei note biobibliografice însoțitoare a studiului apărut la Iași și Craiova – unui “adorator” (adept, probabil) al școlii de drept istoric a lui Savigny, cu toate ingredientele și caracteristicile unei asemenea orientări: opoziția față de teoriile sociale individualiste, asociaționist-contractualiste și raționaliste ale secolului al XVIII-lea, înțelegerea statului ca “organism” viu, nearbitrar, produs spontan și necesar al conștiinței de sine a națiunii. În Franța, unde erau foarte cunoscute și apreciate, pentru profunzimea lor specifică, aceleași idei erau suspectate, incidental, de un ușor pangermanism. Totuși, fără ca asemenea încadrări să fie total inexacte, ceea ce constituie marca distinctivă a concepției lui Bluntschli este *ideea de stat sau imperiu universal*, dedusă de el, ca și de alți filosofi ai epocii, din gândirea umanității ca *ființă colectivă*, ca ansamblu sau totalitate “emergentă” (folosind un termen ulterior al lui Durkheim), diferită de suma indivizilor componenți, cu o dezvoltare “organico-psihologică” proprie, de sine stătătoare, cu un scop, aptitudini și perspective mai mult sau mai puțin decelabile. Prinde contur, astfel, o viziune finalistă și cosmopolită asupra istoriei universale, o gândire divergentă față de

preceptele comune ale școlii istorice, punând accentul pe caracterul *uman* al statului, nu local sau național, pe *natura umană* ca bază a lui (acel celebru *zoon politikon* al lui Aristotel) și pe identitatea sau asemănarea structural-funcțională a diferitelor entități politice apărute de-a lungul timpului. De aceea, statele “mărginite la o națiune”, recunoscute ca verigi indispensabile ale organizării politice moderne a lumii, nu aveau pentru el decât “o valoare și un adevăr relativ” (J.K. Bluntschli, *Théorie générale de l'état*, Paris, 1881, ed. II-a, p. 21). În mersul ascendent al genului uman, călăuzit de inspirația permanentă a unei divinități imanent-transcendente, deci panenteiste, conștiente de scopurile sale, diferitele state “locale”, particulare, trebuiau să cedeze locul, inevitabil, statului unic, universal, ca formă ideală de conviețuire umană, de comunicare cu esența ascunsă a lumii. “Statul – spunea el – este un organism uman, o persoană umană. Spiritul care îl animă este acela al umanității; iată de ce, umanitatea trebuie să fie corpul său, căci spiritul are nevoie de un corp corespunzător [...] Statul perfect și umanitatea corporală și vizibilă sunt deci sinonime. Statul sau imperiul universal este, deci, idealul umanității.” (op. cit., p. 21).

Contemporan cu Bluntschli și adversar al concepției sale cosmopolite, în numele mai cunoscutei și mai actualei formule a “unității în diversitate” (inventator: W.K. von Humboldt), nu mai puțin celebrul istoric belgian Fr. Laurent, autor al unor *Studii de istorie a umanității* în 18 volume, considera că ideea de bază a savantului elvețian are o sursă concretă, ușor de precizat: *Idealul umanității* (1813) de K.Chr. Krause, întemeietorul panenteismului, și conceptul masonic de “uniune a umanității” (*Menschheitsbund*), susținut acolo. “Un filosof – spunea el – a cărui școală are ambiția de a formula doctrina definitivă asupra lui Dumnezeu și a omului, Krause, credem noi, a dezvoltat cel dintâi această idee în al său *Ideal al umanității*. De atunci, teoria unui stat uman a câștigat în popularitate; publiciștii și-au însușit-o, iar, printre ei, un spirit eminent,

Bluntschli, profesor la Heidelberg” (op. cit., tom XVIII, Paris, 1870, pp. 581-582).

Istoricul belgian considera, totuși, că trebuie făcută o anumită dreptate autorilor germani. Ideea lor nu ar nesocoti națiunile și nu le-ar absorbi în umanitate, neavând nimic de-a face cu “monarhia universală” a lui Dante sau cu “republica universală” a revoluționarilor francezi de la 1793. Dimpotrivă, ea ar garanta și ar recunoaște individualitățile naționale, tot așa cum un stat național, bine condus, nu anulează, ci recunoaște și respectă drepturile individului.

Evident, conceptul de *spirit al timpului* – discutat de universitarul clujean, în necunoștință de cauză, prin definiții și citate abundente din “neosincronistul” protocronist Ilie Bădescu! – se integrează perfect unei asemenea viziuni unitare. Dacă are o dezvoltare proprie, ascendentă, organică și spirituală, distinctă de aceea a indivizilor efemeri, genul uman (sau umanitatea) are și *vârstele sale seculare*, cu atât mai pregnante și mai vizibile cu cât, privind în urmă, îmbrățișăm mai multe veacuri deodată, intuind coerența interioară și finalitatea unor fapte istorice aparent haotice sau întâmplătoare. În toată splendoarea sa, *spiritul timpului* este o emanație a divinității, este “legea progresului ordonat al sufletului genului uman”. “Neamul omenesc – spune Bluntschli, aflat pe culmile inspirației sale istorice și metafizice – avansează gradat, se perfecționează, se îndreaptă spre scopurile sale potrivit legii psihologice a unui progres ordonat, care îi este o aptitudine înăscută; și tocmai prin spiritul timpului, pe care îl insuflă (“souffle”) în sufletul umanității, Dumnezeu conduce de departe marele curs al istoriei universale și împinge neîncetat genul uman înainte” (*La politique*, pp. 84-85, Paris, 1881).

Conform unei asemenea scheme de evoluție, dar și descoperirilor științifice ale timpului, *copilăria* umanității părea mai întinsă decât alte “vârste” istorice și, oricum, decât estimările bazate pe lectura atentă a Vechiului Testament. Totuși, după Bluntschli, istoria propriu-zisă a lumii, a civilizației sale, nu se confundă cu “istoria naturală a

formării corpului uman”. Cea dintâi, implicând *natura superioară* a omului, nu ar fi fost posibilă și nu ar fi început decât din momentul apariției “unei rase umane mai înalte”, capabile să acționeze pentru educarea sau “perfecționarea umanității”. Iar aceasta – mai trebuie spus? – era “rasa albă”, alcătuită din “fiii luminii, stăpânii și purtătorii istoriei”. Bluntschli era tributar, aici, rățăcirilor biologice ale primelor teorii rasialiste (nu rasiste!), care postulau existența unor deosebiri genetice moral semnificative între diferitele grupuri de oameni cu origine comună, fără a trage, însă, concluzii etice de aici; tot astfel, definiția idealistă a civilizației (*mens agitat molem*, ca și la E. Lovinescu, în *Eneida* lui Virgiliu sau la Giordanno Bruno), contestarea vehementă a autorității papale, într-un spirit mai curând protestant și ceea ce s-ar putea recunoaște ca un “europocentrism” destul de accentuat reprezintă constante definitorii ale operei sale. Mai rezonabilă sub raportul duratei, *adolescența* umanității era sinonimă, după Bluntschli, cu antichitatea greacă și cea romană, Evul Mediu părea mai curând o epocă de stagnare, de repliere, pe când *epoca modernă*, asociată cu debutul unei *virilități* conștiente de sine, era *liberală* și avea un punct de plecare mai ciudat: nu revoluția burgheză de la 1789, cum se spunea, din obișnuință, pentru a satisface “vanitatea francezilor”, ci *anul 1740*, adică momentul urcării pe tron a lui Frederic cel Mare al Prusiei (T.g.s., pp. 42-48). Era o vanitate inversă, desigur, chiar dacă justificată de Bluntschli prin observațiile lui Thomas Buckle (“savantul cercetător al civilizațiilor tinere”) și ale altor autori...

Aproape sigur că definirea epocii moderne drept liberală, dominată de un spirit comun, de progresele fără precedent ale științei și tehnicii, de atâtea îndrăzneții și realizări concrete, de un “suflu uman” al apropierii între popoare, tot mai viu și mai conștient de sine, este cea care l-a condus pe E. Lovinescu spre conceptul lui Bluntschli, mai mult, poate, decât implicațiile sale metafizice sau ezoterice. Și aceasta, dintr-un motiv foarte simplu: ecuația concretă pe care o avea în față, provocarea și pariul de a

demonstra caracterul necesar, în sens filosofic, al nașterii, ascensiunii și victoriei politice a liberalismului românesc! Depășind opiniile pro sau contra din sociologia noastră tradițională, delimitările mai curând politice privind oportunitatea sau inoportunitatea adoptării de către România a modelului occidental de dezvoltare, la mijlocul secolului al XIX-lea, autorul *Istoriei civilizației* își propunea să susțină, bazat pe o lege infailibilă a sincronismului, a contagiunii mintale, necesitatea absolută a unui asemenea pas, a transformărilor revoluționare din societatea românească a vremii. Liberal fiind, la nivelul întregii umanități, spiritul timpului era expresia plauzibilă a unui “sens al istoriei” comun și irecuzabil, a unei mișcări ordonate a genului uman spre împlinirea superioară a aptitudinilor sale înnăscute, naturale, a acelei faimoase sociabilități proclamate de Aristotel ca atribut distinctiv și definitoriu al omului.

III

Întrebarea, acum, este următoarea: se împăcau aceste nebănuite și vădite urme ale ideilor lui Bluntschli pe teritoriul aproape virgin al sociologiei lovinesciene cu cealaltă influență majoră din cuprinsul ei, cu înrâurirea mult mai cunoscută, dar insuficient cercetată, a lui Tarde? Erau compatibile două moduri de gândire atât de diferite – *unul* pornind, ca și în cazul celor vechi, de la recunoașterea “naturii umane” ca bază a statului, încercând să unească “organicismul” lui Savigny, limitat la națiune, cu speculația istorico-filosofică cea mai îndrăzneată, cu generalitatea presupusă de umanitate, până la recunoașterea unui ideal al ei, obiectiv și necesar, iar *celălalt*, specific *Legilor imitației*, puternic impregnat de relativismul și de probabilismul lui Cournot, mai puțin înclinat spre viziunile metafizice integratoare, fundamentând o întreagă concepție sociologică pe relația interindividuală elementară inventator-imitator? Dar, cu toate acestea, Tarde avea momentele sale de anticipație și de optimism, presupunând că “măruntele” legi integrator-uniformizatoare ale imitației, descoperite de el, se extind

ca atare și la mediul internațional, la relațiile dintre state, creând o bază solidă pentru “nașterea, dezvoltarea și afirmarea universală” a unei *societăți unice* – “sub formă imperială sau sub formă federativă, nu contează” (*op. cit.*, prefață la ed. a II-a, 1895, p. XIX). Convergența cu “idealul” lui Bluntschli este uimitoare!

Cu asemenea convingeri, Tarde ridică pe un soclu de învingător civilizația occidentală (“Imperiul Roman a murit, trăiască Imperiul Roman!”) și salută, ca pe una din evoluțiile cele mai fericite ale epocii sale, modernizarea sau europenizarea subită a Japoniei, după Revoluția Meiji, de la 1868, echivalent plauzibil și îndepărtat al propriei noastre Revoluții de la 1848. Prin cea dintâi, văzută ca un caz tipic de mișcare “intelectuală și morală” menită să reîntemeieze (“refonder”) o națiune, sociologul francez ilustra și o altă teză fundamentală a gândirii sale: *lipsa unei semnificații ontologice a diferențelor dintre culturi*, a deosebiriilor rasiale sau de altă natură; despre cealaltă, văzută ca “gestul simbolic prin care axa vieții noastre politice și culturale s-a schimbat din Răsărit în Apus” (p. 73), E. Lovinescu spunea, în prefața la vol. II al *Istoriei civilizației*, ca și Pompiliu Eliade mult mai devreme, că a cuprins “toate domeniile vieții noastre naționale”, că s-a manifestat, înfruntând rezistența forțelor “reacționare”, “sub întregul aspect social, economic și cultural”. Propoziții importante, desigur, reluate de autorii lor în diverse alte împrejurări și care, privite comparativ, pot duce departe, spre însăși esența misterioasă a sincronismului: o dată, pentru că atestă, pentru cine se mai îndoia, *povestea strict tardeană a apariției conceptului*, a utilizării și provenienței lui în cultura română, cu nume cu tot și cu semnificația fundamentală de *revoluție imitativă integrală*, de sus în jos și refondatoare; a două oară, pentru că pune în evidență latura cea mai discutabilă a sociologiei lui Tarde, pornirea ei tranșantă (dedusă din principii, desigur) de a limita drastic semnificația socială a “rasei”, a etnicității și a conceptelor aferente (orice civilizație, spunea el, își creează propria rasă, din grupurile etnice la care se extinde, dar nu orice rasă își

are civilizația sa); în sfârșit, pentru că atrag atenția, de o manieră concludentă, asupra principalelor două cazuri concrete de sincronism modern care ne-ar putea interesa: al nostru, de pe vremea pașoptiștilor, și cel al împărăției de la Soare-Răsare...

Este uimitor cât de puțin a fost discutată sociologia lui Tarde (chiar și în Franța, unde startul de interes și de popularitate a fost câștigat, de departe, de “obiectivismul” lui Durkheim) prin prisma unui anumit agnosticism și probabilism care o caracterizează, a unei așa-numite *ipoteze* sau teorii prin care autorul *Legilor imitației* încerca să dea o explicație convenabilă celor mai ciudate fenomene sociale identificate de el: *epidemiile de modă*, de imitație externă, de înnoire totală și precipitată ca în cazul Japoniei. Aparent, asemenea evoluții erau singulare sau excepționale. Totuși, Tarde semnală prezența lor anticipată încă în lumea elenică, după marile războaie peloponeziace, la Roma, prin adoptarea de către învingători a civilizației mult superioare a grecilor învinși, ca și în Europa de mai târziu, din secolele al XVI-lea sau al XVIII-lea. De asemenea, pe parcursul părții a doua a lucrării sale fundamentale, pune în evidență și analiza consistent o serie de “epidemii” similare, dar *parțiale*, limitate la un domeniu sau altul al culturii (limbă, religie, legislație, forme de guvernământ, artă etc.). Ei bine, explicația generală pentru asemenea fenomene de înnoire revoluționară prin imitație externă, fie totală, fie parțială, era o mai puțin cunoscută *ipoteză* a sa despre *existența unor “curenți intermitenți și speciali de modă”* (p. 296), la care s-ar asocia faptele semnalate și care ar fi apărut ici și colo din cele mai vechi timpuri.

Limbile romanice, de pildă, s-au format, după Tarde, prin secolele al IX-lea – al XI-lea d.Hr., la destul de puțin timp de la prăbușirea Imperiului Roman de Apus, *nu prin generație spontană*, prin descompunerea naturală, locală, a latinei clasice și apariția pe trunchiul ei a mlădițelor noilor idiomuri, ci prin largul concurs al unor *invenții lingvistice individuale*, apărute, aleatoriu, nu contează unde, și manifestarea simultană a unui “*vânt de modă*”, numit și “uragan”, care

ar fi suflat mult timp, diseminând acești “germeni” de schimbare în toată lumea ex-romană și chiar dincolo de ea. Ceva asemănător, crede el, s-a petrecut în secolul al XVI-lea, când Reforma lui Luther s-a extins cu o viteză amețitoare la atâtea popoare europene. Ca soluție concretă, destinată explicării nemijlocite a unor fapte, demersul lui Tarde trebuie evaluat la fel, concret, prin raportare la geneza și complexitatea cazurilor analizate. Ca ipoteză sau teorie, însă, el era inspirat, incontestabil, de mult apreciatul probabilism al lui Cournot și însemna omologarea clară a *hazardului* (definit de filosof ca intersectare întâmplătoare a două serii cauzale total independente) în calitate de important factor explicativ în istorie. Toate soluțiile concrete imaginate de Tarde mergeau în acest sens...

Marea surpriză este să vedem un E. Lovinescu reticent față de ipoteza maestrului său, preferând, ca factor explicativ – deși, nota bene, în *prelungirea ei directă!* – conceptul de *spirit al timpului* din *Politik als Wiessenschaft* și fără a recunoaște hazardului, deci iraționalului, locul proeminent și ultim sugerat de *Legile imitației*. Preferința sa mergea, clar, spre o filosofie a istoriei cu semnificație mult mai largă, spre noțiunea de *necesitate a momentului sau a epocii concrete avute în vedere*, superioară, după el, atât de prețuitelor altfel legi “elementare” ale imitației prin contagiune (*op. cit.*, p. 263). De aceea, *Istoria civilizației* se deschide cu un *motto* aproape dezarmant din Costache Conachi: “... încotro suflă vântul veacului”. Era mărturia supremă a alchimiei încercate de E. Lovinescu, a efortului său de reunire și ierarhizare a ideilor a doi gânditori idealști și cosmopoliți (în sens filosofic), dar atât de diferiți, sub egida unei explicații unitare a formării civilizației române moderne. Pentru cititorul atent, totul putea aminti o formulă și mai simplă din *Evangelia lui Ioan*: “spiritul suflă unde vrea...”

Sincronismul lui E. Lovinescu este expresia directă a aplicării ideilor cuplului Tarde și Bluntschli, reunite după cum s-a văzut, dar și ale altor autori (Gustave Le Bon, mai ales, pentru viziunea lui neconvențională asupra revoluțiilor), la cazul modernizării,

europenizării sau occidentalizării României. Departe de a fi aulic sau doctoral, el are, cum am mai arătat, o puternică latură polemică și restauratoare. Ținta lui concretă, într-o primă instanță, era reconstrucția unei concepții *grosso modo* idealiste asupra genezei și dinamicii civilizației române moderne, după momentul antitetic și atât de aplaudat al determinismului economic aplicat de Zeletin prin studiile sale revoluționare din *Burghezia română*. Reînnodând firul cu tradiția unor predecesori de seamă, a lui Maiorescu, P.P. Carp, A.D. Xenopol, Gherea chiar, Pompiliu Eliade și atâția alții, pe baza cunoașterii profunde a apriorismului ideologic specific sociologiei lui Tarde, autorul *Istoriei civilizației* putea să repună în drepturi și să susțină, de o manieră sistematică, *rolul determinant al ideilor liberale moderne* în redeșteptarea și regenerarea noastră națională progresivă din secolul al XIX-lea. Nu “impulsul extern” al capitalismului apusean și revoluția consecutivă din economie, cum credea Zeletin, s-au aflat la originea evoluțiilor noastre pre și postpașoptiste, ci, în mod definitiv, *ideologia liberală* a celor două revoluții franceze, de la 1789 și 1848, răspândită în întreaga Europă și chiar dincolo de ea pe aripile unui “vânt de modă” irezistibil. “Ideologia pașoptistă – spunea criticul, cu referire directă la *Burghezia română* – nu este, așadar, expresia unui capitalism național, despre care nu putem afirma nimic: *non entis nulla sunt praedicata* [...]. Neaflându-ne, deci, în fața manifestării unei realități economice, trebuie să recunoaștem prezența unui fenomen de sincronism, prin a cărui acțiune ideologia Revoluției franceze s-a răspândit simultan la popoare de formații și de aspirații diferite (s.n.); în Elveția, Austria sau Germania, păstrându-și numai caracterul social; în Italia, Ungaria și în Principate, luând și un caracter național. Propagându-se pe cale de contagiune mintală, programul revendicărilor sociale ale tuturor acestor revoluții a rămas același” (p. 82).

E contradictorie și vulnerabilă această explicație, cum s-a afirmat de atâtea ori, din cauza neprecizării rolurilor specifice ale imitației și conceptului de *spirit al veacului*, a aparentei lor suprapuneri funcționale în

elucidarea fenomenelor de sincronism, de modă, de înnoire revoluționară profundă pe calea contagiunii externe? Dacă fiecare determină, în felul său, *similitudinile de natură contemporană*, omogenizările de aceeași natură și, în fond, "viața sincronică" europeană, nu apare, în mod evident, o dublare de factori cauzali, o redundanță de funcții explicative? În stilul său abrupt și inapelabil, Ion Barbu o sugera încă de la apariția *Istoriei civilizației*, urmat de un fervent căutător de "antinomii" lovinesciene, mai mult sau mai puțin realist-socialiste, Fl. Mihăilescu, și de unii protocroniști. Răspunsul, pe lângă precizările făcute anterior, este că *imitația-sugestie* și *spiritul timpului* au *localizări funcționale total diferite*. Una se adresează, în vederea cunoașterii și propagării cât mai ample, inovațiilor strict *individuale*, creațiilor umane aducătoare de nou, fie acesta "anticipat" sau nu. *Spiritul timpului*, în schimb, așa cum este înțeles și definit de Bluntschli, se adresează preponderent maselor, adică mediilor care primesc, își însușesc, frământă și aplică, vulgarizând cel mai adesea, *ideile noi*. Unde mai este contradicția? Adevărat că, în *Mutația valorilor estetice* (1929), E. Lovinescu vine cu un amănunt inedit față de Bluntschli, recunoscând caracterul *descentrat* al spiritului timpului, după ce, în *Istoria civilizației*, reproducând aproape literal cuvintele savantului elvețian, afirma că acesta – general fiind și prezent pretutindeni – "se dezvoltă, totuși, în unele țări mai intens: la Roma și la Atena, în antichitate; în Italia, în epoca Renașterii; în Franța, în veacul al XVII-lea și la sfârșitul veacului al XVIII-lea" (p. 266). Dar aceasta era o simplă actualizare, un pas în plus pe calea relativizării factorului etnic, a accentuării unei viziuni universaliste specifice asupra fenomenelor contemporane, în totală opoziție cu viziunile istoriciste, organiciste, tradiționaliste sau autohtoniste ce vor fi redescoperite de protocroniști.

Dacă mi se permite o simplificare, una singură, aș spune că protocroniile sau întâietățile creatoare românești opuse sincronismului de către Edgar Papu, laolaltă cu ceilalți slujitori ai cauzei, erau menite să redesepte încrederea în *factorul etnic, național*, în

capacitatea de sinteză a culturii române, și, deci, aveau mult mai puțin o orientare "europeistă" sau universalistă, deși nu i se împotriveau principial. Ideea de *policentrism creator*, la nivel cultural, ignorată de proaspătul apărător al protocronismului, mi se pare esențială. Pe de altă parte, strict științific vorbind, este clar că protocroniile discutate de E. Papu, laolaltă cu ceilalți, indiferent dacă adevărate sau nu, erau niște modeste "idei anticipate" rămase izolate, la vremea lor, fără un "vânt al veacului" care să le poarte pe aripi și, deci, fără propagarea, fără imitarea, fără vulgarizările atât de necesare noilor creații. Dar redescoperirea lor tardivă, sub influența decisivă a unor *inovații* apărute în altă parte, fără ascendență directă și fără nicio legătură cu ele, este suficientă pentru a propune culturii române un tratament total opus sincronismului, opticii sale ponderatoare, bazate pe emulația modernității, ba chiar necruțător față de mult mai inocentul și melancolicul "boicot al istoriei" din *Spațiul mioritic*, pentru a pretinde, în contrapartidă, și chiar a iniția reordonarea întregii noastre istorii literare, vechi și moderne, așezarea unor autori consacrați pe socluri mult mai înalte, vizibile de la altitudini astronomice? Pare, desigur, o exagerare. Iar atragerea tardivă a lui E. Lovinescu într-un asemenea joc combinatoriu, fără miză reală, prin recunoașterea unei dimensiuni profetice a sincronismului, prin vestirea cosmică a nașterii ideilor mântuitoare ale celor mai înverșunați critici ai săi, este științific amendabilă și contrară orientării constante, fie și unilaterale, a unei gândiri liberal-universaliste...

IV

Și mai nefericită, deși urmarea firească a celor de mai sus, este tentativa tânărului autor de a-i atribui lui E. Lovinescu, pe lângă meritul mai modest de a fi legitimat protocronismul, o prioritară reală, durabilă, pe terenul faptelor culturale cu valoare universală, aidoma anticipărilor teoretizate și descoperite de fondatori. Ocazia sau pretextul: importantul capitol XIV, din vol. III al *Istoriei civilizației*, consacrat *refracției etnice* a

imitației, adică prelucrării și asimilării ei create de către mediul particular care o primește. Înțeleg că ideea îi place foarte mult junelui metacritic, că o declină și o aplică în toate felurile, inclusiv la apariția neîntâmplătoare a ceea ce s-a numit “național-socialismul ceaușist” (Valeriu Cristea), după tăvălugul devastator și nivelator al internaționalismului proletar de mai înainte și după doctrina paralelă a realismului socialist. Corespunde ea, însă, unei contribuții create proprii, originale, la concurență cu *principiul reinterpretării* din teoria aculturației, anticipat deja – după cum ne previne L.D.R., recurgând și la *Noțiunile-cheie ale etnologiei. Analize și texte* de Marie-Odile Géraud, Olivier Leservoisier, Richard Pottier (p. 82, notă de subsol) – încă de Fr. Boas, prin *Arta primitivă*, atunci când spune că o trăsătură culturală difuzată “este remodelată conform mediului primitiv”? Să fie, oare, un motiv de mândrie, de prudență binevoitoare sau de îngrijorare faptul că – așa cum, cu neașteptată modestie de data aceasta, mai arată L.D.R. – antropologul american de origine germană pășea pe această cale “cam în aceiași ani cu E. Lovinescu, respectiv în 1927”? Rămâne de văzut! Pentru că, din nefericire, iată ce scria Tarde în aceeași prefață, deja amintită, la ediția a II-a, din 1895, a *Legilor imitației*: “Am spus că, trecând de la un mediu etnic la alt mediu etnic, *unda imitativă se refractă* (s.n.); și adaug că *această refracție poate fi enormă* (s.n.), fără ca, de aici, să decurgă vreo consecință câtuși de puțin contrară ideilor dezvoltate în prezenta lucrare” (p. XVI). Nici E. Lovinescu, așadar, nici Fr. Boas și nici Marie-Odile Géraud, Olivier Leservoisier etc. nu prea par să fie în chestiune. Să mai adaug și eu că Tarde revenea asupra ideii de refracție de voie, de nevoie, constrâns de criticile ce i-au fost adresate la prima ediție, de obiecțiile consistente privind subestimarea factorului inevitabil al “rasei” prin sociologia sa “pură”, moderat-idealistică și psihologistică, opusă “totalităților” sociale “emergente” și obiective postulate de Durkheim? Că poziția sa finală, oarecum mai nuanțată, nu se abate de la principiile antinaturaliste, antiorganiciste și universa-

liste formulate anterior, de la recunoașterea rolului social decisiv al creativității individuale, imitației și omogenizării sau asimilării sociale progresive, inclusiv la nivel internațional? Că aceleași principii, profund și durabil asumate, explică, până la urmă, pentru cine s-ar întreba cu adevărat, și rolul destul de modest, dar neîntâmplător, atribuit rasei și specificului național atât prin sociologia, cât și prin critica și *Istoriile literare* ale lui E. Lovinescu?

Totuși, fără a contrazice asemenea concluzii, o datorie de studios atent, meticulos și imparțial al gândirii sale mai trebuie îndeplinită. Chiar și așa, recunoscând, cultivând și apărând cu convingere caracterul sistematic, coerența și consecvența ideilor marelui critic, unitatea lor morală indiscutabilă, o contradicție internă neașteptată, alta decât cele discutate anterior, pare a le amenința echilibrul. Ea provine, paradoxal, nu din vreo eroare logică neobservată, cum se întâmplă adesea, sau din vreo abatere doctrinară importantă, ci dintr-o oscilație permanentă, vizibilă și la Tarde, ce pare conștientă și liber asumată, între o semnificație ideală sau *globală* a sincronismului, convenabilă, de pildă, înțelegerii schimbărilor generate de amintita Revoluție Meiji din Japonia, și una limitată sau *parțială*, aplicabilă dinamicii înnoitoare a unei forme particulare a culturii. Astfel, pe lângă faptul că aparențele unui clasicism literar românesc premodern îi rămân total străine lui E. Lovinescu (nu e și cazul eruditului E. Papu!), un bilanț cuprinzător al ideilor sale teoretice mai arată că literatura română s-a aflat *de două ori într-un veac* sub influența nemijlocită a aceleiași unice și inevitabile legi a sincronismului: o dată, la începuturile epocii moderne, înainte de 1848, prin descoperirea și aclimatizarea precipitată a romanismului francez contemporan, atunci când remodelarea ei “a coincident” (*Istoria civilizației*, 1997, p. 299) cu avântul spre Europa al întregului organism social românesc; a doua oară, pe cont propriu, *autonom*, la debutul secolului al XX-lea și mai târziu, prin adoptarea simbolismului și a altor curente literare moderniste. Unde e adevărul? În care dintre cele două aplicații, evi-

dent diferite, se ascunde semnificația intimă și reală, dacă există una, a legii sociologice a lui E. Lovinescu, de a cărei funcție socială progresistă, ocrotitoare a noului, nimeni nu se îndoiește? Este și mai tulburător faptul că acest echivoc profund, nesesizat și necunoscut ca atare, din cauza inocenței generale cu privire la sursele teoretice ale sincronismului, ar putea reprezenta și motivația obiectivă, indirectă a celei mai controversate teze critice a protocroniștilor: E. Lovinescu, teoretician al influențelor culturale *permanente*, neîncrezător în forțele creatoare ale națiunii, artizan și mijlocitor al unei conștiințe culturale periferice, *retardată*. Termenii sunt cunoscuți, excesivi, aparțin, în esență, marelui cărturar nedreptățit E. Papu (nu altcui-va!) și au beneficiat de o primire de gală la celebrele “mese rotunde” ale revistei “Luceafărul”. Corespund, însă, cu toată memoria lor încărcată, unei ambiguități reale a teoriei lui E. Lovinescu, unei oscilații constante între revoluțiile *globale* și cele *parțiale*, cu pierderea din vedere sau aparenta ignorare a unei posibile și necesare legături între ele, a unei explicații comune integrate.

Pus în fața acestei situații nedorite, de către un comentator obiectiv și convingător al operei sale, E. Lovinescu ar fi avut la dispoziție doar două mari opțiuni. *Unu*: să revină mult mai apăsător asupra conceptului său fundamental, recunoscând – ceea ce, din păcate, el nu a făcut niciodată! – povestea strict tardeană a provenienței termenului de “sincronism”, inclusiv a ambiguităților și neclarităților semnalate. Un atare pas ar fi trebuit urmat, numai decît, de o *dezambiguizare sistematică a formulei*, de limitarea strictă a aplicabilității ei la *toate* cazurile reale și posibile de “pașoptism” sau de revoluție niponă integrală, de sus în jos și refondatoare, lăsând la o parte, pentru alte teoretizări și concluzii, cazurile de revoluții imitative parțiale dintr-un domeniu sau altul al culturii. Interesantă oricum, decizia adoptată ar fi simplificat și ar fi rezolvat lucrurile de o manieră convenabilă, recunoscând diferitelor forme particulare de cultură posibilitatea unor evoluții postpașoptiste proprii, independente, în acord cu

experiența acumulată și, desigur, cu experiențele de aiurea, dar fără a le lega excesiv și imperativ de rigorile unei “legi” destinate altei utilizări. În plus, ea nu ar fi împietat cu nimic asupra valorii explicative a teoriei sincronismului pentru cazul concret și foarte important căruia părea a-i fi destinată: schimbarea axei noastre de dezvoltare istorică după 1848, modernizarea accelerată a României înainte și după Revoluția liberală de la 1866. *Doi*: să reitereze și să apere până la capăt, cu toată aparența de echivoc și incompatibilitate a unor utilizări, funcționarea neîngrădită a termenului de “sincronism” din *Istoria civilizației* și din celelalte lucrări ale sale. Cum? Prin decizia istorică, dar inevitabilă, de a dezvălui, în sfârșit, – ceea ce, din nou, și spre paguba imensă a receptării propriilor idei, el nu a făcut niciodată! – faptul că *sincronismul său*, sincronismul rămas o legendă de neuitat a culturii române interbelice, *nu a fost niciodată, nu este și nu poate fi definit exclusiv în termeni de imitație*, indiferent de toate similitudinile reale sau imaginare cu sociologia lui Tarde! Ar fi fost, indiscutabil, punctul de maximă solicitare a teoriei, a coerenței și rezistenței ei conceptuale, dar, paradoxal, și scuza majoră, peste timp, pentru toate erorile neintenționate ale protocroniștilor autentici; deoarece nimeni altcineva – nici înainte și nici după ei – nu a mai semnalat o atare situație. Abia atunci și abia așa, prin dezvăluirile *autorului*, s-ar fi văzut toată importanța și toată semnificația necunoscutului concept de spirit al timpului, împrumutat de la Bluntschli, pentru întregul edificiu al teoriei lui E. Lovinescu. Și, într-adevăr, ultima și cea mai consistentă revenire asupra conceptului său fundamental, cea din *Mutația valorilor estetice*, dezvăluie prezența unor urme aproape inefabile ale acestui vizitator auster și misterios, descoperit abia în zilele noastre: “Am numit, după cum se știe, sincronism *acțiunea uniformizantă a timpului în elaborările spiritului omenesc* (s.n.) și am făcut din el cheia de boltă a explicării formației civilizației noastre.”

Este replica suverană a unui învingător, a unui spirit care își domina trecutul și care

știa totdeauna ce spune. Creațiile sau *inovațiile individuale, imitația, refracția etnică* sau *diferențierea* individuală față de spiritul veacului, *interdependența*, *„viața sincronică”* europeană și celelalte sunt concepte fundamentale ale operei lui E. Lovinescu, dar ele rămân, toate, circumscrise unei viziuni pe care abia *spiritul timpului* o revelează în întregime. Mai precis, în creuzetul complicatei alchimii a teoriei sale reprezentative, E. Lovinescu a pus, de la bun început, un termen neîndoios ambiguu, provenit de la Tarde, căruia i-a asociat, însă, pentru toată durata previzibilă a unei opere creatoare, o semnificație precisă, prin definiție, conceptului de *spirit al timpului* din *Politik als Wiessenschaft*: aceea de *„lege a progresului ordonat al sufletului genului uman”*! Numai pentru că omenirea se mișcă uniform și unitar, de la bun început, cum credea Bluntschli, pentru toată istoria și pentru toate *„vârstele”* ei seculare, dominate, fiecare, de un spirit comun, înnoitor și antitraditionalist, capătă sens și devin inteligibile, putând să stea împreună, *sincronizările* totale sau parțiale, dintr-o epocă sau alta, de la un popor sau altul, din perimetrul unei anumite culturi sau al alteia.

Acesta mi se pare *fundalul teoretic adevărat* al sociologiei lui E. Lovinescu, nu știu dacă mai generos sau mai atrăgător decât presupusa încurajare a unei mentalități retardată, dar ale cărui valori supreme – și, în primul rând, idealul, utopia, visul nebun al unei *„vieți sincronice”* europene, bazate pe reciprocitate – trebuie scoase de sub dominația exclusivă și atât de dăunătoare a imitației. Cel puțin la fel de important este *„spiritul timpului”*, asimilat de autorul *Istoriei civilizației* și cu *„stilul epocii”* din eseurile de început ale lui Blaga, dar având, în fond, în opera lui Bluntschli, un *background* metafizic absolut consistent. Cu formatul și cu trăsăturile lui de acolo, el corespunde, neîndoios, necesității de a clarifica și soluționa cele mai multe și mai mari dificultăți semnalate de critica sincronismului.

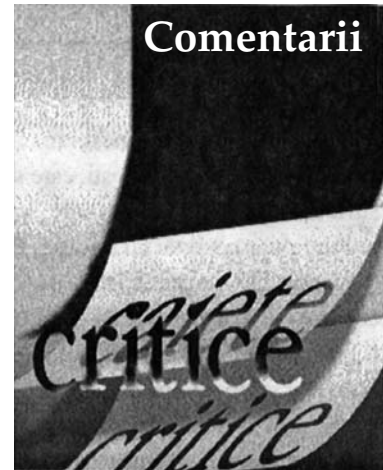
Problema, adevărata problemă a receptării integrale a teoriei lui E. Lovinescu a stat

și mai stă, totuși, în altceva: în conținutul pur logic sau semantic – și, deci, abstract și extrem de aleatoriu – al unora din condițiile prealabile ce se cuvin a fi îndeplinite. Vreau să reafirm, cu alte cuvinte, în finalul acestui studiu polemic, deși cu un sentiment sporit de frustrare și de zădărnici, că recuperarea profilului critic real al conceptului de *spirit al timpului* din *Istoria civilizației* se datorează exclusiv învingerii, scoaterii din joc a unui paradox. Oricât de importante (sau nu), oricât de utile (sau nu) pentru o noțiune ceva mai clară a sincronismului, toate disocierile, precizările, descoperirile, analizele sau ierarhizările de mai sus au depins, până de curând, în ceea ce privește posibilitatea efectivă a producerii lor, de ambiguitatea discretă, dar infinită (amestec involuntar de limbaj-obiect și metalimbaj, de enunț despre ceva și enunț despre sine însuși), a unei singure și uluitoare propoziții lovinesciene: *„Există – spune criticul, în vol. III al lucrării sale – un spirit al veacului, numit de Tacit saeculum, adică o totalitate de condiții materiale și morale configuratoare ale vieții popoarelor europene într-o epocă dată”*, adăugând, în subsolul paginii, două trimiteri bibliografice: *„Tacit, Germania, p. 19”* (după cuvântul *saeculum*) și *„Bluntschli, Politik als Wiessenschaft, p. 73”* (la încheierea întregului enunț). Atât și nimic mai mult. De aici, timp de 70 de ani (dar care au fost, cei mai mulți, ani bolnavi, anormali, de cezuri istorice, de cenzură și recuperare tardive, atunci când s-a putut), criticii au scos ideea influenței lui Tacit, cum s-a văzut, pe când subsemnatul, urmărind mai atent întreaga propoziție și dispunerea celor două note de subsol, a ajuns la concluzia necesității unei veritabile *„revoluții”*, a recunoașterii și integrării lui Bluntschli printre sursele majore ale sincronismului.

Nedorită și păstrată, sper, în limitele adevărului, polemica de față susține și extinde semnalările anterioare, confirmând, dacă mai era cazul, acțiunea nocivă, îndelungată, a unui paradox în sfârșit învins. Tocmai de aceea, eventualele exagerări sau supralicitări pot fi înțelese și acceptate ca atare. Nu și se întâmplă de două ori în viață așa ceva!

Srba IGNJATOVIĆ

Un incitant și revelator studiu intelectual

Abstract

Mărturie a diapazonului preocupărilor analitice ale lui Eugen Simion este cuprinzătoarea carte Existențialismul românesc și metafizica europeană, studiu care, începând chiar cu titlul, face trimitere la un orizont filosofic și spiritual cuprinzător. Cititorul din arealul nostru va găsi în paginile cărții reflecții deosebit de subtile asupra scrierilor de început (scrise și publicate în limba română) ale lui Mircea Eliade, Emil Cioran (Sioran, conform bio-bibliografiei sale franceze) și ale lui Eugen Ionescu. Este, evident, vorba de nume cunoscute în plan internațional, însă cartea lui Eugen Simion îi oferă cititorului sârb prilejul de a se apropia de izvor, după cum procedează el, analizându-i pe viitorii giganți în statu nascendi, la începuturile lor românești.

Generația amintită, constată în introducerea sa Eugen Simion, a reînnoit dialogul „despre estul și vestul european, dar întâi de toate despre relația metafizicii estului cu metafizica vestului”. Și adaugă, motivat, că este vorba despre o chestiune foarte importantă astăzi, când se discută despre „unitatea spirituală a Europei”.

Revelatoare, incitantă din punct de vedere intelectual, cartea lui Eugen Simion deschide, în orice caz, un orizont al gândirii și ideilor ce au apărut și aproape că au clocotit în Estul european, în România, în deceniile din perioada interbelică. Cu atât mai mult cu cât multe dintre acestea, mai mult decât convingător, și azi, sau cu atât mai mult azi, merită o atenție deplină.

Cuvinte-cheie: Eugen Simion, Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Nae Ionescu, existențialismul românesc, metafizica europeană, metafizica estului, metafizica vestului.

Eugen Simion's extensive book The Romanian Existentialism and the European Metaphysics is a study that proves of the writer's analytical preoccupations scale and, starting from the very title, it projects us into a philosophical and spiritual horizon. The reader in our area shall uncover in the pages of the book extremely subtle reflections on Mircea Eliade's, Emil Cioran's (Sioran, according to his French bio-bibliography) and Eugen Ionescu's beginning writings (that were written and published in Romanian). Obviously, these are international well-known names, however, Eugen Simion's book provides the Serbian reader with the opportunity to draw closer to the spring, as he proceeds and analyzes the future giants in statu nascendi, at their Romanian beginnings.

As Simion notices in his introduction, the above mentioned generation has renewed the dialogue - about the European East and West and first of all about the relationship between the Eastern and the Western metaphysics". Being motivated, he adds that this is a significant issue nowadays, the more that "Europe's spiritual unity" is very much talked about.

Revealing and intellectually inciting, Eugen Simion's book anyhow opens up a horizon of thought and ideas that popped up and almost boiled up in the European East, in Romania,

during the decades between the two world wars. The more that many of them, convincingly enough, nowadays or especially nowadays, are worth of our fullest attention.

Keywords: *Eugen Simion, Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Nae Ionescu, Romanian Existentialism, European metaphysics, Eastern metaphysics, Western metaphysics.*

Cu vreo zece ani în urmă, mai exact – în 2004, atenția cititorilor inițiați a fost atrasă de cartea *Demonul teoriei a obosit* de Eugen Simion. Textele din această carte au fost selectate și traduse din limba română de către Adam Puslojić. Postfața a semnat-o Mariana Dan, iar prefața subsemnatul, având onoarea de a fi și unul dintre editori.

Textele selectate au avut pentru cititorul select din arealul nostru un caracter și o valoare revelatoare și de inițiere. Paleta eseistică analitico-critică a textelor din cartea menționată a lui E. Simion începe, previzibil, cu inevitabilul Mihai Eminescu, apoi autorul întreprinde o incursiune în interpretarea spiritului românesc, aduce mărturii despre tânărul Emil Cioran, examinează viziunea lui Mircea Eliade asupra noțiunii de spirit, după care urmează o analiză percutantă a operei clasice Ion Luca Caragiale, Lovinescu, Blaga, Barbu, dar și a contemporanilor, de la Geo Bogza, Marin Preda, D. R. Popescu, Nichita Stănescu, Mircea Dinescu până la Ioan Flora. E. Simion aduce, de asemenea, o contribuție meritorie la promovarea cunoașterii și înțelegerii reciproce, chiar a schimburilor de motive – la un moment dat foarte prezent în poezia sârbă și română, datorită multitudinii numelor de personalități notorii din ambele spații culturale, fapt care contribuie la perpetuarea acestui neobișnuit fenomen, mai cu seamă în Balcani, fenomen care, se pare, în ultimul timp s-a diminuat simțitor. Voi menționa că un interes aparte în acest spațiu l-a trezit textul despre Jovan Dučić, în speță cel despre proza eseistică a lui Dučić, precum și o sumară linie directoare: marele moralist răsăritean. Noțiunea de

moralist se cuvine a fi înțeleasă, bineînțeles, în sensul ei fundamental.

Textul lui Simion, de dimensiuni medii, care a generat și titlul cărții, *Demonul teoriei a oboist*, merită o atenție aparte nu numai prin titlul său neobișnuit, ci și grație faptului că, în integralitatea sa, reprezintă un fel de *revelație*. Deși el însuși profesor și academician, trăind o perioadă la Paris, în cercul celor din preajma de la *Tel Quel* și a altora, extrem de informat cu privire la teoriile influente și circulante – amintesc și cu acest prilej –, Simion analizează, la finele secolului al XX-lea, supraproducția extrem de răspândită de idei teoretice, un fel de auto-fertilizare (după cum sunt înclinat să denumesc acest fenomen), opunându-i întoarcerea la raționalitatea analitică, setea de adevăr și propria lectură. Respectiv, o reflecție asupra literaturii de autor marcată și creativă¹.

Vorbind despre perioada *post-teoriei*, E. Simion, având în vedere această situație, a prezis și despărțirea de postmodernism, evidențiindu-se și de această dată ca un bun diagnostician al criticii literare. Între timp se ajunsese la despărțire, motiv pentru care numeroase „derivate” literare eșuate au rămas fără suport teoretic și aproape „formativ”, până deunăzi” la prima vedere, absolut sigur. De aceea, autori slabi și rătăcitori s-au pomenit într-o situație paradoxală: opera lor, ca să mă exprim metaforic, are părinți, dar aceștia s-au aflat într-o uriașă dilemă în a-și alege predecesorii (modelele creatoare și poetic-teoretice).

Demonul teoriei, după cum îl numește Simion, respectiv, dominarea schemei abstracte, *structuri* (după Simion) și valori științifice hipertrofiate, chiar și „obosit”, a

1 A se vedea mai multe în textul *Eugen Simion sau gândirea neschimbată, nescolastică*, prefață la cartea *Demonul teoriei a obosit*, Belgrad, 2004, pp. 10-22.

continuat a se autofertiliza, aproape suprimând *literatura vie*, respectiv tratând-o cu insistență drept un fel de „producție de sens”. Pentru a lămuri cititorului ce aş vrea să spun prin asta, îl voi îndemna să-şi îndrepte atenția spre câteva dintre cele mai influente reviste literare autohtone. La o simplă privire asupra conținutului lor, el va constata foarte des o predominare a așa-numitei *științe literare* (texte preluate, respectiv, traduse, dar și texte similare autohtone) asupra textelor literare propriuzise. Cele din urmă având doar uneori „statut” de mod de ilustrare.

Evident, se cuvine a ne întreba dacă este vorba de influența unei tendințe universale, la „modă”, de o întârziere provincială și imitare întârziată a „marii lumi” sau de o stare de lucruri reală.

Ar fi, bineînțeles, întru totul greșit a concluziona, în urma celor menționate, că Eugen Simion, de altfel autorul care consideră lectura drept „profesia sa de bază”, militează pentru o interpretare a fenomenelor literare fără o „pregătire anterioară”, „cu mâna goală”, bazându-ne doar pe propria impresie. O analiză reușită se bazează pe cunoștințe multiple și pe o doză de exactitate necesară. Simion constată, pur și simplu, că demonul teoriei literare „și-a pierdut marile sale privilegii”, ceea ce nu înseamnă, însă, că și-a „pierdut sensul”. Pe lângă aceste remarci, urmează o clarificare importantă: „Este limpede, azi, că eroarea gravă pe care a făcut-o noua critică a fost eliminarea din discuție a problematicei omului. Eroare fatală pentru literatură și, evident, pentru teorie”².

Despre ce este, de fapt, vorba? Despre *aspectul antropologic al literaturii* ca proprietate pe care nici literatura, nici teoria n-o pot neglija. În același timp și despre acea complexitate (individualitate) a excepționalelor realizări literare care le facilitează să arate „o față nouă” a fiecărei epoci, depășind chiar (sau modificând câte ceva din) intențiile inițiale ale propriilor autori. Și aici apar, in-

vitabil, toate întrebările despre limbă, cultură, istorie și despre toate cele câte i se perindă prin minte lui Eugen Simion, în pofida declarației despre sine că ar fi doar un *critic literar*. Critic da, dar ce fel de critic? În acest domeniu el este cu certitudine unul vital și important, un spirit întreprinzător multilateral, fapt demonstrat cu asupra de măsură de biografia și bibliografia lui Simion, precum și de locul binemeritat pe care acesta îl ocupă pe scena literaturii române contemporane.

Mărturie a diapazonului preocupărilor analitice ale lui Simion este cuprinzătoarea carte *Existențialismul românesc și metafizica europeană*, studiu care, începând chiar cu titlul, face trimitere la un orizont filosofic și spiritual cuprinzător. Cititorul din arealul nostru va găsi în paginile cărții reflecții deosebit de subtile asupra scrierilor de început (scrise și publicate în limba română) ale lui Mircea Eliade, Emil Cioran (Sioran, conform bio-bibliografiei sale franceze) și ale lui Eugen Ionescu. Este, evident, vorba de nume cunoscute în plan internațional, însă cartea lui Simion îi oferă cititorului sârb prilejul de a se apropia de *izvor*, după cum procedează el, analizându-i pe viitorii giganti *in statu nascendi*, la începuturile lor românești.

Este necesară, însă, o mică digresiune. Din pleiada numelor de care se ocupă Eugen Simion le-am desprins intenționat pe cele care sunt cunoscute cititorului bine informat de mai demult. În fosta Iugoslavie opera lui Eliade, spre exemplu, a fost tradusă deja în 1970 (vorbesc din memorie). *Tratat de descompunere* de Cioran (ediția Gallimard din 1949) a apărut în anul 1973³. În același an, Adam Puslojić publică în prestigioasa revistă literară „Književna reč” („Cuvânt literar”) fragmente ample din cartea *NU* de Eugen Ionescu. Șocanta răfuială a lui Ionescu, moștenire mai apropiată sau mai îndepărtată din „țara tatălui” (după cum definește el România), fusese într-un fel un imbold pentru analiza valorilor literare pe

2 Eugen Simion, *Demonul teoriei a obosit*, p. 170.

3 Ediția *Matica Srpska*, Novi Sad, traducere din franceză Milovan Danoljić.

scena sârbească proclamate de tânăra redacție a influenței și rebele reviste literare de atunci. (În ce măsură a rezistat este o cu totul altă poveste: cu o reușită nu prea mare.)

Cunoscutele piese ale lui Ionescu de la acea dată sunt puse în scenă în teatrele noastre și introduse în antologiile despre teatrul avangardei⁴. În orice caz, o listă a prezenței și „radiației” acestor trei spirite deosebite în acest areal – respectiv, a prezenței lui Eliade, Cioran și Ionescu – presupune un studiu alcătuit cu acribie. Aici mă limitez doar la câteva sugestii.

Abordarea revelatoare a lui E. Simion, despre care s-a spus că ne descoperă spațiul inițial al apariției și publicării lor, nu doar că este cu mult mai „populată”, ci presupune și o urcare pe mai multe „trepte”. Prima este cea literar-istorică. Iată cum sună: „Este aceasta generația lui Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Petre Pandrea... marea majoritate dintre ei, dacă nu chiar toți, elevii unui profesor, Nae Ionescu. Pe toți el i-a învățat la cursurile sale de metafizică și istoria logicii să părăsească filosofia de școală”, deoarece ea trebuie să-și caute subiectele nu în cărțile de filosofie (în care este vorba despre Kant și Hegel), ci în existența vie”. Nae Ionescu, spirit socratic, după cum afirmă Simion, a sugerat să se renunțe la filosofia de la catedră și să se scoată filosofia „în stradă”⁵.

Despre ce perioadă este vorba? E. Simion precizează: „Toate astea s-au întâmplat în perioada 1927-1930, perioadă în care în Europa se conturează curente ale ideilor noi (existențialismul)”. Generația despre care vorbește E. Simion are un imbold pentru un nou mod de a gândi și datorită ideilor lui Karl Junker și Martin Heidegger, ale misticilor ruși Șestov și Berdeaev sau ale

filozofilor spanioli Unamuno și Ortega Y Gasset. A reînviat și interesul față de spiritualiștii români. Acestea sunt condițiile în care apare literatura de idei, inclusiv literatura moraliștilor (spre exemplu: cinci cărți ale lui Emil Cioran publicate în limba română și un număr impresionant de texte separate, sau cca 3.500 de pagini).

Generația amintită, constată în introducerea sa E. Simion, a reînnoit dialogul „despre estul și vestul european, dar întâi de toate despre relația metafizicii estului cu metafizica vestului”. Și adaugă, motivat, că este vorba despre o chestiune foarte importantă astăzi, când se discută despre „unitatea spirituală a Europei”.

Considerând metafizica „știință despre ființă, despre existență”, Nae Ionescu a trasat, ne aduce la cunoștință E. Simion, o diferență interesantă și importantă între *cunoaștere* și *înțelegere*: „Aceste două atitudini împart Europa în două din punct de vedere filosofic și moral: cunoașterea este specifică lumii occidentale, iar înțelegerea este specifică lumii răsăritene a Europei”. La baza cunoașterii stă analiza, în timp ce la baza înțelegerii stă „viața întâmplării propriu-zise”. Tocmai această idee, susține E. Simion, a găsit un „ecou puternic în literatura existențialiștilor români”, relevând în mod special scrierile lui Eliade, cărțile lui Cioran și teoria despre cele două *geometrii ale spiritului* „care împart Europa” a lui Constantin Noica, inspirat de gândirea lui Pascal⁶.

După Constantin Noica, Occidentul „a căzut în istorie”, respectiv, a „adoptat spiritul istoriei într-un mod nechibzuit”. Măestrul acestor tineri (Eliade, Cioran, Noica) a perceput *înțelegerea* drept *echivalent al creației*, deoarece „în clipa în care ai înțeles un lucru ajungi până la rețeta după care a fost creat, când ai cunoaștere despre un lucru tu

4 A se vedea Slobodan Selenić, *Teatrul avangardei*, Srpska knjizevna zadruga, Beograd, 1964.

5 Este curios faptul că, mai aproape de zilele noastre, o idee asemănătoare o dezvoltă filozoful italian Luciano De Crescenzo (*Storia della filosofia greca – I presocratici*, 1983).

6 Aici ne amintim fără să vrem de Suzuki și From (din perioada 1960) cu privire la diferențele și abordarea lumii caracteristice pentru existența și înțelegerea omului din Est cu înclinații spre budismul zen în raport cu omul occidental, a cărui opțiune este analiza (psihanaliza) „îmbogățită” chiar cu elemente de analiză distructivă.

nu ai rețeta după care a fost creat, regula după care a fost făcut, și asta nu poți „înțelege” prin cunoaștere, ci prin „înțelegere”.

O distincție excepțională!

Apoi, nu fără a se sprijini pe învățăturile deja amintiților Berdeaev, Șestov și pe cele ale gânditorilor înrudiți, Nae Ionescu, „filozof existențialist de orientare creștină”, (E. Simion) conchide că *pentru noi, creștinii ortodocși din Răsărit, universul este existența pe care o trăim*, în timp ce cei din Occident

domină universul. Creștinii ortodocși se află în interiorul universului, în timp ce occidentalii consideră că îl cunosc. Iată încă o explicație a diferenței dintre cunoaștere și înțelegere. După Nae Ionescu, contemplarea, însă, nu este o atitudine pasivă, deși omul din Răsărit nu are pretenția că posedă universul.

Premisa referitoare la „democrația țărănească” întemeiată pe ortodoxie și revoluția spirituală în care religia trebuie să aibă un rol esențial, ceea ce reprezintă, după Eugen Simion, gândirea de bază a gândirii lui Nae Ionescu, necesară pentru *învierea metafizicii* pentru care pledează acest gânditor, sunt parte a programului său din 1931. Acest „ideolog convins în ideile sale”, spirit dogmatic, adaugă Simion, s-a înșelat în prezicerile sale. Lumea europeană a *filozofiei practice* (plus democrația și economia) nu s-a îndreptat în direcția pentru care a pledat Nae Ionescu. În pofida prezicerilor acestuia, ea a evoluat „așa cum a dorit să evolueze”.

Se cuvine să-i amintim aici pe reprezentanții curentului zenitist de la noi (Ljubomir Micić), care susțineau că *geniul barbar balcanic* va preschimba prin spiritul creator și vitalitatea sa Europa renăscută după Primul Război Mondial. Pe de altă parte, de asemenea, ar prezenta interes să facem o analiză comparativă a ideilor lui Nae Ionescu – redate aici succint în baza interpretărilor lui E. Simion – cu atitudinile episcopului Nikolaje Velimirović, Sfântul Nicolae, precum și cu cele ale avvei Justin (Popović). Asta cu atât mai mult cu cât există și o oarecare coincidență temporară în apariția și activitatea gânditorilor menționați. Dar aceasta este, bineînțeles, o temă pentru un studiu extins și integral (comparativ), un demers aparte față de comentariul de față restrâns.

Însă chiar și cele menționate mai sus îi „deschid apetitul” cititorului spre a se aprofunda în serioasa dezbatere provocată de E. Simion, care, în continuare, în capitole separate (a se vedea și referirile noastre anterioare), se oprește asupra operelor de început ale lui Mircea Eliade, ale tânărului

Cioran (Sioran), Constantin Noica, Eugen Ionescu și, în final, asupra operei lui Mircea Vulcănescu (1904-1952). În această înșiruire Vulcănescu, gânditor tragic care s-a prăpădit tânăr, foarte puțin cunoscut, după cum constată E. Simion, și în propria-i cultură, merită o atenție aparte pentru oste-neala sa de „a defini din punct de vedere filozofic omul românesc”, respectiv, de a formula conceptul de *ființă românească*. Vulcănescu (eseul *Omul românesc*, 1937) semnalează *zece ispite* cu care se confruntă acest *specificum* superior, pe care ar trebui să le rezolve, pentru a ajunge la propria *sinteză*. Vulcănescu își sprijină punctele cercetărilor ulterioare pe nuanțe lingvistice, fapt pentru care, se pare, manifestă un anumit atașament față de substanțialitatea ființei lingvistice, inclusiv profunzimea și temporalitatea caracteristice fiecărei limbi consistente, care este *mai grăitoare* (respectiv, exprimă mai mult) decât elementele memoriei colective și monumentele istorice (scrise).

Cele menționate sunt suficiente pentru a clarifica de ce Simion l-a inclus pe Mircea Vulcănescu (chiar și la urmă) în această enumerare în care figurau Eliade, Cioran, Noica și Ionescu.

Cititorul interesat de orientările filozofice europene adoptate sau contestate de către filozofii enumerați va găsi în studiul lui E. Simion suficiente indicii. Trebuie amintit faptul că acesta se referă și la deosebiri dintre orientările politice (timpurii) ale autorilor. De dreapta (Eliade, Cioran) și de stânga (Ionescu). În cazul în care îl interesează în mod aparte „evoluția” lui Eugen Ionescu și atitudinea lui dihotomică față de „țara tatălui” (redată în cartea *NU*), adică față de România, și față de „țara maternă”, respectiv Franța, cititorul se va putea informa mai detaliat din studiul Martei Petreu⁷.

Am, însă, impresia că cea mai provocatoare chestiune care se ridică prin lectura acestei cărți a lui Eugen Simion autorul a prezis-o ocupându-se de „prognozele” lui Nae Ionescu și de faptul că civilizația occidentală europeană s-a îndreptat, între timp, în mod hotărât în direcția pusă față în față

cu noțiunea existenței înăscute, după gânditorul român, spre creștinii ortodocși de la Sud. Modelul euro-atlantic actual, înrădăcinat în activismul material și analitico-programatic, susținut de noile tehnologii, a fost adus la cunoștință și, din an în an, noul „ideologem” devine astăzi tot mai agresiv și dominant.

Diversitatea tradițiilor și culturilor în această conexiune au fost tratate drept anacronism și obstacol pentru un progres de altfel foarte problematic, după cum și limbile, în special, rădăcina și tezaurul oricărei nații, fuseseră împinse sub tăvălugul agresiv al unei limbi dominante.

Popoarele mai mici și cele mici sunt, în fața acestei năvăliri, amenințate de desfigurare, o formă deosebită a anulării, însoțită de promisiunea unor binefaceri mai mult decât problematice în cazul în care vor accepta respingerea „modelului” național, cultural, spiritual și de orice altă natură sau al *ființei*, după cum ar fi spus Nae Ionescu și tragicul Mircea Vulcănescu. Cartea lui Eugen Simion, *Existențialismul românesc și metafizica europeană*, în mod inevitabil și cu atât mai mult, stimulează deschiderea debaterii referitoare la acel *demers global* al unui proiect care avansase în bună parte. A fost acceptat din mai multe motive – unele dintre care, în mod direct, altele indirect, au fost amintite și de Simion –, în vestul european și în răsăritul ortodox răspândindu-se pe larg, cu precizarea, poate, că încă nu s-a cimentat, mai întâi în sfera spiritului și a ideilor, iar apoi și în pragmatismul cotidian, o atitudine – nu voi spune un *răspuns* – *estică suficient de consistentă*.

Revelatoare, *incitantă din punct de vedere intelectual*, cartea lui Eugen Simion deschide, în orice caz, un orizont al gândirii și ideilor ce au apărut și aproape că au clocotit în estul european, în România, în deceniile din perioada interbelică. Cu atât mai mult cu cât multe dintre acestea, mai mult decât convingător, și azi, sau *cu atât mai mult azi*, merită o atenție deplină. Din aceste motive îmi exprim recunoștința și mulțumirea față de autor și traducători.

Eugen Simion și facsimilarea manuscriselor eminesciene

Abstract

Autorul face o scurtă istorie a demersurilor întreprinse de istoricii literari și editorii români de a tipări și facsimila în totalitate creația eminesciană. Cu precădere se oprește asupra eforturilor lui C. Noica de a facsimila cele 14.000 pagini de manuscrise și de împlinirea acestui vis, fapt datorat lui Eugen Simion, care a finalizat această acțiune în numai cinci ani (2004-2009) și în 38 de volume, dăruite principalelor biblioteci științifice și publice din țară. Este remarcată tenacitatea lui Eugen Simion de a trece peste toate piedicile puse și, mai ales, peste comentariile răutăcioase, injuriile și denunțurile calomnioase și chiar penale.

Cuvinte-cheie: C. Noica, Eugen Simion, Mihai Eminescu, facsimilarea manuscriselor, cercetare științifică.

The author makes a brief history of the appeals taken by Romanian publishers and literary historians to print and facsimile the entire Eminescu's creation. He mainly focuses on Noica's efforts to facsimile the 14.000 pages of manuscripts and on the fulfillment of this dream due to Eugen Simion, who has completed this action in just five years (2004-2009) in 38 volumes, all of these being donated to scientific and public libraries in the country. It is noted the tenacity of Eugen Simion to overcome all the obstacles, especially the nasty comments, insults and slanderous denunciations and even penal ones.

Keywords: C. Noica, Eugen Simion, Mihai Eminescu, the facsimile making of manuscripts, scientific research.

Pelegrin prin viață și lume, Eminescu n-a avut, din păcate, un loc sigur și stabil unde să-și adăpostească averea sa de suflet, cărțile și manuscrisele sale, cărându-le de la o gazdă la alta. Din Sanatoriul Ober-Döbling îl întreabă pe Al. Chibici-Râvneanu, la 12 /24 ianuarie 1884, „dacă cărțile și lada mea sunt în oarecare siguranță și dacă pot spera să le

revăd”¹, rugându-l, la 20 octombrie 1884, „să iei tu lada de la Simțion”². Ilarie Chendi vorbește de „două cufere cu cărți și cu manuscrise”, „pline cu sărăcia lui Eminescu”³.

Lucrurile se lămuresc prin scrisoarea lui Titu Maiorescu către Academia Română, din 25 ianuarie 1902, prin care donează „toate aceste manuscrise, așa cum se află: în

Tudor NEDELCEA, Institutul de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor” Craiova, email: tudornedelcea2006@yahoo.com.

1 Apud *Avatarii ale manuscriselor Eminescu*, cuvânt înainte de Eugen Simion. Culegere alcătuită de Anca Silvia Bogdan și Marin Diaconu, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009, p. 15.

2 *Ibidem*.

3 Ilarie Chendi, *Cronica mea*, op. cit., p. 22, 24.

cărți cartonate, în caiete cusute și în foi volante”, „pentru a servi celor ce se vor ocupa în viitor cu cercetări mai amănunțite asupra vieții și activității marelui nostru poet”⁴.

Cei care s-au ocupat de viața și opera lui Eminescu sunt foarte mulți și importanți (excludem pe cei care denigrându-l, s-au autodenigrat), eminescologia a devenit o știință, prin publicarea integrală a celor peste 14.000 de pagini ale operei sale, grație Academiei Române și editorilor de marcă (Perpessicius, D. Vatamaniuc, Eugen Simion, Mihai Cimpoi, N. Georgescu etc.).

A urmat o altă etapă: cea a lui Constantin Noica. Întâlnirea sa cu manuscrisele eminesciene s-a constituit într-o fascinație și un miracol. De aici pledoaria sa pentru facsimilarea Caietelor lui Eminescu: „Există, într-adevăr, în mijlocul nostru o comoară de care abia ne atingem, de teamă să n-o prăpădim: sunt cele 44 de caiete ale lui Eminescu. [...] Ele ne privesc pe toți”⁵ și pot „vorbi” tinerilor mai ales.

Îndemnul noician a fost, din capul locului, exprimat cu claritate: „Facsimilați «Caietele lui Eminescu»!”, pentru că este „ceva care se poate face”, și care „ne privesc pe toți”⁶; facsimilarea caietelor „marelui tânăr al culturii noastre” e absolut necesară „spre a se vedea ce a făcut, cât a trudit și cât știa Eminescu, în ceasul acela al culturii românești”⁷.

Ca Eminescu însuși, care propunea idei pertinente, dar oferea și soluții aferente materializării ideii, C. Noica ne explică, asemenea unui manager, „Cum pot fi reproduse «Caietele» lui Eminescu”: nu prin transcriere și editare prin tipar, căci instrumentul inventat de Gutenberg „dă un fals prestigiu gândirilor, în timp ce însemnările lui Eminescu țin de haosul creator”⁸. La data acestei pledorii, martie 1968, nu existau mijloacele nece-

sare. Academia Română avea un xerox, care putea facsimila ieftin (circa 3 lei pagina), dar avea, dezavantajul încetinelii de lucru (circa 6 file pe „oră”) și „nu se reda vizibil scrierea în creion”⁹.

Nici de fotocopiare nu poate fi vorba, căci hârtia se scorojește în timp, iar lizibilitatea scade. De la specialiștii străini am putea obține doar schimbul de experiență, finanțarea unui asemenea proiect („salvarea comorii eminesciene”) fiind o problemă în orice epocă. Apelul la donatori publici, ca în cazul Atheneului Român, ar fi o soluție, dar utopică („5000 intelectuali români ar da oricând 200 de lei spre a avea sub ochi, în 44 de tomuri, miracolul eminescian”¹⁰). Dată fiind „însemnătatea de nivel național și urgența proiectului”, C. Noica propune, pragmatic, constituirea unui „Comitet pentru editarea Caietelor lui Eminescu”, format din scriitori (din care „nu ar trebui să lipsească scriitorul Perpessicius, cel care cunoaște cel mai bine manuscrisele eminesciene și al cărui crez ar putea fi hotărâtor”¹¹).

La numai un an, în 1969, C. Noica întocmește un raport („cu adâncă satisfacție”) către președintele Uniunii Scriitorilor, Zaharia Stancu, prin care îl informează că: „1) Reproducerea în condiții bune se poate face în țară; 2) Prețul de cost este mai mic decât cel prevăzut; 3) Un colectiv de specialiști de la Biblioteca Centrală de Stat (BCS) se oferă să preia de îndată sarcina editării, la cererea Uniunii Scriitorilor”¹². Ca un autentic contabil, face calcule: pentru reproducea manuscriselor în 10.000 exemplare, costul se ridică la 400.000 lei. Pentru facsimilarea în doar doi ani, cum a sugerat Gh. Bondoc, directorul adjunct al BCS, trebuie importate din Polonia două xeroxuri Pylloris

4 Apud *Avatarii ale manuscriselor Eminescu*, p. 21.

5 C. Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, ediție îngrijită de Marin Diaconu și Gabriel Liiceanu, București, Editura Humanitas, 2010, p. 13.

6 *Ibidem*.

7 *Ibidem*, p. 16.

8 *Ibidem*, p. 20.

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*, p. 22.

11 *Ibidem*.

12 *Ibidem*, p. 23.

(26.000 lei valută fiecare), ceea ce ar însemna un total general de 866.000 lei, sumă obținută tot de la cei „5.000 subscriitori din intelectualii români”¹³.

Pentru materializarea proiectului, se adresează viitoarei edituri a „Scânteii tineretului”, dar, consistent apelul este îndreptat Editurii Uniunii Scriitorilor spre a achiziționa o mașină Rank-Xerox din Anglia (1200 lire sterline, sumă obținută de la „150-200 persoane din străinătate”), cu care să facsimileze manuscrisele, în colaborare cu B.C.S. Anexează, la acest raport, „Copia memoriului nostru despre necesitatea editării Caietelor, înaintat în cursul anului 1969 secției culturale a CC al PCR și luat în considerație pozitiv de tovarășul Zaharia Stancu”¹⁴ (pentru acest memoriu, C. Noica a fost făcut colaboraționist de către unii „intectualii” români), precum și conferința lui N. Iorga din 1938, pe „aceeași temă”. Cu smerenie își încheie raportul, subliniind importanța acestui act de cultură: „Reamintim respectuos că editarea completă a «Caietelor lui Eminescu» nu rezează un simplu act de pietate, ci poate avea un imens rol educativ”¹⁵, Eminescu fiind nu numai „Poetul națiunii române”, având și „funcția de Padagog”.

Prietenia benefică cu Marin Sorescu, redactorul șef al revistei „Ramuri”, îl face să alcătuiască o sinteză a zbaterilor sale pe tema facsimilării, pe care o publică în revista craioveană¹⁶. Între cele două propuneri de realizare a facsimilării, BCS și Editura Uniunii Scriitorilor, a prevalat ultima, care și anunțase apariția primelor trei caiete-manuscris încă din 1971, proiect nerealizat datorită întârzierii finalizării (3 volume pe an, adică 15 ani „Ne putem juca atât de

lesne cu ani?”, se întreabă filosoful de la Păltiniș), a transliterării și notelor explicative, având în vedere că „întâlnirea cu Eminescu nu este o chestiune de exactitate, ci una de vibrație”¹⁷.

Prin facsimilarea manuscriselor eminesciene, vom putea beneficia de „prezența fizică a lui Eminescu”¹⁸, dar „clătinarea inerției” oficialităților politice și culturale de către „copilul satului ce v-a semnalat o comoară”¹⁹ s-a dovedit a fi zadarnică. Dar, C. Noica nu cedează. Susține la Iași, la Casa Pogor, o conferință, în octombrie 1977, și propune ieșenilor preluarea inițiativei, căci, Bucureștiul, timp de 10 ani, n-a făcut nimic, „fiindcă domnul Nimeni, un Mister Nobody [...] al lumii a intervenit de fiecare dată în executarea acestei inițiative”²⁰. Pentru captarea interesului publicului și scriitorilor ieșeni, C. Noica face un scurt istoric al demersului său anterior. Zaharia Stancu i-a promis facsimilarea prin „Cartea Românească”, Marin Preda, directorul editurii anunțând facsimilarea primelor două caiete, dar Mihai Gafița „ca orice editor mare, este și un întârziator”²¹. Zaharia Stancu a fost chiar la președintele țării, în 1969, în problema facsimilării manuscriselor eminesciene, care i-a spus președintelui breslei scriitoricești: „Dacă nu e nimic supărător...dați-le drumul”²². Eșuând aici, trece la Editura Eminescu, directorul Valeriu Râpeanu înscrie patru caiete în planul editorial al anului 1974, dar superiorii îl scot din plan. O bucurie în acest noian de eșcuri: apare Eminescu, *Lecturi kantiene*, editori fiind Noica și „un tânăr, Surdu, pe care am vrut să-l antrenez aici”²³. Acad. Virgil Cândea, directorul revistei „Glasul patriei”, îl informează că Paul Miron din Freiburg va

¹³ *Ibidem*, p. 24.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 31-32.

¹⁶ *Scrisoare despre „Caietele lui Eminescu”, Ramuri*, nr. 9, 15. sept. 1981, p. 3.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ C. Noica, *op.cit.*, p. 39.

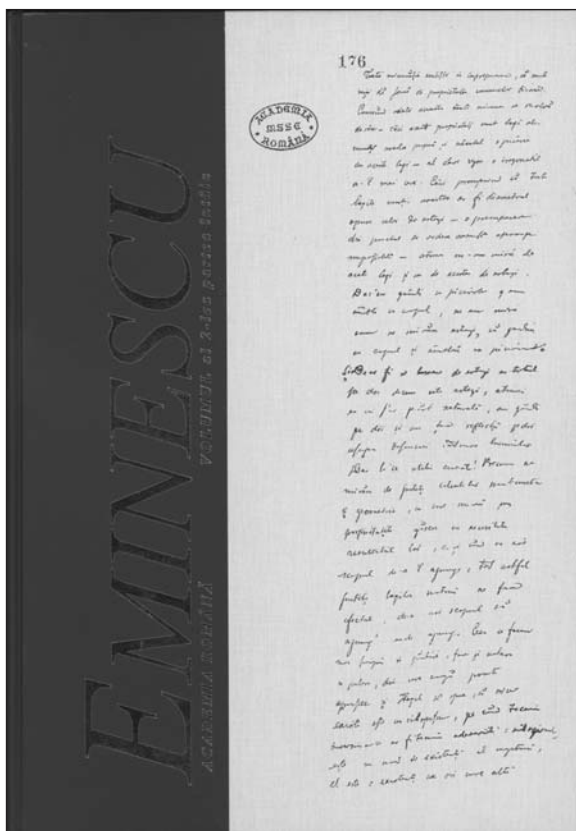
¹⁹ *Ibidem*, p. 37.

²⁰ *Ibidem*, p. 41.

²¹ *Ibidem*, p. 56.

²² *Ibidem*, p. 64.

²³ *Ibidem*, p. 60.

dona un xerox în acest scop.

Totul a fost în zadar, însă, C. Noica gândindu-se chiar la un „marș al păcii, să pornim 5, 20, 100 de oameni pe jos; în 12 zile sunt la București”²⁴ (de la Iași). Toate aceste eforturi, vibrația pentru finalizarea ideii l-a îmbolnăvit de „eminescianită acută”²⁵.

Deși n-a reușit să convingă pe puternicii zilei despre necesitatea facsimilării acestei comori naționale, C. Noica trage un puternic semnal de alarmă: „Și dacă nu ne vom hrăni cu Eminescu – nu cu un Eminescu idealizat, nu cu un Eminescu trimis în genialitatea lui, ci cu Eminescu acesta, cu Eminescu acesta al *haosului germinativ* (sublinierea noastră) – dacă nu ne vom hrăni cu Eminescu acesta, atunci vom rămâne în cultură mai departe înfometați”²⁶.

N-am rămas înfometați spiritual datorită lui Eugen Simion, pe care autorul *Devenirii întru ființă* l-a apreciat la justa valoare. Recunoscându-i „stilul ardent și mesianic al filosofului ei”, care a dorit „e limpede, să pună intelighenția românească la treabă, dar, pentru a o pune, trebuie, întâi, s-o trezească din reveriile ei”²⁷, Eugen Simion preia inițiativa, pregătind pentru Editura Academiei, primul tom, cu banii obținuți de la Parlamentul României, „dar, când să ne apucăm de lucru, au apărut interesele, combinațiile dubioase, scenariile cele mai surprinzătoare, cel puțin pentru mine. Ce-i trist este faptul că toate acestea s-au petrecut și se petrec într-un mediu academic”²⁸. S-a întârziat doi ani, dar bătălia a fost dusă mai departe. „Nemernicia românească”, constatată de C. Noica a fost însă învinsă. Academia Română, sub președenția sa, a început facsimilarea manuscriselor eminesciene în 2004, în colaborare cu Editura Enciclopedică, apoi cu Biblioteca Academiei și Fundația Națională pentru Știință și Artă, patru ani mai târziu apărând primul volum, iar în doar cinci ani (2004-2009) au fost facsimilate, în 38 de volume, cele peste 14.000 pagini, volume donate, conform unei decizii a Prezidiului Academiei Române (condus tot de Eugen Simion), marilor biblioteci științifice și publice din țară. Apărute în condiții grafice excelente (la Monitorul Oficial, facsimilele fiind mai lizibile decât caietele originale), cele 38 de volume poartă amprenta editorială a lui Mircia Dumitrescu și a Gabrielei Dumitrescu, cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii (ministru: acad. Răzvan Theodorescu). S-a împlinit visul lui Noica, cum avea să remarce și Alex. Ștefănescu²⁹.

Dar, orice faptă bună trebuie pedepsită, cum se mai întâmplă la noi. Nici n-a finalizat bine proiectul, că Eugen Simion a avut parte de comentarii și injurii nu de la citi-

²⁴ Ibidem, p. 63.

²⁵ Ibidem, p. 43.

²⁶ Ibidem, p. 107.

²⁷ Eugen Simion, *Fragmente critice. V. Sfârșitul literaturii?*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2007, p. 255.

²⁸ Ibidem, p. 260.

²⁹ *Avatarii ale manuscriselor Eminescu*, p. 132.

tori, ci de la intelectuală, unii cu pretenții eminescologice. Iată, de pildă, pe fosta prodecană a Filologiei clujene, Ioana Bot, care, consideră că aceasta nu e o ediție genetică și electronică a manuscriselor eminesciene, ci un pictorial cu poze ale paginilor, de complexitatea informatică a CD-urilor oferite ca suveniruri de la nunți, botezuri și absolviri, accetuiând că „reproducerea caietelor eminesciene [...] nu este decât atât: o reproduce-re”!³⁰. Citești și nu-ți vine să crezi. Oricât de mult ai urî un om, nu poți coborî la un asemenea comentariu, negând, în ultima instanță, utilitatea acestui proiect susținut cu atâta ardoare de N. Iorga, G. Călinescu, Perpessicius, C. Noica (în special). Ea se aliază cu un oarecare C. Vică, care scrie în „Dilematica” că „ediția electronică a Academiei Române e o glumă proastă, din bani publici, pentru că manuscrisele nu sunt accesibile liber (cu toate că sunt bunuri publice) și, chiar dacă ar fi fost, nu pot fi utilizate în cercetare”³¹. De altfel, eminescoloaga clujeană ajunge la esența lucrurilor și de aici ... la DNA, întrebându-se „de ce a fost nevoie de 2,41 milioane de dolari (sumă vehiculată în dezbaterile parlamentare despre finanțarea proiectului lui Eugen Simion)”³². Altfel spus de Eugen Simion, „Am certitudinea că eminescoloaga de la Cluj, în plină criză elitistă, n-a citit ce trebuie în proiectul academic și nici cum trebuie și ne judecă rău pentru ceva ce nu ne-am propus să facem. Iar comparația cu suvenirurile de la cununii, botezuri și parastase, va rămâne, nu mă îndoiesc, în memoria imaginarului critic românesc”³³.

De la aceste acuzații gratuite, neîntemeiate, de un voalat denunț penal, până la denunțul oficial nu-i decât un pas și iată-l pe un alt oarecare Mircea Popescu, om de afaceri și politic pe deasupra, sesizând ofi-

cial DNA (un organism cu comportament stalinist în multe cazuri) că faptele „numitului Eugen Simion [...] constituie fapte de corupție”³⁴, recomandând drept coturnători pe C. Vică și Ioan Bot.

De fapt, principalul vinovat pentru toate aceste fapte este însuși Eminescu, care a avut „tupeul” să ne lase cele 14.000 de pagini olografe!

La aceste mojiții „elitiste”, miticiste, Eugen Simion răspunde cu amărăciune că un astfel de proiect poate să atragă asemenea comentarii, trăgând nădejde că „în fața lui Eminescu, spiritul nostru de cârtire și dorința noastră sălbatică de răzbunare se rușinează. Nici vorbă. M-am înșelat. Nemernicia merge înainte, nu se lasă intimidată... Ea capătă uneori forme dilematice”³⁵. Apreciind astfel de denunțuri drept fantezie „neagră, absurdă și înjositoare pentru spirit. Miroase a diversiune”, Eugen Simion este el însuși într-o dilemă: „Rămâne doar întrebarea dacă Eminescu și cei ce vor să facă ceva pentru opera lui merită aceste mizerii morale. Întrebare retorică, desigur”³⁶.

Dacă aruncăm o scurtă privire asupra literaturii noastre, constatăm că și alți mari scriitori au avut parte de astfel de denunțuri: Caian l-a denunțat pe Caragiale, Sorin Toma pe Tudor Arghezi, redactori de la „Ramuri” pe Marin Sorescu. Dar, cine au rămas în literatură: denunțătorii ordinari sau scriitori valoroși. O întrebare, de asemenea, retorică.

Eminescu trebuia tipărit și facsimilat în totalitate, pentru că el reprezintă „marca identitară, antologică a culturii românești” și „impune imaginea culturală a României în dialogul valoric pe care l-a deschis integrarea noastră europeană”, fiind „al românilor din țară și de pretutindeni, dar și al întregii lumi”³⁷, cum constată Mihai Cim-

30 *Ibidem*, p. 135, 136.

31 *Ibidem*, p. 149.

32 *Ibidem*, p. 146.

33 *Ibidem*, p. 142.

34 *Ibidem*, p. 147.

35 *Ibidem*, p. 156.

36 *Ibidem*.

37 *Ibidem*, p. 161.

poi, un eminescolog de renume. După Perpessicius, alți editori s-au impus în câmpul eminescologiei: Eugen Simion, Al. Oprea, Petre Creția, D. Vatamaniuc, M. Cimpoi, N. Georgescu, Victor Crăciun etc., pe lângă o pleiadă de cercetători care au acum posibilitatea studierii plenare a operei „omului deplin al culturii românești” (C. Noica).

C. Noica afirma, cu temei, că îl sărbătorim anual pe Eminescu, chiar bianual, „dar continuăm să rămânem descoperiți față de el”. Prin tipărirea integrală, în ediție academică, a operei, prin facsimilarea, tot integrală, a manuscriselor sale, cu eforturi logistice

și materiale deosebite, nu mai stăm descoperiți în fața acestui „un uomo universale”. Avem posibilitatea să-l cunoaștem în întregime și să-l facem cunoscut și altora, cum a fost dorința filosofului.

Zbaterea lui C. Noica n-a fost zadarnică; ea a fost împlinită cu asupră de măsură de Eugen Simion.

P.S. Trimițându-i cartea mea, *Geneza ideilor social-politice și filosofice în literatura română veche*, am fost onorat cu următoarea scrisoare-răspuns olografă a filosofului de la Păltiniș.

Azi dacă dăruiești unora o carte, nici măcar nu-ți mulțumesc. O tempora!

20.X. 1977 Păltiniș

Stimate domnule Tadeleca,
Am străbătut cu interes lucrarea tău în
„Geneza ideilor” și vă trebui să revin asupra
ei, când mi revine (dacă-mi va fi odată) cerce-
tarea asupra fenomenului românesc.
Deocamdată vă mulțumesc că sunt preo-
cupat de alte lucruri decât cele istorice. Fără
Eu vîrte, ceea ce 72 ani ai meu), Tadeleca tot
timpul rămân cercetătorii speculativi. Nu veți
înțelege că nu mai am timp nici măcar pentru
correspondență.

Vă trimis caldile mele urări de
împlinire a gândurilor — și vă mulțumesc că,
totuși, vă ozi regasi, nice Parcele meo
îngăduie.

Al Drorote, căpăle,
Constantin Noica

Romanul istoric românesc al ultimelor două decenii. Trei studii de caz

Abstract

Lucrarea de față discută evoluția romanului istoric românesc al ultimelor două decenii în contextul evoluției prozei italiene din aceeași perioadă. Romanul istoric (în fapt: noul roman istoric sau metaficțiunile istorice postmoderne) este una dintre formele la modă ale prozei italiene; această formă se asociază cu succesul curentului New Italian Epic. Aceste metaficțiuni sunt, adesea, conglomerate, construcții polifonice, eterogene care combină intrigi romanești cu inserții eseistice, autobiografice ș.a. Trei exemple remarcabile – fie prin „tipicitatea” lor, fie prin valoarea literară, fie prin ambele – ilustrează evoluția romanului istoric românesc din ultimele două decenii. Pe lângă contextul curentului New Italian Epic, aceste trei romane sunt discutate în alte două contexte: cel al modelelor tradiționale din proza românească și cel al romanului istoric anglo-saxon al ultimelor decenii.

Cuvinte-cheie: romanul istoric românesc contemporan, New Italian Epic, romanul istoric anglo-saxon, metaficțiuni istorice postmoderne, studii literare contemporane.

This paper discusses the evolution of the Romanian historical novel of the last two decades in the context of the recent developments in the Italian narrative fiction of the same period. The historical novel (in fact: the new historical novel or the postmodern historical metafiction) is one of the fashionable forms of the contemporary Italian narrative fiction; this form is associated with the success of the New Italian Epic literary movement. These historian metafictional structures are often conglomerates, polyphonic, heterogeneous structures, combining novelistic intrigues with inserts of essayistic and autobiographical nature. Three outstanding examples – either by “typicality”, or by literary value, or by both – illustrate the evolution of the Romanian historical novel of the last two decades. Besides the New Italian Epic context, these three novels are discussed in two more contexts: that of the traditional or historical models of the Romanian narrative fiction and that of the Anglo-Saxon historical novel of the last decades.

Keywords: the contemporary Romanian historical novel, New Italian Epic, the Anglo-Saxon historical novel, postmodern historical metafiction, contemporary literary studies.

Care sunt principalele direcții ale evoluției prozei românești din anii 1990 și 2000, la confluența modelelor tradiționale,

din literatura română, a modelelor internaționale, de „import”, și a forțelor pieței?

Ele sunt, în mare, aceleași forme pe care

le întâlnim și în literatura occidentală – și, în special, în literatura italiană¹ a ultimelor trei decenii. Romanul istoric (în fapt: noul roman istoric sau metaficțiunile istorice postmoderne) este una dintre formele la modă ale prozei italiene; această formă se asociază cu succesul curentului *New Italian Epic* (despre care voi discuta la prima parte a acestui articol) și a romanului hibrid. Noile „romane” hibride sunt, așa cum arată criticul italian Giulio Ferroni², conglomerate, construcții polifonice, eterogene care combină intrigi romanești, fragmente de jurnal intim și episoade autobiografice, notații de tip aforistic, cercetări istorice, tratate de filozofie, studii de sociologie, reportaje, pagini de eseistică și chiar traduceri și inserturi cu *copy-paste* (din alte opere de ficțiune – sau științifice). *Auto-ficțiunea*, romanul *noir* și genul scurt sunt alte forme populare ale literaturii italiene a ultimelor decenii.

În articolul de față voi trece în revistă și voi insista asupra a trei exemple – romane remarcabile (fie prin „tipicitatea” lor, fie prin valoarea literară, fie prin ambele) pentru categoria romanului istoric românesc din ultimele două decenii.

1. The New Italian Epic și romanul istoric românesc

Conceptul de *New Italian Epic* a fost propus, pentru prima dată, în 2008 de un scriitor/critic italian cunoscut sub numele de Wu

Ming 1 (membru al faimoasei grupări de pe scena literară italiană intitulată Wu Ming³). „Noua epică italiană” ar îngloba o serie de texte scrise între 1993 și anii 2008-2009 de diverși autori italieni care au în comun câteva trăsături stilistice și tematici istorice, filosofice și sociologice recurente: ar fi, în fapt, o formă particulară a metaficțiunii istorice. Complexitatea narativă, atitudinea „pop”, care facilitează succesul comercial, prezența unor așa-zise ONN-uri – Obiecte Narrative Neidentificate – care nu se supun modelelor nici unui gen literar cunoscut, și succesul comercial obținut, în cele din urmă, în pofida complexității și a prezenței ONN-urilor sunt câteva dintre trăsăturile comune ale acestei „noi epici” care s-a bucurat, în ultimii ani, de o mare atenție mediatică. Popularitatea curentului (numit de ziaristul Dario Olivero, în *La Repubblica*, „cel mai important curent cultural pe care și-l amintește Italia de la neorealism încoace”⁴), a fost dublată și de contestări critice puternice care au așezat, deopotrivă, sub semnul întrebării atitudinea sa comercială și valoarea estetică a voluminoaselor romane „intertextuale”; un astfel de discurs critic îl întâlnim și la Giulio Ferroni.

Deși nu reprezintă o formă predominantă a prozei românești de după 1990, metaficțiunile istorice, mai mult sau mai puțin apropiate de „stilul” *New Italian Epic*, sunt prezente prin câteva realizări notabile și în proza românească a anilor 1990 și 2000.

1 Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077. Acest proiect mi-a permis să beneficiaz de un stagiu de cercetare de două luni la Departamentul de Limbi și Literaturi Străine și de Culturi Moderne al Universității din Torino, în care m-am concentrat asupra direcțiilor evoluției prozei italiene din ultimele două decenii. Lucrarea de față pornește de la concluziile acelei cercetări (publicate, parțial, până în prezent în revista *Transilvania* și în revista *Meridian Critic*).

2 Giulio Ferroni, *Scritture a perdere. La letteratura negli anni zero*, Editori Laterza, Bari, 2010.

3 Wu Ming este pseudonimul unui grup de cinci autori italieni format în anul 2000, în Bologna; ei au semnat atât romane colective – precum *Q, 54* și *Manituana* –, cât și romane individuale. Cel mai cunoscut, poate, dintre romanele individuale ale grupării este *Stella del mattino* (2008), semnat de Wu Ming 4, care-i are printre protagoniști pe J.R.R. Tolkien, C.S. Lewis și Robert Graves. Semnificația denumirii grupării Wu Ming poate fi, în limba chineză, „anonim” sau (cu o intonație diferită pe prima silabă) „cinci oameni”.

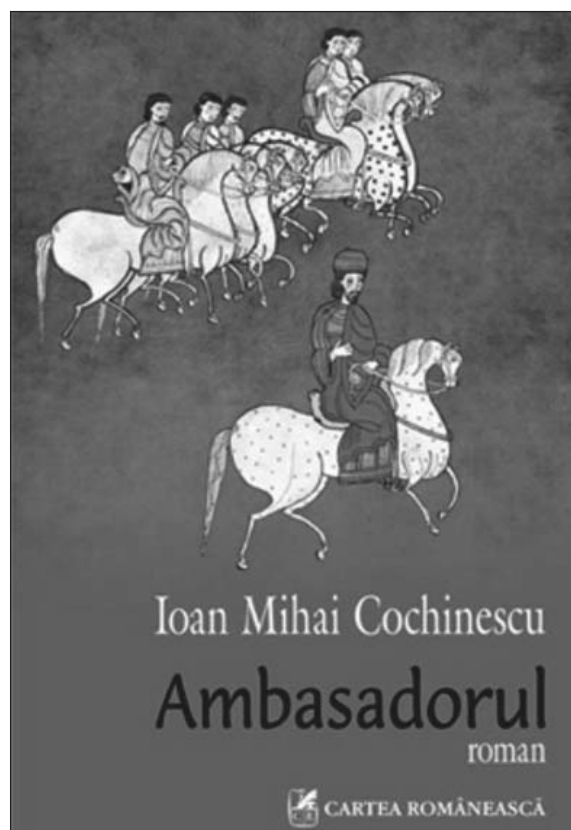
4 Dario Olivero, „Libri, il romanzo politico: quattro passi nel New Italian Epic”, în *repubblica.it*, 18 decembrie 2008.

Una dintre ele este romanul *Ambasadorul*, al lui Ioan Mihai Cochinescu (Editura Cartea Românească, 1991). O alta este micul, dar foarte densul roman al lui Filip Florian, *Zilele regelui* (Editura Polirom, 2008). O a treia este seria (sau epopeea) *celor o sută* (*Cei o Sută*⁵) a lui Gheorghe Schwartz.

2. Ioan Mihai Cochinescu, *Ambasadorul*

Ambasadorul, al lui Ioan Mihai Cochinescu (Editura Cartea Românească, 1991; reeditat la Cartea Românească, în 2010) descrie, pe urmele lui Nicolae Milescu Spătarul, o călătorie unui cărturar cu vocație enciclopedică, însărcinat cu o misiune diplomatică, în China. Alexandru, personajul romanului, este un ambasador care încearcă o intermediere nu numai între două culturi diferite –, ci și între muzică (autorul romanului este muzicolog, profesor de estetică și pian) și literatură (I.M. Cochinescu a frecventat, sporadic, Cenaclul de luni, la începutul anilor 1980), între știință și credință, între omenesc și divin⁶.

Romanul ar putea fi catalogat drept o reușită a formulei cenacliere optzeciste, postmoderne – și, într-adevăr, filtrele livrești, ambiguitatea vocilor narrative, explorarea unei game variate de formule romanești și bogăția referințelor culturale apropie romanul de această formulă cenaclieră. Totuși, țesătura stilistică densă, bogăția barocă a ornamentelor și ficțiunea istorică de atmosferă îndepărtează *Ambasadorul* de formula tipică optzecistă: Ioan Mihai Cochinescu nu propune o parodie gratuită sau un experiment metatextual, ci un roman istoric țesut pe câteva fire epice

bine conturate, cu o bogăție de substraturi și de semnificații. *Ambasadorul* este un roman istoric de atmosferă prea ușor trecut cu vederea de critica literară; un roman apărut la capătul unui efort îndelungat de documentare, de scriere și rescriere, de căutare a tonului potrivit și de șlefuire permanentă a fiecărei fraze.

Aceste calități propun un model alternativ în proza anilor 1990 (romanul e scris la sfârșitul anilor 1980, dar a fost publicat abia după Revoluția din decembrie 1989): un model care pornește de la o cultură artistică vastă, care pornește de la acumulări literare consistente, și care presupune concentrarea

5 Cele 11 romane din această serie, care urmărește întreaga istorie a omenirii, prin 100 de personaje înrudite între ele, din vremurile lui Moise până în vremurile contemporane, apar, pe parcursul a 25 de ani, la diverse edituri – de la Facla (Timișoara, 1988) la Cartea Românească (București, 1993), la Alfa (București, 1998 și 2000) la o editură a Uniunii Scriitorilor (București, 2004) la Polirom (Iași, 2005) și, în sfârșit, Curtea Veche (București, 2008, 2010, 2011, 2012 și 2013).

6 Gabriela Gheorghisior scrie, în *România literară* (nr. 10/2010): „Alexandru încearcă o intermediere nu numai între doi împărați și două culturi diferite, ci și între Apollo și Dionysos, între mythos și logos, între știință, artă și magie, între filosofie, muzică și literatură, între religie, astrologie și alchimie etc., între cunoaștere și putere, între iubire și glorie, între omenesc și divin, între meditație și acțiune, între realitate și imaginație, între genio și ingegno.”

concomitentă asupra palierului narativ (și pentru arta clasică a povestirii) și asupra celui stilistic (unde nimic nu e lăsat la voia întâmplării). Vizitarea unei game prea largi de formule românești, unele divergente, și stilul pe alocuri prea dens, pe alocuri ambiguu și cețos îl trădează drept un roman de tinerețe; din păcate, *Ambasadorul* rămâne un model care nu a fost revizitat, mai târziu, nici de autorul său, nici de prozatorii deceniilor următoare, care au preferat genuri și formule mai accesibile – și deseori mai facile.

3. Filip Florian, *Zilele regelui*

Zilele regelui, al lui Filip Florian (Editura Polirom, 2008) a fost descris de critica literară drept un roman istoric în miezul căruia există un alt roman, „de atmosferă privată”⁷, care, la rândul său, se circumscrie unui roman fantastic. Romanul are în centru figura lui Carol I, primul rege din scurta istorie dinastică a României; personajul este urmărit de la venirea sa în țară, pe 10 mai 1866, până la încoronare, pe 10 mai 1881. Materia romanului umple unele goluri misterioase ale biografiei prințului, explorând inclusiv o zonă obscură, a presupuselor relațiilor intime extraconjugale care ar fi avut ca rezultat un copil din flori (cu o prostituată!), niciodată recunoscut oficial de împunătorul suveran prusac.

Prozatorul este considerat, în unanimitate, de critică, un estet⁸, un prozator-artist. „Ceea ce-l individualizează pe acest prozator tactic și tenace este frazarea elaborată, artistă, dar fără dilatări flamboaiant-meridionale, scriitura eleganta în care rigoarea prusacă se îmbină cu frivolitatea vieneza a valsurilor lui Johann Strauss.”, scrie Paul Cernat⁹; Carmen Mușat îl înscrie pe Filip Florian în „filiera artiștilor”, care ar avea, în literatura română, ca punct de plecare opera lui Mateiu Caragiale (*Viața și opiniile lui Zacharias Lichter*, al lui Matei Călinescu, *Teodosie cel Mic* al lui Răzvan Rădulescu și

Calpuzanii lui Silviu Anghelescu ar sta alături de romanul lui Filip Florian). Dincolo de stil, meritul prozatorului rămâne acela de a construi povestiri coerente în care sunt readuse la viață epoci istorice dispărute.

Zilele regelui rămâne un roman de atmosferă și se remarcă prin trei calități rare, în proza anilor 1990 și 2000: (1) curajul de a cultiva, împotriva spiritului literar al vremii, povestirea ca meșteșug (într-un decor supraîncărcat de experimente post-structuraliste, textualiste și postmoderne); (2) răbdarea de a struni fraza și de a căuta cuvântul potrivit, la locul potrivit; și, în sfârșit, (3) interesul documentar pentru istoria mare, pentru istoria factuală, printre ale cărei evenimente mari se încheagă micile speculații ficționale ale romanului. Nu e chiar suficient pentru a ajunge la un roman mare – dar e suficient pentru a avea un

7 Paul Cernat, „În intimitatea lumii lui Carol I”, în *Bucureștiul Cultural*, 28 octombrie 2008.

8 Prin estete înțelegem, aici, în primul rând un stilist – în descendența lui Flaubert și (așa cum a arătat critica literară) a lui Mateiu Caragiale.

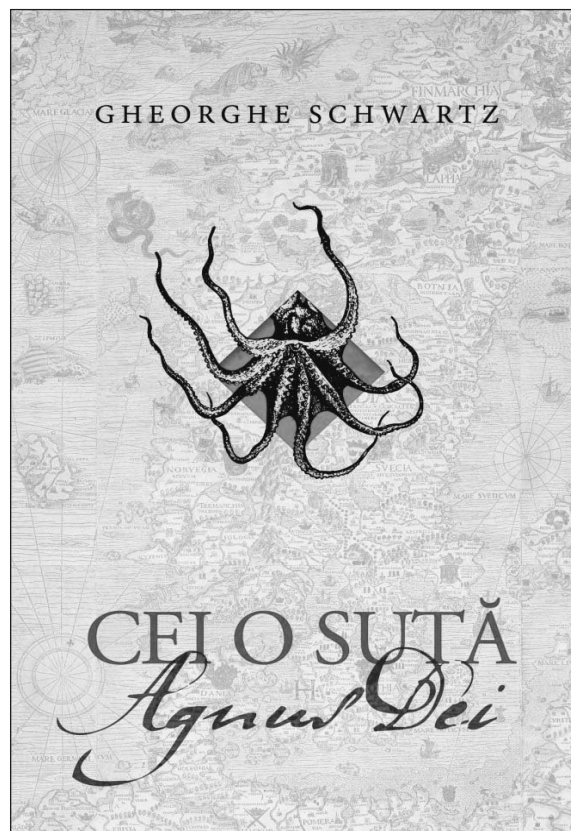
9 Paul Cernat, *art.cit.*

roman care să se evidențieze cu ușurință, în mod pozitiv, în peisajul anilor 2000. Apariția unui astfel de roman, în acest peisaj, este cu totul surprinzătoare – și e una dintre surprizele plăcute din colecția Ego-proză (altfel, dominată de producții autoficționale) a Editurii Polirom.

4. *Cei o sută,* Gheorghe Schwartz

Seria *Celor o Sută*, a lui Gheorghe Schwartz (1988-2003) este un proiect ambițios, o cronică de familie de mare amplitudine: saga urmărește destinul a 100 de personaje înrudite între ele care traversează toate epocile istorice ale omenirii începând cu vremea lui Moise până în mileniul al treilea, și zonele aflate în centrul istoriei, în respectivele epoci. Este o istorie alternativă a omenirii, o istorie neoficială, „secretă”¹⁰, bazată, parțial, pe ficționalizarea unor întâmplări consemnate de istoria „canonică” și, parțial, pe teoriile psihologului George Schwartz (pasionat de paranormal și autor al unor lucrări precum *Filosofia comportamentului. Introducere în psihologia transversală*¹¹ și *Psihologia transversală. Partea generală*¹²).

Teoria lui Gheorghe Schwartz despre folosirea experiențelor personale ca sursă de inspirație în romanele sale istorice este una interesantă – și merită citată: „Experiența personală – dacă e bine redată – poate să se prezinte ca un text interesant pentru lectură și valoros pentru diferiții analiști. Dar oare reprezintă un asemenea document mai mult decât viața povestită, un fel de istorie de popularizare? Povestea a fost scrisă de

Dumnezeu. (Noi fiind actorii într-un scenariu extrem de larg.) Ce rost are să rescriem ceea ce s-a scris deja? În unele limbi, termenul de literatură se confundă cu cel de ficțiune. În acest sens concep și literatura mea. M-am ferit întotdeauna să copiez faptele, însă pentru a mă face înțeles folosesc trăirile.”¹³, afirmă Gheorghe Schwartz într-un interviu acordat lui Gheorghe Mocuța.

Critica literară a semnalat, în romanele lui Schwartz, prezența unui „melanj de roman politic și parabolic”¹⁴, psihologis-

10 Fascinația pentru istoriile secrete este, în esență, una *pop*, comercială, deoarece exploatează interesul cititorului mediu pentru ocultism, pentru teoriile conspirației și pentru presupusele „mari adevăruri” ascunse ale omenirii; e o fascinație ridiculizată de Umberto Eco în *Pendulul lui Foucault* și transformată în material al unei serii de best-seller-uri de Dan Brown (începând cu faimosul roman *Codul lui Da Vinci*).

11 Gheorghe Schwartz, *Filosofia comportamentului. Introducere în psihologia transversală*, Școala Vremii, Arad, 2002.

12 Gheorghe Schwartz, *Filosofia comportamentului. Partea generală*, Școala Vremii, Arad, 2006.

13 „Gheorghe Schwartz: martor rătăcitor prin Istorie”, în *România literară*, numărul 28 din 2012, accesat on-line la adresa http://www.romlit.ro/gheorghe_schwartz_martor_rtcitor_prin_istorie pe 18.07.2015.

14 „Gheorghe Schwartz: treziți, legionari, inițiați”, în *Cultura*, Nr. 354, din 24 noiembrie 2011, accesat online la adresa <http://revistacultura.ro/noul/2011/11/gheorghe-schwartz-%E2%80%99Etreziti%E2%80%99C-legionari-initiati> pe 18.07.2015.

mul insistent, transformarea întregului demers narativ într-o investigație de psihologie abisală. Istoria prezentată de Schwartz e ciclică, iar personajele sale sunt, într-un fel sau altul, *alter-ego*-urile aceluiași fondator misterios al familiei – ale cărui amintiri revin în poveste, în mod repetat. Genurile utilizate, imitate sau citate sunt extrem de diverse: cronica, dialogul teatral, nuvela polițistă, basmul se întâlnesc, toate, în romanele lui Gheorghe Schwartz. Referințele (voluntare sau involuntare) sunt, iarăși, foarte eterogene: de la Platon la Edgar Allan Poe, de la Mihail Sadoveanu la Dan Brown. Cavalerii templieri și teoriile conspirației revin, iar și iar; diferența e că, în saga lui Gheorghe Schwartz, conspirațiile și templierii nu îmbracă, neapărat, o formă comercială¹⁵.

În contextul discuției despre *The New Italian Epic*, am putea spune că saga *Celor o Sută* ar fi, dintre cele trei romane prezentate până în acest punct, cel mai bun exponent ar acestui gen, dacă ar îmbrăca o formă ludică, flexibilă, pop și comercială.

Deși prezentarea de față nu încearcă să epuizeze categoriile și să ofere liste exhaustive de titluri, câteva romane valoroase mai trebuie menționate, alături de cele trei. *Calpuzanii* (Cartea Românească, 1988), al lui Silviu Angelescu, și *Tobit* (Editura Eminescu, 1983; Polirom, 2005), al lui Ștefan Agopian completează nișa, deloc săracă, a romanelor istorice – sau a metaficțiunilor istorice românești ale ultimelor trei decenii.

5. Romanul istoric – câteva concluzii

În încheierea secțiunii, voi discuta, sintetic, subgenul romanului istoric al anilor 1990 și 2000 din perspectiva celor trei repere ale acestei abordări: modelele tradiționale, modelele internaționale și forțele pieței.

Printre modelele tradiționale ne-am aștepta să-i regăsim pe marii autori de romane istorice ai epocii interbelice și ai anilor 1960: pe Mihail Sadoveanu, în primul rând, apoi pe Camil Petrescu (cu masiva și bine documentata serie *Un om între oameni*, care-l are ca protagonist pe Nicolae Bălcescu) și pe Petru Dumitriu (cu a sa *Cronică de familie*, parțial compromisă de partizanatul ideologic cu marxismul). Nici unul dintre aceștia nu se ridică, însă, la statutul de model dominant. În schimb, Mateiu Caragiale, cu al său roman decadentist, *Craii de Curtea-Veche*, este considerat, de o mare parte a criticii literare, cel mai apropiat model pentru manieristul Filip Florian; pentru Ioan Mihai Cochinescu, Nicolae Milescu Spătarul și al său *Jurnal de călătorie în China* reprezintă, alături de prozele experimentale ale șaptezeciștilor (Mircea Horia Simionescu și a sa *Bibliografie generală*) și ale optzeciștilor, modelele mai evidente din proza românească. Iar pentru Gheorghe Schwartz, Mihail Sadoveanu ar fi reperul românesc cel mai apropiat.

Modelele internaționale sunt mai ușor de identificat – și aceasta deoarece, pe de o parte, romanul istoric este un gen foarte productiv în literatura anglo-saxonă, prezentă masiv, prin intermediul traducerilor, pe piața românească a ultimilor 25 de ani; și, pe de altă parte, romanul istoric trece prin metamorfoze multiple, în ultimele decenii, în aceeași literatură anglo-saxonă, iar aceste metamorfoze sunt slab sau deloc reflectate în titlurile românești ale anilor 1950-2010. Altfel spus, între *Neamul Șoimăreștilor*, de Mihail Sadoveanu, și *Numele trandafirului*, de Umberto Eco, este o diferență foarte mare (nu doar de formă – ci și de fond, de formulare a narațiunii asupra istoriei). O diferență (totuși mai mică, dar notabilă) există și între *Numele trandafirului* și *Parfumul* lui Patrick Süskind, și între *Parfumul* și alte *best-seller*-uri, precum *The*

15 Sau, într-o altă formulare: Gheorghe Schwartz nu pare să introducă aceste teme în romanele sale pentru a atrage cititorii amatori de teorii ale conspirației, așa cum face, de pildă, Dan Brown. Faptul că ele par a fi tratate drept teme intelectuale vizitabile nu-l opune, totuși, pe autorul timișorean lui Dan Brown; *in extremis*, o asemenea lipsă de discernământ poate așeza, valoric, un autor la un raft sau mai multe sub Dan Brown.

Einstein Prophecy, de Robert Masello, sau *Îngeri și demoni*, de Dan Brown.

Nu există nimic, în literatura română, care să echivaleze nici cu *Numele trandafirului*, nici cu *Parfumul*, nici cu *Îngeri și demoni*. Gheorghe Schwartz intuiește această absență și încearcă s-o compenseze; seria *Celor o sută* ar trebui să ofere un răspuns românesc față de aceste *best-seller*-uri – și față de multe altele. Modelele internaționale sunt, după cum spuneam, pentru Gheorghe Schwartz foarte numeroase; ele pornesc de la Platon și nu se opresc la Edgar Allen Poe, la critica psihanalitică a lui Freud și la Dan Brown.

Parfumul lui *Süskind* – un izbutit și foarte popular *thriller* istoric de atmosferă – ar putea să fie un model (îndepărtat) pentru Filip Florian. Proza istorică erudită și ironică a lui Umberto Eco este modelul cel mai apropiat pentru Ioan Mihai Cochinescu.

Este vizibil, așadar, că romanul istoric al anilor 2000 funcționează într-un dezechilibru: pe de o parte, tradiția românească este una destul de aridă (și este departe de a fi „adusă la zi”); pe de altă parte, evoluția internațională a genului este, în egală măsură, extrem de rapidă, de eterogenă și este dominată fie de rețete comerciale (subțiri), fie de construcții postmoderne (masive și elaborate). Cei care

doresc să țină pasul cu întreaga evoluție internațională și caută să scrie, dintr-un singur suflu, „marele roman istoric” sfârșesc, ei înșiși, în formule eterogene (schizoide). În câștig ies cei care își selectează o nișă (așa cum face Filip Florian) și acceptă mizele moderate ale registrului minor.

În plan comercial, vorbim despre *best-seller*-uri doar pe piața anglo-saxonă. Faptul că seria lui Gheorghe Schwartz are pe coperte, de la primul la ultimul volum al seriei sale, numele a șase (!) edituri diferite (probabil un record, în proza românească a ultimelor decenii) este destul de relevant pentru succesul (sau pentru lipsa succesului) comercial al genului, în România. Romanul lui Filip Florian a înregistrat, este adevărat, un succes de critică și a fost tradus, până acum (aflăm de pe site-ul Editurii Polirom) în 12 limbi – dar acest succes este departe de a ridica romanul la nivel de *best-seller*.

O explicație o găsim tot la Giulio Ferroni: vandabilitatea unei cărți o asigură, în secolul al XXI-lea, mass-media, nu critica literară¹⁶, iar, în ultimă instanță, secretul succesului comercial este ca autorul să devină, el însuși, o figură populară în mass-media.

Bibliografie

- Cochinescu, Ioan Mihai, *Ambasadorul*, Editura Cartea Românească, București, 1991.
- Ferroni, Giulio, *Scritture a perdere. La letteratura negli anni zero*, Editori Laterza, Bari, 2010.
- Florian, Filip, *Zilele regelui*, Editura Polirom, 2008.
- Schwartz, Gheorghe, *Cei o sută*, 11 volume, Editura Facla, Timișoara, 1988; Editura Cartea Românească, București 1993; Editura Alfa, București, 1998 și 2000; Editura Uniunii Scriitorilor, București, 2004; Editura Polirom, Iași, 2005; Editura Curtea Veche Publishing, București, 2008, 2010, 2011, 2012 și 2013.

¹⁶ Iată un fragment din fragment din Giulio Ferroni care descrie acest scurtcircuit: „Ziarele își îndreaptă atenția spre cărțile care ies în evidență, mormane peste mormane, în librăriile-supermarket și, pentru a evita disensiuni jenante, se încred, deseori, în interviuri; recenziei criticului de meserie îi este preferată, frecvent, recenzia făcută de un scriitor, solidar și prieten, foarte adesea, cu scriitorul pe care-l recenziază; jurnaliști de o mare inteligență preferă să-și îndrepte atenția asupra cărților și autorilor la modă, asupra unor <non-scriitori> care devalizează clasamentele.” – în Giulio Ferroni, *op.cit.*, p. 51

Psihanaliza și literatura (excurs expositiv)

Abstract

Întregul secol al XX-lea a fost dominat de preocuparea pentru înțelegerea modului în care viața psihică este legată de diferitele expresii ale disciplinelor umaniste. Articolul de față abordează relația criticii literare și a literaturii cu psihanaliza, în contextul mai larg al abordărilor interdisciplinare. Sunt prezentate tipurile de abordare psihocritică și câteva titluri de referință pentru metodologia dezvoltată, pentru psihobiografie, pentru autorii analizați din această perspectivă. Articolul atrage atenția asupra faptului că există o mare diferență între modul în care lumea occidentală e interesată de examinarea literaturii folosind lupa psihanalitică și ce se întâmplă în acest sens în lumea românească.

Cuvinte-cheie: psihocritică, psihobiografie, literatură și psihanaliză.

All the twentieth century was dominated by the concern to understand the manner in which psychic life is related to various expressions of humanistic disciplines. This article is focused on the relationship between the literary criticism and literature with psychoanalysis, in the wider context of interdisciplinary approaches. It presents the types of psycho-critical approach and a few reference titles for the developed methodology, for psychobiography, for the authors analysed from this perspective. The article draws attention to the fact that there is a significant difference between the manner in which the Western world is interested in the examination of literature using the psychoanalytical magnifying glass and what is happening in this respect in the Romanian world.

Keywords: psychoanalytic literary criticism / psychocriticism, psychobiography, literature and psychoanalysis.

Psihanaliza este atât o teorie ce aparține domeniului vast al psihologiei și o formă de terapie, cât și un discurs critic folosit în scopul analizării diverselor forme de artă. Freud însuși a fost cel care a legat psihanaliza de științele umaniste propunând înființarea unui „colegiu” ideal de psihanaliză

care ar fi trebuit să ofere cursuri de biologie, sexualitate, simptomatologie psihiatrică, dar și cursuri de „istoria civilizației, mitologie, psihologia religiei și **știința literaturii** (subl.meu)” (Freud, 1926, în SE, vol. XX, pp. 183-258). În formularea conceptelor sale, Freud a folosit scrieri literare și opere de

artă¹, arătând, în mod indirect, criticilor o nouă modalitate de a privi psihologia artistului și creația acestuia. Romanul *Gratida*, de Wilhelm Jensen, *Oedip rege*, de Sofocle și *Hamlet*, de Shakespeare (pentru a explica Complexul lui Oedip), dar și *Macbeth*, *Richard al III-lea*, *Neguțătorul din Veneția*, *Regele Lear*, de același Shakespeare, povestirile lui E.T.A. Hoffman (*Moș Ene* și *Domnișoara de Scuderi*) reprezintă principalele scrieri² pe care Freud le-a folosit pentru explorarea psihicului autorilor și personajelor lor, pentru înțelegerea mecanismelor narative ale psihicului și formularea teoriilor care au stat la baza gândirii psihiatice.

Pornind de la Freud, odată cu dezvoltarea psihiatriei, mai toate disciplinele umaniste au încercat să-și aproprie această abor-

dare. Întregul secol al XX-lea a fost dominat de preocuparea pentru înțelegerea modului în care viața psihică este legată de diferitele expresii ale disciplinelor umaniste: În *Freud Encyclopedia* (2002), sunt prezentate evoluțiile abordărilor psihiatice în antropologie și studiile culturale³, în domeniul istoriei și al biografiilor⁴, în domeniul filmului și al studiilor cinematografice⁵, în filosofie⁶ și, mai ales, în domeniul literaturii și criticii literare.

Influența lui Freud în planul creației literare este una care împinge spre „cristalizarea și adâncirea tendințelor ei principale” (John Farrell în Erwin, 2002, p. 324). **Problema inconștientului**, a noțiunilor ascunse, care scapă logicii, ajunge să îi preocupe pe scriitorii secolului al XX-lea de la D.H.

- 1 Scrierile lui Freud care implică literatura și arta au fost strânse într-un volum cuprinzând paisprezece eseuri (v. Sigmund Freud, *Writings on Art and Literature*, Stanford: Stanford University Press, 1997). Există cărți care abordează chiar acest subiect: Paul-Laurent Assoun (2014) *Littérature et psychanalyse: Freud et la création littéraire*, Paris: Ellipses; Jan Campbell (2013), *Freudian Passions: Psychoanalysis, Form and Literature*, [London]: Karnac Books Ltd. În România, aceste scrieri ale lui Freud (zece la număr) sunt publicate în traducere încă din 1980: a se vedea volumul Sigmund Freud, *Scrieri despre literatură și artă*, trad. și note de Vasile Dem. Zamfirescu, pref. de Romul Munteanu, București: Ed. Univers, 1980.
- 2 Un vers din Virgiliu încheie volumul lui S. Freud, *Interpretarea viselor* (1899), îndemnând la explorarea zonelor ascunse ale sinelui: *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo* [„Dacă nu voi izbuti să-i înduplec pe zeii din cer, o să-i înduplec pe cei din iad.”, Virgiliu, *Eneida*, Cartea VII, vers 312, trad. E. Lovinescu, 1938, p. 196]. Goethe și Heine sunt alți doi poeți prezenți în scrierile lui Freud.
- 3 O prezentare detaliată a psihiatriei în studiile de antropologie poate fi găsită în cartea lui Edwin Wallace (1983), *Freud and Anthropology. A History and Reappraisal* (apud Erwin, 2002, p. 264).
- 4 S. Freud a dat startul în discutarea prin prismă psihiatică a comportamentului figurilor istorice cu lucrarea *Thomas Woodrow Wilson*, din 1967, al cărei autor a fost împreună cu William Bullitt (diplomat, jurnalist și scriitor american). Un continuator de marcă în această direcție a fost psihiatristul Erik Erikson cu studiile sale psiho-istorice despre Luther și Gandhi. Erwin (2002) indică drept lucrări de referință în acest domeniu *The Bourgeois Experience. Victoria to Freud* și *Freud for Historians* (1985), ambele de Peter Gay. (La noi se găsește, în traducere, biografia întemeietorului psihiatriei, scrisă de Peter Gay, *O viață pentru timpul nostru. Sigmund Freud*, București: Editura Trei, 1998.)
- 5 Există un interes crescut pentru aplicarea teoriei psihiatice în studiile de film care „încearcă să identifice modul în care imaginile cinematografice mobilizează procesele inconștiente” (Allan Casebier în Erwin, 2002, p. 86). Teoreticianul Louis Althusser propune un model combinat de interpretare, deopotrivă politic și psihiatic, al acestei arte. Teoria lacaniană constituie un punct de mare interes prin analogia pe care o aduce între ipostaza de spectator la film și „stadiul oglinzii” din copilăria timpurie. J. Lacan completează teoria althusseriană aducând explicații de natură psihologică pentru problema de putere pe care o ridică propagarea capitalismului prin intermediul filmelor. Pe de altă parte, critica de film psihiatică explică comportamente, relații, acțiuni ale personajelor din filme (așa cum și face critica literară de acest tip). Filmele lui Alfred Hitchcock și Ingmar Bergman sunt în special analizate din perspectivă psihiatică. E. Ann Caplan este considerată un nume de referință în conceptualizarea psihiatriei în relație cu teoria și critica de film [A se vedea E.A. Kaplan (1990), *From Plato's Cave to Freud's Screen. Psychoanalysis and Cinema*. New York: Routledge, apud Erwin, 2002, pp. 87].
- 6 Erwin (2002, p. 266) face trimitere la câteva lucrări de referință ale unor filosofi preocupați de psihiatrie: Henri Ellenberger (1970), *The Discovery of the Unconscious*, leagă ideile lui Freud de filosofia secolului al XIX-lea; M. O'C. Drury (1973), *The Danger of Words*, arată modul în care Ludwig Wittgenstein a fost preocupat de Freud; Paul Ricoeur (1970), *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*; Richard Rorty (1989), *Contingency, Irony, and Solidarity*.

Lawrence⁷ la suprarealiști, în frunte cu André Breton (suprarealiștii nu numai că vor să se pună în contact cu inconștientul, ci se și abandonează logicii acestuia, logicii visului⁸). Vehicularea noțiunilor din psihanaliză care au fost definite (și numite) prin analogie cu unele mituri antice (**Complexul lui Oedip**, dar și multe altele) au reafirmat interesul scriitorilor pentru fantezia mitologică. Modernismul (cu scriitori ca James Joyce și Thomas Mann) a pătruns adânc în existența omului prin întoarcerea la straturile psihologice și mitologice cele mai profunde / primitive. (Erwin, 2002, p. 325). Cel de-al treilea concept cu impact în creația

literară a fost **reprimarea**: Freud a explicat că, în procesul de maturizare, omul trebuie să își reprime forța naturală dată de instinct și să și-o „sublimeze” în activități acceptate din punct de vedere social; în caz contrar, omul poate dezvolta nevroze, paranoia și alte forme de boli mintale; Freud a considerat reprimarea drept ceva necesar vieții civilizate și nu a văzut o alternativă pentru ea. În schimb, lumea literară și artistică a ținut să îl contrazică, îmbrățișând, în linia lui Rousseau, un resentiment față de cultură și făcând treptat loc unei ideologii a eliberării și libertății sexuale. Scrierile lui D.H. Lawrence, Henry Miller, Anaïs Nin și Erica Jong sunt numai câteva exemple din multele care se pot da în acest sens (Erwin, 2002, p. 325).

În **critica literară** (en. „*psychoanalytic literary criticism*” / „*psychocriticism*”; fr. „*psycho-critique*”), patru sunt direcțiile de analiză dezvoltate prin influența tradiției psihanalitice:

1. Demersul critic care are ca obiect psihanaliza autorului⁹ (așa cum a făcut S. Freud în câteva eseuri despre Leonardo da Vinci¹⁰, Goethe și Dostoievski).

„Cu acest tip de abordare, opera devine locul de depozitare al motivelor din copilăria timpurie și mai ales sursa pentru investigarea modului în care scriitorul traversează frustrarea generată de dorințele sale incestuoase. Adesea, (...) realizările în plan literar ajung să fie văzute ca o formă de compensare pentru alte satisfacții emoționale primare care le-au fost refuzate devreme în viață. (...). În parte este meritul psihanalizei că biografia literară a devenit o instituție culturală importantă în secolul al XX-lea (...), iar biograful reușește să confrunte persoana publică a artistului cu motivele

7 A se vedea Hanna Lee-Jahnke (1983), *David Herbert Lawrence et la psychanalyse* (Berne - New York: P. Lang).

8 A se vedea Fabienne Hulak; Bonnet, Marguerite et al., (/1992/). *Folie et psychanalyse dans l'expérience surréaliste* (Nice: Z'édicions); Anne-Marie Amiot (1992), *Le Surréaliste et son psy* (Paris: L'Age d'homme).

9 O largă aplicabilitate a acestei perspective de analiză se poate urmări la literatura memorialistică. A se vedea, în acest sens, lucrarea: Jean-François Chiantaretto; Anne Clancier și Anne Roche (2005), *Autobiographie, journal intime et psychanalyse* (Paris: Economica-Anthropos).

10 Leonardo da Vinci și memoria copilăriei este un studiu psihanalitic al marelui artist italian, scris de S. Freud în 1907 (cel dintâi studiu psihobiografic scris de întemeietorul psihanalizei).

ascunse ale vieții lui private, să caute dincolo de forța, generozitatea și puterea aparentă a geniului, pentru a descoperi nevoile psihologice obișnuite care stimulează procesul creativ.” (Farrell în Erwin, 2002, p. 326). Erik Erikson¹¹ și Leon Edel¹² sunt reprezentanții principali ai celei de-a doua generații de psihobiografi care, spre deosebire de Freud, se referă mai puțin la Complexul lui Oedip și problemele legate de instincte și largesc sfera interpretărilor folosind concepte psihanalitice de dată mai recentă (din teoria relațiilor obiectuale sau din psihologia sinelui, de exemplu). Liniile de bază ale unei astfel de abordări sunt: a.) examinarea copilăriei timpurii și influențele pe care această etapă le are în întreaga viață; b.) analizarea modului în care amintirile și percepțiile se modifică, în scop defensiv; c.) semnificația simbolică a viselor, fanteziilor și a altor expresii ale imaginației; d.) rolul motivelor și conflictelor inconștiente în comportamentul adult al autorului / personalității respective. (*apud* Alan C. Elms în Erwin, 2002, p. 48)

Psihobiografia rămâne însă o abordare care are limitele ei, general recunoscute și acceptate, în sensul că un autor nu poate fi psihanalizat numai pe baza textelor scrise de acesta.

2. Demersul critic care urmărește să descopere conținutul psihologic latent

ascuns în opera literară / în textul poetic sau narativ¹³.

2-a. Personajele din operele literare sunt supuse unui examen critic care urmărește identificarea conceptelor psihanalizei în construcția lor și arată modul în care mecanismele psihologice determină evoluția, gândirea și comportamentul personajelor (i.e. studiul de caz psihanalitic al caracterelor ficționale)¹⁴.

3. Răspunsul – psihologic / psihanalitic – al cititorului la conținutul operei literare (după modelul oferit tot de S. Freud în analiza pe care a făcut-o piesei *Oedip rege*, de Sofocle). Criticul american Norman Holland este cel care a elaborat o teorie a răspunsului cititorului (*Reader Response Criticism*), care vizează relația dintre receptor și text: cititorul își creează propria identitate ca răspuns la contactul său cu textul.

4. Textele de bază ale psihanalizei pot fi tratate ca o formă de literatură / critică literară comparată și analizate în consecință (scrierile lui Freud seamănă cu niște povești detectiviste)¹⁵.

Ca instrumente de lucru pentru acest gen de analiză, au fost publicate, de-a lungul timpului, cărți / colecții de eseuri care să pună la dispoziția studenților și lumii academice teoria critică necesară, cum sunt, de pildă, următoarele: Charles Mauron (1963, re-ed. 1989), *Des métaphores obsédantes au mythe personnel. Introduction à la psychocritique*.

11 Erik Erikson (1902-1994), psiholog și psihanalist american, de origine germană, figură emblematică pentru psihologia dezvoltării. A folosit o combinație între psihanaliză și istorie pentru a studia „crizele de identitate” ale unor mari oameni de stat ca Martin Luther, Mahatma Ghandi ș.a. Fără să-l contrazică pe Freud, care spunea că anatomia (faptul că te naști bărbat sau femeie) ține de destin, Erikson nuanțează conceptul și spune că nu numai anatomia determină destinul, ci anatomia în combinație cu evenimente din trecut, incluzând aspecte sociale și diferite părți ale personalității, cum ar fi temperamentul și inteligența, așadar anatomia, istoria și personalitatea, combinate, determină ce nume va deveni o persoană. (Feist și Feist, 2006, p. 268). În teoria sa legată de dezvoltarea psihosocială a ființelor umane, Erikson a adoptat o atitudine echilibrată în descrierea celor opt stadii de dezvoltare.

12 Leon Edel (1907-1997), critic literar și biograf american. O autoritate în cercetarea despre Henry James. Pentru psihobiografie, trebuie luată în considerare lucrarea sa din 1984, *Writing Lives. Principia Biographica* (New York: Norton).

13 Așa cum interpretarea psihanalitică a viselor (în tehnică freudiană) urmărește să descopere semnificațiile latente aflate în spatele conținutului manifest al visului (Erwin, 2002, pp. 325-326). A se vedea, de asemenea, Claudia Morrison (1968), *Freud and the Critic. The Early Use of Depth Psychology in Literary Criticism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

14 A se vedea Bernard J. Paris (1997), *Imagined Human Beings. A Psychological Approach to Character and Conflict in Literature* (New York: New York University Press).

15 A se vedea https://en.wikipedia.org/wiki/Psychoanalytic_literary_criticism.

que¹⁶ (Paris: José Corti); Anne Clancie (/1973/), *Psychanalyse et critique littéraire* (/Toulouse/, Privat); Maud Ellmann (ed.), (1994). *Psychoanalytic Literary Criticism* (New York: Longman). Există, de asemenea, lucrări bibliografice care orientează pe cei interesați în acest domeniu: a se vedea, de pildă, Joseph Natoli și Frederik L. Rusch (1984), *Psychocriticism. An Annotated Bibliography* (Westport: Greenwood Press).

O simplă căutare în catalogul Worldcat (care înregistrează prezența în biblioteci a mai tuturor aparițiilor editoriale din lumea întreagă), ne arată că s-a scris enorm pe tema „literatură și psihanaliză”: la introducerea acestei sintagme, răspunsul Worldcat este că avem, în acest moment, peste 15.000 de volume apărute cu acest subiect (fie în titlu, fie la cuvinte-cheie). Dintre acestea, peste 5.400 sunt cărți în limba franceză, adică o treime din totalul publicațiilor, fapt care vorbește nu numai despre atenția și interesul lumii academice și a intelectualilor francezi pentru acest domeniu, ci și despre contribuția majoră pe care Franța a adus-o în această categorie a criticii literare¹⁷. Subliniez acest lucru pentru că cercetările românești în această direcție, dinainte de 1989, se datorează influenței criticii psihanalitice franceze.

În fiecare an apar cel puțin două titluri de referință în acest domeniul al literaturii și psihanalizei, la edituri internaționale de prestigiu. Iată volumele publicate în ultimii patru ani: Jean-Michel Rabaté (2014), *The Cambridge Introduction to Literature and Psychoanalysis* (Cambridge: Cambridge University Press); Laura Marcus și Ankhi Mukherjee (2014), *A Concise Companion to*

Psychoanalysis, Literature, and Culture (Chichester: Wiley Blackwell); Benjamin H. Ogden și Thomas H. Ogden (2013), *The Analyst's Ear and the Critic's Eye. Rethinking Psychoanalysis and Literature* (London - New York: Routledge); Jan Campbell (2013), *Freudian Passions. Psychoanalysis, Form and Literature*. E-book. (London: Karnac Books Ltd.); Jeremy Tambling (2012), *Literature and Psychoanalysis* (Manchester - New York: Manchester University Press); Susan Rowland (2012), *The Ecocritical Psyche. Literature, Evolutionary Complexity and Jung* (Hove - New York: Routledge); Kenneth B. Kidd (2011), *Freud in Oz. At the Intersections of Psychoanalysis and Children's Literature* (Minneapolis: University of Minnesota Press); Jacqueline Harpman (/2011/), *Écriture et psychanalyse* (Wavre: Mardaga); Michel Lapeyre (2011), *Psychanalyse et création. La cure et l'œuvre* (Toulouse: Presses universitaires du Mirail).

Trecând în revistă autorii analizați din perspectivă psihanalitică (de la elegia renașcentistă și literatura lui John Milton până la scriitori contemporani, nu numai din spațiul englez), observăm că cele mai multe studii sunt dedicate lui Shakespeare, iar între acestea unele sunt lucrări de o valoare indiscutabilă (am aici în vedere C.L. Barber și Richard P. Wheeler (1986), *The Whole Journey. Shakespeare's Power of Development*, University of California Press și Janet Adelman (1992), *Suffocating Mothers. Fantasies of maternal origin in Shakespeare's plays. "Hamlet" to "The Tempest"*, New York: Routledge). S-a ajuns deja la un număr impresionant de bibliografii care cataloghează aceste lucrări¹⁸, iar dicționarele de psihanaliză (v. Alain de Mijolla (ed.) (2005),

16 În această lucrare găsim chiar o metodă structurată de interpretare a lucrărilor literare cu ajutorul psihanalizei în patru pași/etape (v. *ibidem*).

17 Putem vorbi de o istorie a criticii psihanalitice franceze care începe în perioada interbelică și se continuă până astăzi. Ca nume importante pe acest palier trebuie amintiți Charles Baudouin, Marie Bonaparte, René Laforgue, Charles Mauron, Jean-Louis Baudry, Anne Clancier, Roland Barthes, Gaston Bachelard, Julia Kristeva.

18 Amintim aici: Norman N. Holland (1964), *The Shakespearean Imagination* (New York: Macmillan Publishing Comp.); David Wilbern (1978), "William Shakespeare: A Bibliography of Psychoanalytic and Psychological Criticism, 1964-1975", în *International Review of Psycho-Analysis*, No. 5, pp. 361-372; Murray M. Schwartz și Coppélia Kahn (eds.) (1982), *Representing Shakespeare. New Psychoanalytic Essays* (Baltimore: John Hopkins University).

International Dictionary of Psychoanalysis, Thomson Gale) dedică articole întregi cu subiectul „Shakespeare și psihanaliza”.

O cuprinzătoare privire diacronică a psihanalizei în România, până în 1990, oferă medicul G. Brătescu în lucrarea sa *Freud și psihanaliza în România* (București: Editura Humanitas, 1994). În capitolul care încheie cartea, autorul arată că receptarea psihanalizei în România reprezintă „un test de mentalitate”, nota generală de distanțare față de această disciplină, de-a lungul vremii, fiind semnificativă pentru împotrivirea noastră de a pătrunde în „teritorii problematice, și deci neliniștitoare, ale propriului psihic”. G. Brătescu întocmește o listă sumară a explicațiilor pentru rezistența la psihanaliză a societății românești și atrage atenția că momentul de vârf al prezenței psihanalizei în cultura românească este perioada interbelică. Această semnalare invită la o revizitare a perioadei din această perspectivă (lucrările doctorului C. Vlad despre Eminescu și poziția lui G. Călinescu față de scrierile acestuia, literatura Hortensiei Papadat-Bengescu ș.a.).

Metoda criticii psihanalitice nu a găsit adepți printre literații și oamenii de cultură de la noi. Astfel că, abia prin anii '60, sub influența criticii franceze, întâlnim unele ecouri ce amintesc de evoluțiile psihocritice prezente în alte culturi¹⁹.

După 1989, pași importanți s-au făcut pentru traducerea lucrărilor fundamentale din psihanaliză. În privința literaturii și psihanalizei însă, dispunem numai de câteva traduceri care se adaugă celor făcute înainte de acest moment (nici acelea foarte multe!)²⁰.

Abordările de acest gen există, chiar dacă nu în număr mare. Reținem câteva nume și câteva volume: Nina Ivanciu (1998), *Infernul intim. Dialog între literatură și psihanaliză* (București: Editura Cavallioti); Nina Ivanciu (2001), *Dorință și lege. Convergențe culturale* (București: Oscar Print); Valentin Protopopescu (2001), *Dincolo de seninătate. Eseuri de psihanaliză aplicată* (București: Editura Trei); Valentin Protopopescu (2003), *Cioran în oglindă. Încercare de psihanaliză* (București: Editura Trei); Mircea Gelu Buta și Liliana Buta (2001), *Emil Cioran, psihanaliza adolescenței / La psychanalyse de l'adolescence*, ediție bilingvă româno-franceză, (Cluj-Napoca: Editura Dacia); Ion Vianu (2007), *Blestem și Binecuvântare* (Cluj-Napoca: Biblioteca Apostrof – Editura Polirom). Două dintre volumele amintite, cartea lui Mircea Gelu Buta și Liliana Buta (2001) și cea a lui Valentin Protopopescu (2003), reprezintă interesante psihobiografii ale lui Emil Cioran, arătând preferința, la noi, pentru acest model de analiză și oferind exemplul unui drum care poate fi urmat. Aceste două apariții editoriale despre scriitorul și filosoful din Rășinari sunt completate de volumul *Psihobiografii*, de Corin Braga, apărut în 2011. Mult mai aplicate literar sunt celelalte două volume ale acestui autor [v. Corin Braga (1999 / 2007), *10 studii de arhetipologie* (Cluj-Napoca: Editura Dacia); Corin Braga (2006) *De la arhetip la anarhetip* (Iași: Editura Polirom)] care arată o aplecare a lui spre psihologia analitică și mitanaliză. Corin Braga încearcă de asemenea să impună un concept teoretic nou, „anarhetipul” (definit în relație / opoziție cu arhetipul).

19 Ana Ghilaș prezintă evoluțiile critice de la noi, influențate de psihanaliză, în perioada 1960-1990 în articolul său *Critica psihanalitică franceză și modernitatea actului critic românesc*, în revista „Limba română”, Anul XXIII, Nr. 1-4, 2013, disponibil on-line la adresa <http://www.limbaromana.md/index.php?go>.

20 Fără a avea pretenția exhaustivității, reținem aici: Vladimir Marinov (1993), *Figuri ale crimei la Dostoievski*, (Caiete de psihanaliza Nr. 2), (București: Editura „Jurnalul literar”), re-editată în 2004, la Editura Trei, o traducere din franceză a unui autor de origine română; Driek Van der Sterren și Herbert Hommes (1996), *Psihanaliza literaturii. Oedip Rege* (București: Editura Trei); Jeanine Chassequet-Smirgel (2002), *Psihanaliza artei și creativității* (București: Editura Trei); Didier Anzieu (2004), *Psihanaliza travaliului creator* (București: Editura Trei); Otto Rank (2012), *Mitul nașterii eroului. O interpretare psihologică a mitologiei* (București: Editura Herald) și (un important instrument metodologic, dintr-o carte apărută în 1983 în Statele Unite ale Americii) capitolul „Psihanaliza” din volumul lui Terry Eagleton (2008), *Teoria literară. O introducere* (Iași: Editura Polirom).

Articolele apărute în reviste științifice care să propună abordarea literaturii din perspectivă psihanalitică nu abundă nici ele. Reținem cele câteva titluri prezente în bazele de date internaționale: Radu Vancu, „Biografism, confesiune, individuație. Poezia între psihocritică și sociopoetică”, în *Revista Transilvania*, Nr. 3/2014, pp. 54-58; Dana Sorina Alexandrescu, „M. Eminescu, «Luceafărul» - amprenta psihică”, în *Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza» din Iași*, Vol. 37, nr. 1-2, pp. 139-146; Maria Theresa Strongoli, „Misterul și moartea în castel: Oedip este suspectat (un studiu al genului fantastic din perspectivă psihanalitică)”, în *Analele Universității din Craiova*, Vol. 20/2007, Nr. 2, pp. 32-53.

Mai numeroase, dar fără prea mare importanță științifică, sunt articolele apărute pe marginea literaturii și psihanalizei în segmentul de jurnalism cultural. Catalogul Bibliotecii Naționale a României, care înregistrează și descrie nu numai cărți, ci și arti-

cole de presă (în special după 1990), ne indică un număr de peste 100 de articole cu această temă. Unele au titluri interesante (de pildă: „Lecturi psihanalitice”, Mirela Ene în *Agora*, An. 6, Nr. 23/oct. 2006, p. 3; „Lucian Blaga și psihanaliza”, Oana M. Ilie în *Scrisul românesc*, An. 4, Nr. 11/nov.-dec. 2006, p. 29; „Arhetipul matern din psihanaliza lui Jung materializat în portretul mamei din «Hronicul și cântecul vârstelor» de Lucian Blaga”, Anca Georgescu în *Axioma*, An 8, Nr. 3/2007, pp.14-15; „Scriitorul pe divan”, Florin Mihăilescu în *Steaua*, An 59, Nr. 4/2008, p. 33), altele sunt recenzii ale volumelor mai sus amintite.

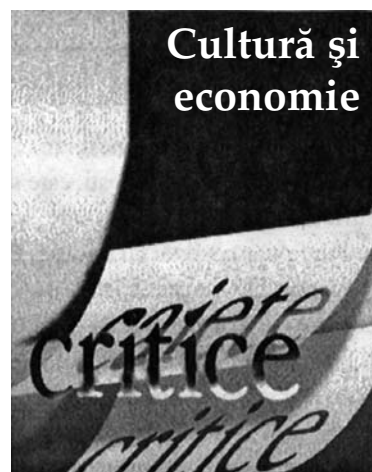
Concluzia acestei scurte treceri în revistă a stadiului actual al cercetării literaturii prin aplicarea metodei critice psihanalitice este aceea că, la nivel academic, în străinătate s-a lucrat și s-a publicat foarte mult în acest sens, în timp ce în România ecourile sunt modeste, singurele realizări notabile fiind în direcția psihobiografiei.

Bibliografie

- Brătescu, G., *Freud și psihanaliza în România*, București, Editura Humanitas, 1994.
- De Mijolla, Alain (ed.), *International Dictionary of Psychoanalysis / Dictionnaire International de la Psychanalyse*, Detroit – New York – San Francisco – San Diego et al., Thomson Gale (Macmillan Reference USA), 2005.
- Erwin, Edward (ed.), *The Freud Encyclopedia. Theory, Therapy, and Culture*, New York & London, Routledge, 2002.
- Feist, Jess; Feist, Gregory J., *Theories of Personality*, Sixth Edition, Boston - New York - San Francisco et al., McGraw-Hill Higher Education, 2006.
- Freud, Sigmund, 1926. *The Question of Lay Analysis: Conversations with an Impartial Person*, în *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (SE), vol. XX, Trad. din germană și coord. editorială generală James Strachey. În colab. cu Anna Freud, London, Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, 1999, pp. 183-258.
- Freud, Sigmund, *Writings on Art and Literature*, Stanford, Stanford University Press, 1997.
- Freud, Sigmund, *Scrieri despre literatură și artă*, trad. și note de Vasile Dem. Zamfirescu, pref. de Romul Munteanu, București, Editura Univers, 1980.
- Ghilaș, Ana, *Critica psihanalitică franceză și modernitatea actului critic românesc*, în revista „Limba română”, Anul XXIII, Nr. 1-4, 2013, disponibil on-line la adresa <http://www.limbaromana.md/index.php?go>.
- Strickland, Bonnie R. (ed.), *The Gale Encyclopedia of Psychology*, Second Edition, Detroit-New York-San Francisco-London-Boston, Gale Group, 2001.
- Virgiliu, *Eneida*, Traducere din limba latină de E. Lovinescu, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1938.

Adriana BOROSANU

Biocultural Landmarks Mediating the Acculturation Process in Romanian Context

Abstract

The acculturation process produce changes in physical health conditions and in subjects' lifestyle. The present study looked at the adaptation process of some anthropological landmarks, in the context of economic and socio-cultural transitions under Western European influence.

Methodologically, we have applied an anthropological questionnaire and another one for the assessment of trends in personality structuring to a sample of 210 subjects (10-16yrs) in rural communities with different adaptive parenting strategies. Three samples were selected: subjects whose parents are working in Western European countries and were left in their extended family's care, the ones that were left in the care of the restrained family and subjects under parents' care.

Some results: We have adapted the classical methods of acculturation analysis by adding aspects of the sleep-wake functioning, being known that in this context significant changes of the sleep/wake pattern appear, along with consequences on physical and mental health. Our study also identified the adaptation effort in the mental balance, by accentuating tendencies in the structuring of personality or by emotionally weakening (aspects of the internal equilibrium of the targeted population) - processes usually seen in major changes, as e.g. in the acculturation process. In our culture, in the acculturation context the enlarged family is supportive especially for boys and the restrained family is supportive for girls, but many of them shift towards pathology. Boys are more resistant in the acculturation process, being more easily moldable by multiculturalism

Our study identified our openness towards multiculturalism (the Western European model), during the acculturation process, both boys and girls respect the pro-social norms and behavior. The anthropological frame proved its adequacy in investigating the context of multiculturalism, necessary to manage the stages of the acculturation process.

Keywords: anthropological landmarks, socio-economic transition, acculturation, multiculturalism

Introduction

The subject of this research requires an integrative approach that puts together biopsychocultural aspects, with there being little existing research literature in this endeavour. Different fields of study have a tendency to be fragmented, leading to a

more difficult comprehension of the complex process of human development. Research suggests that understanding children's developmental well-being requires an integrated approach towards the way social relationships, biology and cognition interact (Bernier et al., 2014).

Adriana BOROSANU, PhD, Researcher, Romanian Academy - Institute of Anthropology "Francisc I. Rainer", email: adriana_borosanu@yahoo.com

This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/159/1.5/S/136077

Also, the problem of acculturation stress has been first raised within an international congress at Jerusalem, Israel, barely in September 1995, at the World Congress of the International College of Psychosomatic Medicine.

The integrative approach could be useful in developing adequate and efficient European integration strategies, as well as in coming to terms with the integration politics, with specific cultural contexts.

In the context of opening the borders and raising the mobility of individuals, multiculturalism imposes extensive anthropological researches regarding the acculturation issue. Therefore, by understanding cultural variability, one can avoid ethnocentric biases. Individuals may have different systems of understanding, values, beliefs, knowledge that are shared within the same culture (D'Andrade, 1982), in reference to the way they define themselves and relate to each other (Kitayam et al., 1997; Rhee et al., 1995) and also regarding the way they think about the world they live in (Norenzayan and Nisbett, 2000).

These cultural understanding systems are interpretative and influence the affect, the cognition and the behaviour (Geertz, 1973; Hong et al., 1997; Kashima, 2000; Mendoza-Denton et al., 1999).

The concept of acculturation is rooted in anthropology, being used in disciplines like psychology, sociology and public health. The Webster's Unabridged Dictionary introduced the term of acculturation for the first time in 1928, as two human races or tribes getting together through contact. Acculturation configures the cultural exchange between two or more cultures in what is defining for them (Dana, 1996; Herskovits, 1958). The theory of acculturation refers to psychological acculturation in cognitive and behavioural areas, explaining cultural changes that appear within the immigrant groups (Cuéllar et al., 1995). Acculturation, which resulted following a prolonged contact between two distinct cultural groups, results in the individuals' adaptation to the new cultural situation (Berry, 2003).

The acculturation construct is applicable

in public health (basic condition of individual, human species and culture survival) by understanding the health of individuals who migrate from one society to another. There are recent studies that underline the positive relation between acculturation and chronic disease prevalence, cancer screening, the use of health care and health-oriented behaviours. There are also studies concerning the association between cultural beliefs regarding lifestyle, habits and nutritional patterns (certain traditional practices can favour the development of certain diseases). Also, the place of origin and alimentary preferences may be determinant factors for obesity and diabetes (Hazuda et al., 1998).

In the bio-cultural researches, the concept of adaptation is central and it unifies biological, psychological and cultural aspects. This requires insuring a minimal set of organic needs, which provides a normal functioning of the biological systems (Glavce and Borosanu, 2013; Glavce et al., 2014). Still, the biological finality associated with every cultural aspect is a reductionist endeavour of cultural ecology or socio-biology. One can also talk about symbolic satisfactions when it comes to human nature, which do not necessarily contribute to the biological adaptation (e.g. alimentation – both cultural and biological connotation).

In the context of migration one raises the problem of adaptation. In general, it is accomplished along phylogenesis, in the bio-psychic history (e.g. H. Erectus à H. Sapiens; the patterns of milk consumption at the yellow race) and along ontogenesis, and individual development respectively. Culture is being transferred inter and trans-generationally during ontogenesis. These two levels of adaptation make the diversity of human beings and the unity of species become possible.

The acculturation process of migrants' children at a micro level is mediated by the family and group of friends (Arends-Tóth and van de Vijver, 2006, 2008). The host society offers a particular social context, with migrants having a certain statue that needs to be taken into consideration when one interprets the patterns of the accultura-

tion process (Schchner et al., 2014; Van De Vijer, 2011).

In the current context, one requires education in forming intercultural competencies and communication, based on cultural identity (norms, values, attitudes) (Schein, 2010) and taking into consideration the responses towards the environment (Hofstede, 2011). The integration process implies the development of intercultural sensitivity (Bennett, 2009), so that redefining values and identities and respecting human variability and cultural specific from a multiple cultural perspective become possible.

In the Western European culture, a dynamic of adaptive orientations for containing within borders or expanding and rearranging, along with assimilation or transcendence has been shaped evolutionally (Rădulescu-Motru, 1999). Noica stated the perennial value of the European culture, capable of regeneration, which freely realizes its model. Through its philosophical reason, its scientific methods, through its moral and political values (human dignity, freedom, equity ideal – United Nations Millenium Declaration, 2000), the European culture is a culture that runs by the “one in multiplicity” model and is “equal” with nature in speech, being also able to provide the archetype for any other culture while showing their partiality (Noica, 1993).

The present study looked at the adaptation process of some anthropological landmarks, in the context of economic and socio-cultural transitions under Western European influence. I will present the general scheme of Acculturation and the internal processes, in regards to which the research is barely at the beginning.

Materials and Methods

We used a sample of 200 subjects (12-16yrs) from two rural communities with different adaptive parenting strategies (parent-child relationship). In the selected localities, there are a high percentage of parents who migrated to Western Europe, more than 30%, who work there since several years, or are seasonal workers or parents

who did not migrate. The children who are left at home are either taken care of by the extended family, or taken care of by the restrained family or Children whose parents did not migrate to Western Europe. The sample's distribution, according to place of origin, of 1:1, Gender (54%B 46%G), Migrating/ non-migrating parents criteria of 33%-67%, in the first locality and 50%-50% in the second locality).

We have applied an anthropological questionnaire and another one for the assessment of trends in personality structuring to a sample of 210 subjects (10-16yrs) in rural communities with different adaptive parenting strategies

We used an anthropologic questionnaire with 87 items that comprises a set of items gathering information regarding personal identity and biological and cultural characteristics that are culturally moldable: means of contact and maintaining the parent-child relationship, sleep parameters, sexual maturation, health condition, nutrition, corpulence (BMI), physical activity, tradition and urbanism elements and educational investment. We also added two open questions regarding: their troubles and what they want in the future. The second questionnaire we used is a standardized questionnaire, the Woodworth-Matthews personality inventory, which contains 8 scales (simple emotivity, obsessive-psychasthenic, schizoid, paranoid, depressive-hypochondriac, aggressive, instability, antisocial tendencies). These assess tendencies in personality structuring and the level of their intensity.

For the statistical analysis of the data were used were adequate for the research (quantitative and categorical data). For the computation we used data analysis packages implemented in SPSS Statistics (SPSS 20.0 version) as well as the ones from Microsoft EXCEL (Microsoft Office 2010).

Results

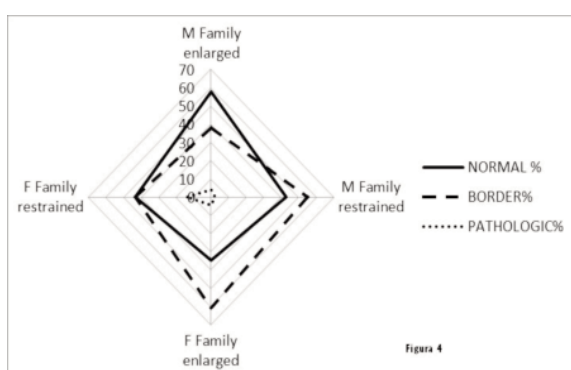
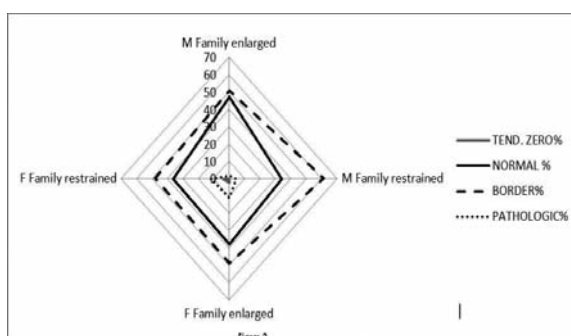
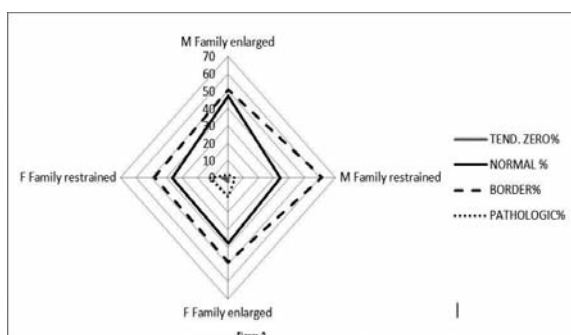
In the adaptation context, one raises the problem of the biological adaptation – the physiological and genetic transformations that are necessary for environment adapta-

bances take place, in what concerns both its duration and quality. (Borosan, PhD diss., 2013; Borosan et al., 2014, paper presented at the XXVth edition of the international Symposium "Nature et l'homme" on "Provocations contemporaines dans la relation homme-nature", Sinaia, Romania). Sleep-wake functioning, although it is powerfully rooted in biology (genetic clock), it has a cultural imprinting, which allows us to talk about a cultural typology of sleep (Borosan, PhD diss., 2013).

That is why, for the schemes that are usually used in researching acculturation, we added characteristics of the sleep-wake functioning, sleep disturbances being frequent when one raises the issue of adapting to a different culture. Therefore, we adapted the classic schemes of the acculturation research, and at the contact between the two cultural contexts we added the Sleep/Wake functioning, which must be taken into consideration, being sensitive to the change of the cultural frame of reference. (Figure 1).

The adaptation effort (aspecte legate de internal process), towards adjusting to a new culture (acculturation process) can be seen in the mental balance, and is evidenced by the functioning levels of the personality structuring tendencies. Among the 8 scales

of the W-M standardized questionnaire, we used the ones of interest for the acculturation process, which target the internal equilibrium of the targeted population, respectively: emotional stability/instability (instability tendencies), respecting the norms (antisocial tendencies) and depression and somatisation tendencies (depressive tendencies and somatisations), processes usually seen in major changes, as e.g. in the acculturation process.

In what concerns the instability tendencies that are normal and often encountered in acculturation, the results confirm with their high percentage of border functioning level, of over 50%, the openness towards multicultural integration, for both girls and

boys. One has to notice, though, the high instability level (pathological levels), of girls in comparison to boys, both in the enlarged family, as well as in the restrained family (11,1% - F, in the enlarged family; 11,5% - F, in the restrained family). (Figure 2).

Regarding the functioning levels in anti-social tendencies, in what concerns accepting norms and pro-social behaviors, we notice that both boys and girls have an overall understanding and acceptance of norms (55%+33% - B from enlarged family; 68%+24% - B from restrained family and 65%+28% F from enlarged family; 61%+35% F from restrained family). Only a very small percentage, that comes naturally in any collectivity, manifest antisocial tendencies, which is normal in any colectivity. (Figure 3).

Regarding depressive tendencies and somatizations, for boys, the normal functioning condition is met in 60% of the cases, for those that remained within the enlarged family and in 43% of the cases for those that stayed in the restrained family. This means that boys are more bounded to the family system. The difference consists of the fact that a higher percent of the boys from the restrained family have a border functioning level (38% - enlarged family; 55% - restrained family). (Figure 4)

For girls, one notices that they find themselves in the border functioning level more than in the case of boys (61% - enlarged family; 43% - restrained family). Apparently, one finds less girls within the restrained family in what concerns the border functioning area, yet, the difference consist in their shifting towards the pathological functioning level (14%F - restrained family). (Figure 4)

Discussions

In acculturation, one frequently notices sleep related issues, in what concerns both the quantitative aspect, regarding duration, as well as its quality (wake/sleep transitions, night sleep development). This means a lowering in the functioning efficiency during the day, health social costs as a consen-

quence for major sleep disturbance and also a drop in the economic efficiency.

From the point of view of sleep duration this is placed within certain borders, beyond which certain problems related to sleep pathology appear. Sleep duration is a species characteristic with genetic determination (molecular genetic clock). Sleep duration also has a cultural variability, being phylogenetically established, specific to bio-cultural environment conditions. In the process of changing the pattern of sleep duration, qualitative changes of sleep become visible, as well as changes of the duration itself, from the wake/sleep transitions (the duration of the process of falling asleep, subject's state when waking up, physiological or informational processing aspects during night sleep). (Borosanu, 2013, Borosanu et al. 2014).

The cultural change, which takes place in the acculturation process, requires changing certain values and belief systems that are attached to an affective component. As a consequence, both sleep disturbances as well as perturbances in the level of functioning of certain affective vectors appear in the process of acculturation. Taking into consideration the reminded aspects, adapting the analysis models of acculturation requires introducing certain elements which characterize sleep patterns. On the other hand, the Woodworth-Matthew personality questionnaire represents a useful instrument in evidentiating the affective processes that accompany the transforming value and belief systems.

In our research, the results fit in the category of normal processes, fact that was also shown in other reasearches in this area that target this aspect.

Moreover, for the target sample of investigated subjects, we were able to put together in a complex approach certain elements that are only found separately in scientific papers.

Conclusions

In the analysis of the acculturation process which implies changes in different functioning areas of human existente, one needs to take into consideration certain aspects related to the sleep/wake functioning and subsequently to connect them to acculturation analysis models.

In our culture, in the acculturation context the enlarged family is supportive especially for boys and the restrained family is supportive for girls, but many of them shift towards pathology.

In our culture, during the acculturation process, both boys and girls respect the pro-social norms and behavior, which can be translated as our openness towards multiculturality (the Western European model). Boys are more resistant in the acculturation process, being more easily moldable by multiculturality

The anthropological frame work proved its adequacy in investigating the context of multiculturality, necessary to manage the stages of the acculturation process

References

- Arends-Tóth, J. V., Van de Vijver, Fons J. R. 2006. "Assessment of psychological acculturation: Choices in designing an instrument." In *The Cambridge handbook of acculturation psychology*:142-160, edited by D. L. Sam and J. W. Berry The Cambridge handbook of acculturation psychology. (Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press).
- Arends-Tóth, J. V.; Van de Vijver, Fons J. R. 2008. "Family relationships among immigrants and majority members in the Netherlands: The role of acculturation." *Applied Psychology: An International Review*, 57:466-487.
- Bennett, Milton J. 2009. "Cultivating intercultural competence: A Process Perspective." In *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*:121-140, edited by Deardorff (Thousand Oaks, CA: SAGE).
- Bernier, Annie; Matte-Gagné, Célie; Bouvette-Turcot, Andrée-Anne. 2014. "Examining the interface of children's sleep, executive functioning, and caregiving relationships: A plea against silos in the study of biology, cognition, and relationships". *Current Directions in Psychological Science*, 23 (4):284-289.

- Berry, John. W. 2003. "Conceptual approaches to acculturation. A comprehensive and updated overview of Berry's acculturation model and his perspectives on the model's implications." In *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*:17-37, edited by K. M. Chun, P. Balls Organista, G. Marin, (Washington, DC: American Psychological Association).
- Berry, John.W. 1997. "Immigration, acculturation and adaptation." *Applied Psychology: An International Review*, 46:5-68.
- Borosanu, Adriana. 2013. "Anthropological perspectives on sleep (Personality in wakefulness, sleep and dreams)" PhD diss., Institute of Anthropology "Francisc I. Rainer" - Romanian Academy.
- Borosanu, Adriana; Glavce, Cristiana. 2014. "Aspects du sommeil chez les adolescents". În *Mondialisation des comportements alimentaires et facteurs de risques pour l'obésité et le diabète*, Simel Press Ed. (ISBN: 978-619-183-014-5), Sofia, 2014, p.174-188
- Borosanu, Adriana; Glavce, Cristiana; Bălăceanu-Stolnici, Constantin. 2014. "Sleep aspects at teenagers" -la XXV- ĉme ĉdition du Symposium international "Nature et l'homme" avec la thĉme "Provocations contemporaines dans la relation homme-nature", Sinaia, pg.32-33. (ISSN 2393-7178 / SSN-L 2393-7178).
- Cuĉllar, Israel; Arnold, Bill; González, Genaro. 1995. "Cognitive referents of acculturation: Assessment of cultural constructs in Mexican Americans." *Journal of Community Psychology*, 23:339-355.
- D'Andrade, Roy "Reason versus logic." 1982. Paper presented at the Symposium on the Ecology of Cognition: Biological, Cultural, and Historical Perspectives, Greensboro, NC,
- Dana, Richard. 1996. "Assessment of acculturation in Hispanic populations." *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 18:317-328
- Geertz, Clifford. 1973. *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Glavce Cristiana; Borosanu Adriana; Kozma Andrei 2014. "Repere bio-culturale ĉn cuplurile contemporane." *Colecĉia Zilele Rainer*, Bucuresti: Ed. Niculescu
- Glavce, Cristiana; Borosanu, Adriana. 2013. "Aspecte biologice Ńi culturale in procesul de procreare" In *Anuarul Institutului de Etnografie Ńi Folclor "Constantin Briloiu"*, Tomul 24:17-27, Bucuresti: Editura Academiei Române
- Hazuda, Helen; Stern, Michael; Haffner, S. 1988. "Acculturation and assimilation among Mexican Americans: Scales and population-based data." *Social Science Quarterly* 69:687-706.
- Herskovits, Melville J. 1958. *Acculturation: The study of culture contact*. New York: J. J. Augustin.
- Hofstede, Geert. 2011. "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context". *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). Accessed 15 may, 2014. <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
- Hong, Ying-yi; Chiu, Chi-yue; Kung, T. 1997. "Bringing culture out in front: Effects of cultural meaning system activation on social cognition." In *Asian social psychology* Vol. 1:135-146, edited by K. Leung, Y. Kashima, U. Kim, and S. Yamaguchi. (Singapore: Wiley).
- Kashima, Yoshihisa. 2000. Conceptions of culture and person for psychology. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 31:14-32.
- Kitayama, Shinobu; Markus, Hazel, R.; Matsumoto, Hisaya; Norasakkunkit, Vinai. 1997. "Individual and collective processes in the construction of the self: self-enhancement in the United States and self criticism in Japan." *Journal of Personality and Social Psychology*, 72:1245-1267.
- Mendoza-Denton, Rodolfo; Shoda, Yuichi; Ayduk, Ozlem N.; Mischel, Walter. 1999. "Applying cognitive-affective processing system (CAPS) theory to cultural differences in social behavior." In *Merging past, present, and future in cross-cultural psychology: Selected proceedings of the 14th International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology*, edited by W. J. Lonner, D. L. Dinnel, D. K. Forgays, & S. A. Hayes (Lisse, the Netherlands: Swets and Zeitlinger)
- Noica, Constantin. 1993. *Modelul cultural european*, Bucuresti: Editura Humanitas
- Norenzayan, Ara; Nisbett, Richard E. 2000. "Culture and causal cognition." *Curr. Dir. Psychol. Res.* 9:132-135.
- Rdulescu-Motru, Constantin. 1999. *Psihologia poporului romn*. In *Colecĉia de studii Ńi eseuri*. BucureŃti: Ed. Paideia
- Rhee, Eun; Uleman, James S.; Lee, Hoon K.; Roman, Robert J. 1995. "Spontaneous self-descriptions and ethnic identities in individualistic and collectivistic cultures." *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 69(1):142-152.
- Rudmin FW. 2009. "Constructs, measurements and models of acculturation and acculturative stress." *International Journal of Intercultural Relations*, 33:106-123.
- Schachner, Maja K.; van de Vijver, Fons; Noack, Peter. 2014. "Characteristics of the country of origin and immigrant children's psychological and sociocultural school adjustment." In *Toward sustainable development through nurturing diversity*:47-64, edited by L. T. B. Jackson, D. Meiring, F. J. R. van de Vijver, E. Idemudia, W. K. Gabrenya, Jr. (International Association for Cross-Cultural Psychology).
- Schein, Edgar. H. 2010. *Organizational culture and leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Van de Vijver, Fons J. R. 2011. *Fundamental questions of cross-cultural psychology*. edited by Chasiotis, A., and Breugelmans, S. M. [Cambridge, United Kingdom: Cambridge

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European
POS DRU
2007-2013Instrumente Structurale
2007-2013

O I P O S D R U

ACADEMIA ROMÂNĂ

Investește în oameni !

FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013

Axa prioritară nr. 1

„Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5

“Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului:

“Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: POSDRU/159/1.5/S/136077

CULTURA ROMÂNĂ ȘI MODELE CULTURALE EUROPENE - cercetare, sincronizare, durabilitate -

Obiectivul general: îmbunătățirea oportunităților de dezvoltare a carierei în cercetare în domeniul științelor socio-economice și umaniste, prin sprijinirea a 80 de doctoranzi și 60 de cercetători postdoctorat, în vederea participării la programe doctorale și postdoctorale de nivel european, prin promovarea cooperării transnaționale și a unor mobilități în spațiul european al cercetării și învățământului superior. Proiectul va genera un efect pozitiv pe termen lung, contribuind la: consolidarea și impulsarea sectorului de cercetare socio-economic și umanist din România, cu asigurarea unui avantaj competitiv durabil și; micșorarea decalajelor de dezvoltare între România și celelalte țări ale Uniunii Europene.

Obiectivul specific: ● îmbunătățirea calității programelor de cercetare doctorală și postdoctorală ● creșterea mobilității academice în spațiul european al cercetării prin acordarea de sprijin financiar adecvat. ● întărirea capacității de publicare științifică la nivel european, pentru și prin valorificarea rezultatelor cercetării. ● sporirea vizibilității cercetării românești și creșterea impactului internațional al rezultatelor cercetătorilor români din domeniul umanităților, prin participarea la manifestări științifice naționale și internaționale. ● aplicarea metodelor moderne în cercetare cu apărarea principiilor referitoare la protecția proprietății intelectuale. ● promovarea schimbului de experiență și bune practici europene în domeniul cercetărilor socio-economice și umaniste.

Aria tematică a proiectului: ● Filologie-literatură ● Științe istorice și arheologie ● Filozofie, teologie, psihologie, pedagogie ● Arte, arhitectură și audiovizual ● Știința informației ● Sociologia culturii ● Economia culturii ● Științe juridice ● Antropologie ● Etnografie și folclor

Un proiect fundamental al cercetării academice românești